

Lingüística i gramàtiques

a cura de

Maria-Rosa Lloret

Clàudia Pons

PPU

LINGÜÍSTICA I GRAMÀTIQUES

A cura de

Maria-Rosa Lloret i Clàudia Pons

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Secció de Lingüística Catalana
Departament de Filologia Catalana

PPU

Barcelona, 2004

Primera edició, 2004

La reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, compresos la reprografia i el tractament informàtic, i la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec públics, resta rigorosament prohibida sense l'autorització escrita dels titulars del Copyright, i estarà sotmesa a les sancions establertes a la Llei.

© dels textos respectius: Josep M. Brucart, Violeta Demonte, Jordi Ginebra, Lorenzo Renzi, Joan Solà, Joan Veny i Amadeu Viana.

© de l'edició: Maria-Rosa Lloret i Clàudia Pons
(Secció de Lingüística Catalana, Departament de Filologia Catalana,
Universitat de Barcelona)

Organització CLUB-10 (*Lingüística i gramàtiques*): Maria-Rosa Lloret, Clàudia Pons,
Joaquim Viaplana i F. Xavier Vila.

Xarxa temàtica «La variació lingüística. Dialectologia, sociolingüística i pragmàtica»;
Col·laboradores en les tasques d'edició: Elisenda Campmany i Laia Querol.

COL·LECCIÓ LINGÜÍSTICA CATALANA, 8

PPU, SA
Promociones y Publicaciones Universitarias, SA
Diputació, 213. 08009 Barcelona

Tel.: 934 516 570
Fax: 934 521 005
cristinappu@hotmail.com

DL: B-4.292-2016

Imprimeix: PPU

ÍNDIX

Preàmbul	7
Josep M. Brucart:	
<i>Contribució de la teoria lingüística a la gramàtica</i>	17
Jordi Ginebra:	
<i>Contribució de la lexicologia a la gramàtica</i>	59
Joan Veny:	
<i>Contribució de la dialectologia a la gramàtica</i>	109
Amadeu Viana:	
<i>Contribució de la sociolingüística a la gramàtica</i>	153
Taula rodona:	
<i>Tradició lingüística i gramàtiques descriptives.</i>	
<i>Tres gramàtiques romàniques recents</i>	173

Preàmbul

Des del 1992, la Secció de Lingüística Catalana del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona organitza anualment el Col·loqui Lingüístic de la Universitat de Barcelona (CLUB). Les dues primeres edicions del CLUB es van dedicar als corpus lingüístics (veg. el primer volum d'aquesta col·lecció); les tres següents, a l'estudi de la variació i la diversitat lingüístiques (veg. el segon i el tercer volum); i les quatre darreres, a temàtiques més específiques: la gramàtica i la semàntica (veg. el cinquè volum), la relació entre l'estàndard i els dialectes (veg. el sisè volum), l'impacte de les noves migracions en la llengua catalana i la comunicació no verbal (veg. el setè volum). L'any 2002 vam arribar a la desena edició i ho vam voler celebrar amb un Col·loqui interdisciplinari i plural que mostrés les aportacions de diferents branques d'estudi de la lingüística al coneixement de la llengua. Ens va semblar que una bona manera de presentar informació sobre cada àrea d'investigació sense que resultés massa especialitzada era mostrar les contribucions de diverses disciplines de la lingüística en l'elaboració de gramàtiques. Per aquest motiu, el CLUB-10, que tingué lloc el 16 de desembre de 2002 a l'Aula Magna de la Universitat de Barcelona, es va dedicar a *Lingüística i gramàtiques*. L'acte, el van patrocinar la Divisió de Ciències Humanes i Socials, la Facultat de Filologia i el Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona, i, també, el Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació, de la Generalitat de Catalunya. El Col·loqui s'emmarcà dins les activitats organitzades per la xarxa temàtica «La variació lingüística. Dialectologia, sociolingüística i pragmàtica» (2000/XT/00001), coordinada des del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona.

La primera part d'aquest volum recull les ponències que van impartir quatre professors de les universitats catalanes especialistes en diferents matèries i bons coneixedors de les teories i de les metodologies

desenvolupades durant el segle XX, els quals tenien l'encàrrec concret de presentar i valorar la influència dels estudis especialitzats de la lingüística en les gramàtiques: el treball de Josep M. Brucart (Universitat Autònoma de Barcelona) tracta de la «Contribució de la teoria lingüística a la gramàtica»; el de Jordi Ginebra (Universitat Rovira i Virgili), de la «Contribució de la lexicologia a la gramàtica»; el de Joan Veny (Universitat de Barcelona), de la «Contribució de la dialectologia a la gramàtica»; i el d'Amadeu Viana (Universitat de Lleida), de la «Contribució de la sociolingüística a la gramàtica». Coincidint amb el fet que, l'any 2002, es va publicar la *Gramàtica del català contemporani* –en la qual havien participat, en les tasques de direcció, dos professors de la Secció de Lingüística del Departament de Filologia Catalana de la nostra Universitat (Joan Solà i Maria-Rosa Lloret) i altres professors, en l'elaboració de capítols concrets–, també vam aprofitar el CLUB-10 per reunir, en una taula rodona, un representant de la direcció de les tres gramàtiques que actualment hi ha sobre llengües romàniques amb un perfil integrador de teoria lingüística i pràctica gramatical, amb la finalitat de posar de manifest les similituds i les divergències que s'hi estableixen i de posar en relleu el rol que han tingut els diferents avenços en teoria lingüística en la confecció de les gramàtiques. Les tres gramàtiques són, per ordre cronològic, la *Grande grammatica italiana di consultazione* (1988-1995), la *Gramática Descriptiva de la Lengua Española* (1999) i la *Gramàtica del català contemporani* (2002). La segona part d'aquest volum recull les intervencions de la taula rodona, coordinada per Sebastià Bonet (Universitat de Barcelona), «Tradició lingüística i gramàtiques descriptives. Tres gramàtiques romàniques recents», en la qual van participar Lorenzo Renzi (Università degli Studi di Padova), com a representant de la direcció de la gramàtica italiana; Violeta Demonte (Universidad Autónoma de Madrid), com a representant de la direcció de

la gramàtica espanyola, i Joan Solà (Universitat de Barcelona), com a representant de la direcció de la gramàtica catalana.¹

Primera part. Contribucions de diferents branques de la lingüística al coneixement de la llengua

Enceta la primera part del volum el treball de Josep M. Brucart, «Contribució de la teoria lingüística a la gramàtica», en el qual constata que ambdues disciplines han anat de la mà des dels orígens. L'autor defensa la idea que cap gramàtica pot ser atèrica i ho il·lustra amb els resultats obtinguts en les tres gramàtiques anteriorment esmentades, que defineix –seguint els mots de la *Grande grammatica* (volum III, pàg. 7)– com a «postteòriques». Brucart argumenta i il·lustra que les gramàtiques prescriptives també recorren als principis de la teoria lingüística. Critica la poca consideració que molts corrents de la lingüística contemporània han tingut cap a la tradició gramatical prèvia a l'estructuralisme amb el pretext que era especulativa i atèrica, i rebutja aquesta idea amb tres exemples extrets de *a)* la *Sintaxi* d'Apol·loni Díscol, que data del segle II, amb relació a les construccions partitives; *b)* la gramàtica de Fabra de 1956, pel que fa al tipus verbal IV de la classificació de Fabra (cf. *Ha arribat un nen*); i *c)* diferents gramàtiques tradicionals de les llengües romàniques en relació amb la definició «comunicativa» de l'article (com ara la gramàtica de Bello de 1847, per a l'espanyol, o la de Par de 1923, per al català).² Finalment, il·lustra a bastament i detalladament que una de les raons més importants que expliquen l'evolució dels estudis

¹ De la traducció al català de la intervenció de Lorenzo Renzi, se n'ha encarregat Neus Villariño. Agraïm a Sebastià Bonet, Violeta Demonte i Joan Solà que hagin revisat les seves intervencions.

² DíscOL, Apol·loni (s. II): *Sintaxis*. [Traducció espanyola de Vicente Bécades. Madrid: Gredos, 1987.] FABRA, Pompeu (1956): *Gramàtica catalana*. Barcelona: Teide. BELLO, Andrés (1847 [1988]): *Gramática de la lengua española destinada al uso de los americanos*. Madrid: ArcoLibros. PAR, Anfós (1923): *Sintaxi catalana segons los escrits en prosa de Bernat Metge*. Halle: Max Niemeyer.

gramaticals a partir del segle XIX és justament el desenvolupament de teories lingüístiques explícites i amb un grau de formalització elevat. Conclou amb una afirmació contundent: «No resulta casual que els millors gramàtics hagin estat sempre aquells que han sabut aprofitar més sagaçment els instruments teòrics de què disposava la teoria gramatical en cada moment», la qual expressa la relació íntima que s'estableix entre teoria lingüística i gramàtica.

El treball de Jordi Ginebra sobre la «Contribució de la lexicologia a la gramàtica» posa en relleu el fet que, si bé durant segles estudiar gramàtica era bàsicament estudiar les classes de paraules –de manera que la lexicologia s'identificava pràcticament amb la gramàtica–, durant els darrers anys, la gramàtica –o, més concretament, la sintaxi– ha dominat els estudis lexicològics i els ha conferit una perspectiva eminentment oracional. S'ha vist la necessitat, en efecte, de desenvolupar una àrea d'estudi independent –situada a mig camí entre la sintaxi, la fraseologia i la lexicologia– que té per objecte d'estudi la gramàtica de les paraules, és a dir, la descripció del significat i, també, de l'ús dels mots. La unitat d'estudi d'aquesta disciplina emergent és el que s'anomenen «concurrències» o «col·locacions», això és, seqüències de paraules «semifabricades», en les quals un element lèxic en convoca indestructiblement un altre (cf. *dictar sentència*, *cometre una irregularitat*). L'autor investiga *a)* de quina manera aquestes unitats lèxiques es distribueixen de manera diferent en funció del registre (cf. *fer classes* vs. *impartir classes*), de la varietat dialectal (cf. *anar a buscar bolets* vs. *anar a caçar bolets*), etc.; *b)* de quina manera hi influeixen, en l'ús, les llengües veïnes (cf. *tirar-se un pet*, *creuar el carrer*); *c)* quina n'és l'estructura bàsica –«base» (*error*) + «concorrent» (*garrafal*)–; i *d)* quina n'és l'estructura sintàctica més usual (cf. V + SN: *fer un petó*; N + SAdj: *tinc una fam que m'alça*; *odi visceral*; N + SP: *viure de l'aire*). «Tot bon diccionari –afirma l'autor– ens hauria de permetre accedir al concorrent [...] que cada base convoca.»

Ginebra presenta diferents plantejaments teòrics per a l'estudi de les concurrències lèxiques, que van des de l'escola britànica de Firth i Halliday³ a l'escola dels gramàtics alemanys moderns,⁴ la lexicologia combinatòria i explicativa de Mel'cuk,⁵ la lexicogramàtica de Maurice Gross⁶ i l'escola espanyola de fraseologia.⁷ De cada una d'aquestes escoles, se'n destaquen les repercussions i les aplicacions en l'estudi del català.

La col·laboració de Joan Veny analitza la relació entre llengua històrica i llengua estàndard en els treballs dels gramàtics del Camp de Tarragona Antoni de Bofarull (1821-1892) i Antoni Rovira i Virgili (1882-1949). El treball també se centra a descriure i valorar quins elements dialectals (ortogràfics, fonètics, morfosintàctics i lèxics) tenen cabuda en el model de llengua estàndard proposat per aquests dos gramàtics. Es tracta, doncs, d'un estudi concret que il·lustra la «Contribució de la dialectologia a la gramàtica» des de dues perspectives. D'una banda, la de Bofarull, que estableix una distinció clara entre llengua escrita i llengua parlada i que tendeix a castigar contundentment les variants diatòpiques —que l'autor qualifica de «conjunt de corruptelas y vulgarismes»⁸ de la llengua parlada en la llengua escrita; s'hi condemnen, per exemple, *sere't* 'et seré'; *tost* 'de seguida'; *al manco*

³ V. gr.: FIRTH, J. R. (1957): *Papers in Linguistics 1934-51*. Oxford: Oxford University Press. HALLIDAY, Mark A. K. (1994): *An Introduction to Functional Grammar*. 2a ed. London: Arnold.

⁴ V. gr.: HELBIG, Gerhard (1983-1984): *Studien zur deutschen Syntax*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie. [Capítol «Probleme der Beschreibung von Funktionsverbgefügen im Deutschen». vol. II. pàg. 163-188.]

⁵ V. gr.: MEL'CUK, Igor A. et al. (1984-1992): *Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporain*. 3 volums. Montréal: Les Presses de la Université de Montréal.

⁶ V. gr.: GROSS, Maurice (1975): *Méthodes en syntaxe. Régime des constructions complétives*. Paris: Hermann.

⁷ V. gr.: CORPAS, Gloria (1996): *Manual de fraseología española*. Madrid: Gredos. RUIZ GURILLO, Leonor (1997): *Aspectos de fraseología teórica española*. València: Servei de Publicacions de la Universitat de València.

⁸ V. gr. BOFARULL, Antoni de (1878): «La unitat de la llengua catalana en Catalunya, Mallorca y Valencia». A: GINEBRA, J. (ed.) (1987): *Escrits lingüístics*. Tarragona: Altafulla. pàg. 325-334.

‘almenys’, entre molts altres arcaïsmes. D’una altra banda, la perspectiva adoptada per Rovira i Virgili, que constitueix una mostra clara d’una concepció més participativa de les varietats diatòpiques en l’establiment d’una varietat estàndard, escrita i parlada; en els seus treballs, s’hi documenten, entre altres, formes com ara *àpit*, *aufals*, *fantarma* i *dugues*.

El treball de Veny no solament investiga les principals aportacions i imperfeccions en la metodologia de treball d’aquests dos gramàtics en matèria de «normativa», «diacronia» i «dialectologia»: també ens descobreix altres informacions de gran valor, com ara la datació de certes formes dialectals d’origen etimològic incert (veg. la interessant discussió sobre el mot *ciuró* en el § 2.4), la datació de certes pronúncies dialectals (cf. *fort* > *for*) i unitats fraseològiques no documentades fins ara (cf. *tenir los futris* ‘estar de mal humor’).

Finalment, el treball d’Amadeu Viana, sobre la «Contribució de la sociolingüística a la gramàtica», emfasitza la importància de tenir en compte els aspectes socials per a l’estudi de l’ús d’una llengua. Parla de com el coneixement sociolingüístic, incloent-hi el que avui es coneix com a pragmàtica, ha anat integrant-se en els estudis gramaticals a partir dels treballs capdavaners de Weinreich, Labov i Halliday.⁹ També presenta l’expansió dels estudis relacionats amb la sociologia de la llengua, a partir dels treballs de J. A. Fishman, que tenen en compte tant la dimensió històrica com la dimensió ideològica que envolta una llengua.¹⁰ En cada cas, fa referència a les aplicacions més destacades que s’han fet des d’aquestes aproximacions a l’estudi del català. Finalment, al·ludeix al treball etnogràfic d’Alessandro Duranti (*From Grammar to Politics*. Berkeley: Universitat de Califòrnia, 1994), en el qual es planteja un nou

⁹ V. gr.: WEINREICH, Uriel (1953): *Languages in Contact. Findings and Problems*. The Hague: Mouton. LABOV, William (1972): *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. HALLIDAY, Mark A. K. (1978): *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*. London: Edward Arnold.

¹⁰ V. gr.: Fishman, J. A. (1997): *Language and Nationalism*. Rowley: Newbury House Publishers, 1977.

enfocament per a l'estudi de les llengües: l'objecte d'estudi és la funció social del discurs i les particularitats gramaticals serveixen per descriure les operacions comunicatives. Certament, aquest és un canvi de perspectiva extrem en l'estudi de les llengües que pot contribuir a millorar les descripcions lingüístiques.

Segona part. Taula rodona «Tradició lingüística i gramàtiques descriptives. Tres gramàtiques romàniques recents»

Els resultats que els lingüistes obtenen en la investigació especialitzada normalment no es veuen reflectits en les obres generals, comprensives, destinades a un públic més ampli, amb la qual cosa no es treu gaire partit dels esforços que els professionals dediquen a estudis concrets. Una manera de compensar aquesta mancança ha estat l'elaboració recent de tres gramàtiques descriptives en italià, espanyol i català, que han comptat amb un petit nucli directiu i amb un ampli nombre de col·laboradors per a la confecció dels capítols. Cada col·laborador és un bon especialista en la matèria encarregada de descriure. La feina bàsica de la direcció ha estat, en cada cas, controlar i garantir que els capítols fossin el màxim d'homogenis i de coherents possible malgrat l'autoria múltiple de cada gramàtica i les tendències i preferències de cada autor. Aquests són els valors més notables de les tres gramàtiques: aprofiten sabers teòrics específics per fer una obra descriptiva i aprofiten els coneixements específics de cada autor per fer una obra col·lectiva conjunta. La gran dimensió que han assolit els estudis especialitzats –aspecte que queda del tot palès en els treballs de la primera part d'aquest volum– fa que actualment sigui impossible que un sol estudiós conegui de manera detallada i exhaustiva totes les particularitats de la gramàtica d'una llengua i, per tant, és impensable que un sol gramàtic pugui dur a terme una obra d'aquesta envergadura.

La primera gramàtica d'aquestes característiques sobre una llengua romànica és, per a l'italià, la de Lorenzo Renzi, Giampaolo Salvi i Anna

Cardinaletti, *Grande grammatica italiana di consultazione* (3 volums. Bolonia: Il Mulino, 1988-1995). La gramàtica italiana va començar amb un sol director (Renzi: volum I, 1988) i va acabar, per la dimensió de l'obra, amb tres directors (Renzi & Salvi: volum II, 1991; Renzi & Salvi & Cardinaletti: volum III, 1995); hi van col·laborar 37 autors.¹¹ La segona gramàtica d'aquestes característiques sobre una llengua romànica és, per a l'espanyol, la d'Ignacio Bosque i Violeta Demonte, *Gramática Descriptiva de la Lengua Espanyola* (3 volums. Madrid: Espasa Calpe, 1999), que compta amb 73 col·laboradors. Finalment, per al català, el mateix any del CLUB-10 va aparèixer publicada la *Gramàtica del català contemporani* (3 volums. Barcelona: Empúries, 2002), dirigida per Joan Solà, Maria-Rosa Lloret, Joan Mascaró i Manuel Pérez Saldanya. La gramàtica catalana compta amb 56 autors.

La taula rodona «Tradició lingüística i gramàtiques descriptives. Tres gramàtiques romàniques recents», coordinada per Sebastià Bonet, va reunir per primera –i fins ara única– vegada representants de la direcció de les tres gramàtiques (Lorenzo Renzi, Violeta Demonte i Joan Solà), els quals van discutir sobre els precedents, les idees directives, i la gestació i el desenvolupament de les tres gramàtiques. Dos dels aspectes més interessants que queden reflectits en la transcripció de la taula rodona són *a)* la manera amb què cada gramàtica va intentar conjuminar teoria i descripció i *b)* la manera amb què els directors van intentar controlar la teoria gramatical per aconseguir una relativa unitat conceptual. I tot això perquè el resultat final no fos la suma d'un conjunt de treballs individuals sinó una obra col·lectiva conjunta i homogènia. Un altre aspecte interessant que hi queda palès és el grau de dependència de cada gramàtica respecte dels precedents, la manera amb què cada gramàtica ha sabut aprofitar l'experiència de tasques similars anteriors. En aquest

¹¹ Anteriorment s'havia publicat una obra similar per a l'anglès, *A Comprehensive Grammar of the English Language* (London: Longman, 1985), que va ser elaborada durant vint-i-cinc anys per només quatre autors (Randolph Quirk, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech i Jan Svartvik).

sentit, no cal dir que la gramàtica catalana, que és la més recent, s'ha beneficiat en especial dels resultats obtinguts en les dues gramàtiques anteriors i de la pràctica dels equips de direcció d'aquestes gramàtiques, tal com posa de manifest Joan Solà en la seva intervenció.

La publicació conjunta de tots aquests textos pretén posar a l'abast del públic l'experiència d'estudiosos de camps específics pel que fa a la interacció constant que sempre hi ha entre estudis lingüístics especialitzats i gramàtiques, entre noves línies d'investigació i velles disciplines. Els nous enfocaments a l'estudi de les llengües sempre contribueixen, indefectiblement, a proporcionar noves dades i un coneixement més aprofundit del llenguatge.

Volem agrair la col·laboració d'Elisenda Campmany i de Laia Querol en les tasques finals d'edició d'aquest volum.

MARIA-ROSA LLORET I CLÀUDIA PONS
Barcelona, novembre de 2004

Contribució de la teoria lingüística a la gramàtica

Josep M. Brucart

(Universitat Autònoma de Barcelona)

1 Gramàtica i teoria lingüística

Glossar les relacions entre la teoria lingüística i la gramàtica és una empresa fàcil i difícil alhora. Fàcil, perquè, en totes les èpoques, ambdues disciplines han anat de la mà en el seu desenvolupament, fins al punt que es podria dir que són dues cares de la mateixa moneda. Per tant, no falten arguments a l'hora d'exposar els seus vincles i la seva interacció íntima. Però, d'altra banda, la tasca esdevé difícil perquè no sempre és possible destriar amb nitidesa el territori de l'una i de l'altra.

En el prefaci d'una obra sobre la sintaxi del francès que ha esdevingut clàssica,¹ Richard Kayne, un dels lingüistes teòrics més importants i gran romanista, expressava magistralment aquesta dualitat intrínseca al treball de tot gramàtic quan deia que el seu objectiu, en escriure aquell llibre, era doble: il·luminar la llengua mitjançant la teoria i la teoria a través de l'estudi de la llengua. Com indica el títol d'aquest treball, nosaltres ens limitarem a examinar un dels dos recorreguts en aquest camí d'anada i de tornada: el que duu de la teoria a la gramàtica, però convé assenyalar que les contribucions en el sentit contrari han estat i són igualment rellevants i continuades. Essent la lingüística una disciplina empírica, és obvi que les dades que forneixen les llengües són la pedra de toc fonamental de qualsevol teoria lingüística.

L'aparició, en les darreres dècades, d'un bon grapat de gramàtiques descriptives molt detallades –des de *A Comprehensive Grammar of the English Language*² fins a *The Cambridge Grammar of the English*

¹ Kayne (1975).

² Quirk & Greenbaum & Leech & Svartvik (1985).

Language,³ incloent-hi, entre d'altres, tres grans gramàtiques romàniques, la *Grande grammatica italiana di consultazione*,⁴ la *Gramática Descriptiva de la Lengua Española*⁵ i la *Gramàtica del català contemporani*⁶ – té, sens dubte, relació amb l'enriquiment de les eines de descripció i d'explicació de les llengües que s'ha derivat de l'important desenvolupament produït en la teoria a partir sobretot del generativisme. Les teories lingüístiques són en l'actualitat eines analítiques de molts augments que, aplicades sobre una llengua, permeten detectar fenòmens i aspectes que són impossibles de veure a simple cop d'ull, des d'un plantejament merament intuïtiu. Per això, avui dia no té gaire sentit parlar d'una gramàtica atèrica o preteòrica, com encertadament assenyalen els editors de la *Grande grammatica* en la presentació que enceta el tercer volum d'aquesta obra. Davant el debat sobre si aquesta obra havia de ser teòrica o preteòrica, s'opta per un enfocament superador d'aquesta disjuntiva:

«La *Grande Grammatica*, tuttavia, ha voluto essere soprattutto una terza cosa, cioè un'opera post-teorica. E cioè un lavoro di alta divulgazione, che espone con il menor numero possibili di tecnicismi i risultati della ricerca recente.» (Renzi & Salvi & Cardinaletti 1988-1991: vol. 3. pàg. 7)

De fet, el qualificatiu de postteòriques es pot aplicar amb propietat a totes aquestes gramàtiques que descriuen acuradament una llengua: tot i que hi ha diferències entre les obres esmentades,⁷ en totes s'ha intentat reduir la

³ Huddleston & Pullum (2002).

⁴ Renzi & Salvi & Cardinaletti (1988-1991).

⁵ Bosque & Demonte (1999).

⁶ Solà & Lloret & Mascaró & Pérez Saldanya (2002).

⁷ De les gramàtiques que hem citat abans, la que atorga més importància als aspectes purament teòrics és la de Huddleston & Pullum. La de Bosque & Demonte també incorpora bastanta discussió teòrica. En l'altre extrem, se situa la de Renzi & Salvi & Cardinaletti.

formalització o la discussió doctrinal i subordinar els aspectes més teòrics a l'objectiu d'una descripció exhaustiva. Dit en altres paraules: es tracta d'obres que intenten reflectir els resultats de la recerca gramatical orientada teòricament, sense voler incidir en el debat pròpiament doctrinal o en l'avaluació de l'adequació dels diferents models.

Del que acabem de dir es dedueix que la pretensió d'escriure una gramàtica absolutament atèrica és il·lusòria en la pràctica, perquè, per més que s'intenti reduir l'aparell doctrinal, cal prendre sovint decisions que són intrínsecament teòriques: quines han de ser les unitats d'estudi, com es defineixen i com s'estructuren; com es reflecteixen els diversos nivells i components de la llengua; com s'estableix la relació entre la forma i el contingut; i moltes altres qüestions que condicionen teòricament l'anàlisi.

Com és lògic, aquesta dependència no s'aplica només a les obres contemporànies, sinó que es pot fer extensiva a tota la tradició gramatical. De fet, durant molts segles les gramàtiques van ser el vehicle habitual del debat teòric. Per entendre això, cal tenir en compte que la irrupció de les monografies i de les revistes especialitzades en el camp gramatical és un fenomen bastant recent, que té el seu inici al segle passat, que comença a prendre força en la dècada dels cinquanta i que no es generalitza fins a la dècada dels setanta. Com assenyala Bosque (1991), és només des de fa pocs anys que s'admet la possibilitat de qualificar de gramàtic algú que no hagi escrit una gramàtica. Això explica que, en tota la tradició anterior, les gramàtiques fossin l'escenari privilegiat del debat teòric sobre la disciplina. A l'hora de jutjar aquelles obres, hi ha el perill que la valoració es vegi condicionada per prejudicis que provenen del nostre coneixement de les teories més recents, tal com s'assenyala en la presentació ja esmentada del tercer volum de la *Grande grammatica*:

«Non dobbiamo ripetere l'errore di considerare l'ultimo paradigma di studio, quello nel quale lavoriamo, come l'unico provvisto di dignità

teorica, relegando gli altri a meri balbetti o precorrimenti, quando non a deviazioni e errori. Riconoscere il progresso della ricerca è una cosa doverosa, assolutizzarne le più recenti acquisizioni è sbagliato.» (Renzi & Salvi & Cardinaletti 1988-1991: vol. 3. pàg. 7)

Afortunadament, en els últims vint-i-cinc anys, l'interès per l'estudi de la tradició gramatical ha estat creixent, de manera que avui dia som molt més justos a l'hora de saber valorar les aportacions importants fetes pels gramàtics tradicionals. Dedicarem el § 3 del treball a aquest aspecte.

2 Gramàtica descriptiva i gramàtica normativa

En l'apartat anterior, hem intentat defensar la idea que no pot existir una gramàtica descriptiva atèrica. Però, com és ben sabut, moltes de les gramàtiques tradicionals no tenien com a objectiu principal la descripció, sinó la prescripció. Per tant, ens podem preguntar si les gramàtiques normatives també han de recórrer als principis de la teoria lingüística. Creiem que la resposta és igualment afirmativa, tot i que, en aquest cas, cal justificar més acuradament la resposta: creiem que, a priori, es pot fer normativa sense utilitzar conceptes gramaticals de caire teòric, però, en canvi, el que no es pot fer és una «gramàtica» normativa desproveïda de tot rerefons conceptual.

Un exemple il·lustre del que podríem anomenar treball normatiu atèric és l'*Appendix Probi*, un document de començament del segle IV. Es tracta d'una llista de 227 termes llatins afegida al final de la gramàtica llatina de Probus per un professor que intentava corregir l'escriptura dels seus estudiants, els quals ja començaven a escriure algunes paraules tal com les pronunciaven, allunyant-se del model escrit llatí. Per a cadascuna de les paraules de la llista, apareix la forma escrita correcta i la forma que es considera incorrecta precedida de l'adverbi negatiu, tal com mostren els exemples següents:

(1)

a. angulus non angulus	f. alium non aleum
b. uetullus non ueclus	g. stabulum non stablum
c. calida non calda	h. lancea non lancia
d. uiridis non uirdis	i. calcostegis non calcosteis
e. speculum non specum	j. uinea non uinia

Una normativa expressada en aquests termes és absolutament atèrica, però sembla clar que l'*Appendix Probi* no pot ser qualificat de gramàtica. El següent paràgraf, extret d'Alarcos, redunda en aquesta mateixa idea:

«Que juzguemos, por ejemplo, incorrecto decir o escribir *este área* (en vez de *esta área*) no depende de que *este* y *esta* se designen como “pronombres” o “adjetivos”, como “determinantes”, “demostrativos” o “deícticos”: en todo caso, eso está mal dicho. Una gramática es, pues, normativa con independencia de que sus normas queden envueltas por fuerza en este o aquel excipiente metalingüístico. Ya no sería gramática el resultado de reducir la exposición de los hechos a un seco repertorio de usos correctos e incorrectos, sin dar ninguna explicación, como el viejísimo *Appendix Probi*. Y ya sabemos los hablantes neolatinos el brillante éxito práctico de los esfuerzos normativos del Pseudoprobo: casi todo lo que condenaba ha triunfado en los romances. Conviene así que el normativismo se forre de escéptica cautela. En el orden jerárquico interno de la gramática, primero viene la descripción de los hechos; de su peso y medida se desprenderá la norma, siempre provisional y a merced del uso.» (Alarcos Llorach 1994: 20)

Per tant, quan les decisions normatives es volen basar en raonaments gramaticals, cal procedir primerament a elaborar descripcions acurades de les opcions sobre les quals s'ha d'establir el criteri prescriptiu. Això

implica la necessitat d'acceptar certs principis analítics de caire teòric. Aquesta és la diferència principal entre una gramàtica normativa i un manual d'ús o d'estil:

«The basic difference in goals between prescriptive and descriptive works goes hand in hand with a striking difference in topics treated. The subject matters overlap, but many topics dealt with by descriptive works find no place in a descriptive grammar, and some topics that must be treated in a descriptive grammar are universally ignored by prescriptive works. The advice of prescriptivists is supplied in works of a type we will refer to as usage manuals. They are almost invariably arranged in the style of a dictionary, containing an alphabetically arranged series of entries on topics where the issue of what is correct or acceptable is not altogether straightforward.» (Huddleston & Pullum 2002: § 2.1)

Així doncs, la relació que s'estableix entre la normativa i la gramàtica no és d'inclusió, sinó més aviat d'intersecció: hi ha, d'una banda, aspectes normatius que no pertanyen pròpiament a la gramàtica –per exemple, l'ortografia, la pronúncia o les impropietats en l'ús de les peces lèxiques– i, d'una altra, aspectes gramaticals que no tenen cabuda en una obra normativa, perquè no plantegen cap problema en aquest àmbit. Hi ha, en fi, qüestions normatives que afecten construccions gramaticals. Només aquí és apropiat parlar de gramàtica normativa i, com hem dit, en aquests casos la descripció precedeix metodològicament la decisió normativa que s'hagi d'adoptar. Lázaro Carreter, en estudiar la gènesi de la gramàtica racionalista o filosòfica, expressa encertadament aquesta evolució necessària de la norma a la descripció a partir del segle XVII:

«La gramática normativa se encuentra abocada a dar una explicación de sus afirmaciones. Hay que superar el conocimiento de los usos,

mediante una actividad teórica. De un punto de partida, eminentemente práctico, se ha llegado impensadamente a un problema científico: la gramática, además de ser una catalogación o un código de los usos, tiene que explicarlos. Surgen así las gramáticas científicas, la gramática lógica en primer lugar.» (Lázaro Carreter 1949 [1985]: 150)

3 Les aportacions teòriques de la tradició gramatical

Ja hem indicat abans que una característica negativa de molts dels corrents que han influït en el desenvolupament de la teoria lingüística contemporània ha estat la poca consideració que han tingut cap a la tradició gramatical, sobretot l'anterior al segle XIX. Padley, en una obra que presenta una panoràmica de l'evolució dels conceptes lingüístics en l'Europa occidental des de 1500 a 1700, descriu adequadament aquesta preterició:

«Though the present century has seen a vast expansion of linguistic teaching and research, there was until recently a tendency to regard such studies as originating in the work of the nineteenth-century comparatists or even, as far as the synchronic approach is concerned, with twentieth-century scholars such as Ferdinand de Saussure. The majority of linguists were unaware not only of the long and distinguished history of their subject, but also of the relevance to present-day theory of much earlier speculation about language.» (Padley 1976-1988: vol. I. pàg. 1).

És molt probable que l'actitud esmentada per Padley fos deguda al fet evident que l'entramat conceptual desenvolupat per la gramàtica tradicional no era ni de bon tros tan refinat i explícit com el de les teories modernes, la qual cosa reduïa molt la capacitat explicativa dels seus raonaments. En el text anterior, s'usa el concepte «especulació», que és

efectivament la caracterització que molts autors contemporanis fan de la reflexió gramatical prèvia a l'estructuralisme.

És obvi que l'anomenada gramàtica tradicional presenta algunes mancances teòriques que condicionen l'anàlisi, com argumentarem en el § 4. No obstant això, no resulta difícil demostrar que la tendència que denuncia Padley és sovint injusta. A tall d'exemple, esmentarem tres casos que mostren la perspicàcia i la capacitat analítica d'alguns gramàtics tradicionals d'èpoques ben diferents.

3.1 Descripció i explicació en la tradició gramatical: una petita joia d'Apol·loni

El primer es remunta al segle II i fa referència a l'anàlisi de les construccions partitives. Es tracta de sintagmes complexos que denoten un subconjunt d'individus que s'extreu d'un conjunt més ampli –com en *alguns dels nois*, *quatre dels estudiants de la residència* o *la majoria dels presents*. Una característica interessant d'aquestes construccions és que el sintagma que expressa el conjunt del qual s'extreu la part ha de ser obligatòriament definit, de manera que seqüències com ara **alguns d'uns nois*, **quatre d'uns estudiants* o **la majoria d'uns presents* estan mal formades. En la seva *Sintaxi*, que és probablement el millor tractat gramatical de l'antiguitat, Apol·loni Díscol detecta aquest fet i, lluny de conformar-se a descriure la restricció, intenta trobar-hi una explicació de base semàntica:

«Todo genitivo partitivo de un nombre cualquiera exige necesariamente el artículo. Sean los ejemplos: “de los hombres, unos son griegos, los otros bárbaros”, “de los Áyax, uno tiene el sobrenombre de Telamonio, el otro de Locrio”, “de mis hermanos, uno es rétor, el otro gramático” [...] La justificación de esta construcción es como sigue: lo que es parte, lo es de un todo

preexistente y conocido, ya que la parte lo es con relación a algo y hace referencia a esa totalidad, de modo que es obligado poner el artículo a lo que es inclusivo de la parte para que así se ponga de manifiesto el conocimiento previo [del todo].» (Apol·loni Díscol, s. II: §§ 57-58)

Vista amb la perspectiva d'avui dia, l'observació d'Apol·loni produeix esbalaïment. En primer lloc, desmenteix la idea que la gramàtica tradicional aspirava, com a molt, a arribar a l'adequació descriptiva dels fenòmens analitzats, renunciant absolutament a l'adequació explicativa. En el paràgraf anterior és evident que no solament es descriu encertadament el fenomen, sinó que, a més a més, s'hi intenta proposar una explicació que, en el fons, no està molt lluny de la que avui podríem atribuir-li. En segon lloc, sorprèn trobar, en una obra d'aquell temps, una observació tan acurada sobre un fenomen que no se sol esmentar en la majoria de les gramàtiques posteriors. És molt possible que el rebuig de l'estructuralisme a la introducció de criteris semàntics en l'anàlisi gramatical fos un dels motius principals del desinterès d'aquest corrent cap a la tradició gramatical anterior al segle XX. Com estudiarem en el § 4.1, la gramàtica tradicional havia combinat sovint els conceptes formals amb els nociònals a l'hora d'establir el seu cos teòric.

3.2 De l'excentricitat a la genialitat: el tipus verbal IV de Fabra

El segon exemple que volem presentar és ben conegut perquè correspon a la gramàtica del català i ha estat adequadament estudiat en la bibliografia (veg. Bonet & Solà 1986: 94-95 i Rosselló 2002: 1885-1887). El que demostra aquest cas és que la intuïció teòrica del bon gramàtic de vegades pot suplir la manca d'un model explícit que ajudi a detectar fenòmens complexos. En la gramàtica de 1956, Fabra classifica els verbs

en quatre classes, distribuint-los en dues parelles, tal com indica Rosselló (2002: 1886). De cadascuna en dóna un exemple:

(2)

I. El nen plora.

II. Aquest regle és curt.

III. Plou. És clar.

IV. Ha arribat un parent meu.

Les dues primeres classes corresponen a les oracions que tenen un subjecte preverbal prototípic, mentre que les altres dues o no en tenen o el que tenen presenta característiques diferents dels altres. Els verbs que la tradició havia anomenat predicatius es reparteixen entre la primera i la quarta classe. La segona, la formen els verbs copulatius. I la tercera inclou els verbs impersonals. L'aspecte que ens interessa examinar aquí és la partició dels verbs predicatius en dos grups diferents. En aquest sentit, la novetat consisteix en l'establiment de la quarta classe, que Fabra descriu de la manera següent:

«En una proposició del tipus IV (*Ha arribat un parent meu, Ha sortit un tren*) hi ha la designació d'un ésser o una cosa (*un parent meu, un tren*), i l'expressió d'allò que en un temps donat fa aquest ésser o aquesta cosa (*ha arribat, ha sortit*), exactament com en una proposició del tipus I (*El nen plora*), i, com en aquesta, el verb concorda amb el nom que designa aquell ésser o cosa (*Han arribat uns parents meus, Han sortit dos trens*); però aquesta designació, a diferència del subjecte d'una proposició del tipus I, no apareix com una part de la proposició que, contraposada al predicat, serveix de base a la comunicació del nostre pensament, sinó darrera del verb com una mena de complement d'aquest, i, de fet, en certes ocasions es comporta gramaticalment com a tal.» (Fabra 1956: § 46)

Del text anterior es dedueix que el criteri que duu a Fabra a proposar la distinció entre les classes primera i quarta és la naturalesa de l'argument que funciona com a subjecte en aquestes construccions. Com diu l'autor, els subjectes de la quarta classe de verbs tenen un comportament que els apropa als complements dels verbs transitius. Per a afirmar això, Fabra es basa en una prova formal: la pronominalització. Així, a Fabra (1956: § 72) s'assenyala que aquests elements presenten la característica de poder ser pronominalitzats per *en*, una possibilitat que no és a l'abast de la resta dels subjectes:

(3)

«Ahir va arribar un vaixell; avui n'arribaran quatre.

Dormen sis nens a cada cambra; en aquesta en dormen set.»

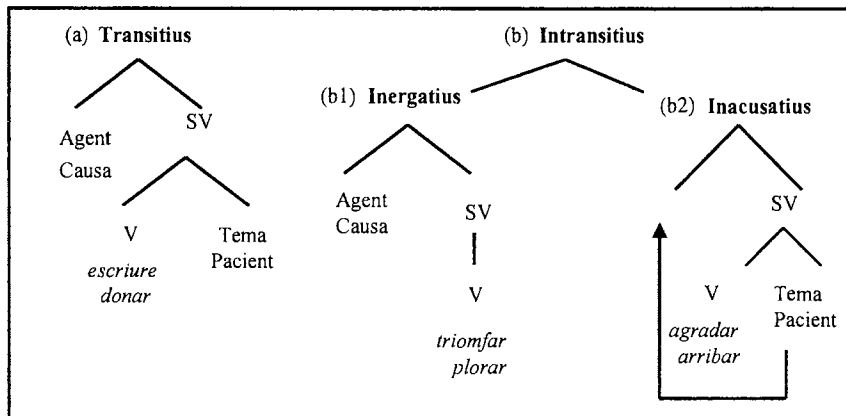
Més endavant (Fabra 1956: § 113), s'esmenta igualment la possibilitat de pronominalitzar el subjecte d'aquests verbs per *ho* quan és una proposició subordinada:

(4)

«Bé m'ho sembla que farem tard.»

En resum: a partir de la prova formal de la pronominalització, Fabra detecta una diferència entre dues classes de subjectes que el porta a proposar una classificació dels verbs que resulta molt innovadora en el seu temps. Avui dia sabem –a partir de Burzio (1986)– que la intuïció de Fabra era correcta i que, darrere de la seva proposta, s'amagava una distinció crucial entre tres classes de predicats verbals: els transitius (amb argument intern i extern), els inergatius (sense argument intern) i els inacusatius (sense argument extern). La classe IV de Fabra correspon a aquests darrers, com mostra l'esquema següent:

(5)

La tradició gramatical solia distingir entre verbs transitiuus i intransitiuus. Els primers (5a) tenen un argument extern, que funciona amb el paper temàtic d'agent o causa i es realitza com a subjecte, i com a mínim un argument intern, que representa el paper temàtic de tema o pacient i sol correspondre a la funció gramatical de complement directe. Els verbs intransitiuus són els que no tenen complement directe. Però Burzio (1986) demostrà, basant-se en les dades de l'italià, que el que la tradició havia anomenat intransitiuus en realitat era la suma de dues classes diferents de verbs: els inergatiuus o intransitiuus pròpiament dits, que tenen com a subjecte un argument extern agent o causa, i els inacusatiuus (o ergatiuus, en la terminologia de Burzio), que no tenen argument extern (per tant, són verbs no agentius i anticausatiuus) i que, en canvi, tenen un argument intern que representa el paper temàtic de tema o pacient. La funció que desenvolupa aquest argument sol ser la de subjecte –tal com indica la fletxa de (5b2)–, però el fet que no es tracta d'un subjecte prototípic, com agudament va veure Fabra, es demostra perquè algunes d'aquestes

construccions són, segons la normativa, impersonals,⁸ com és el cas d'*haver-hi* (*Hi ha nens al pati*), i perquè alguns parlars del català presenten variants en què el verb no concorda amb el seu argument intern (*Enguany arribarà molts turistes*, exemple del Segrià adduït per Bonet & Solà 1986: 9).

En l'actualitat, la proposta de Fabra ens sembla d'una lucidesa extraordinària, ja que, sense comptar amb una teoria suficientment explícita dels papers temàtics i de les relacions argumentals, s'adona del caràcter diferencial de la relació que mantenen els verbs inacusatius amb els seus subjectes. A més a més, com a bon lingüista, Fabra no es basa en el pur intuïcionisme, sinó que troba una prova formal que avala la seva intuïció: la pronominalització. Ara bé: si avui dia podem apreciar com cal aquesta aportació notable és perquè en l'actualitat tenim una teoria de les propietats selectives dels verbs molt més sòlida que la que hi havia en aquell temps. I això demostra la importància que té la teoria en el treball del gramàtic. Durant tres dècades, la proposta de Fabra va rebre menys atenció de la que mereixia perquè la seva genial intuïció no encaixava en les teories formals del moment, de manera que, als ulls dels lingüistes, gairebé podia semblar una excentricitat. Que la nostra visió respecte a aquest punt hagi sofert un canvi copernicà prova la capacitat de comprensió que aporta la teoria al treball gramatical i, en el sentit invers, la necessitat que el treball teòric no s'allunyi del terreny empíric –és a dir, dels fets gramaticals.

No volem cloure aquest apartat sense referir-nos a una altra derivació interessant de l'anàlisi d'aquests verbs que té relació amb la normativa. Com ja hem dit, les construccions impersonals amb *haver-hi*, que són inacusatives, presenten la particularitat que en la variant normativa no projecten l'argument tema o pacient com a subjecte. Fabra, essent

⁸ Val a dir que les construccions de la classe III de Fabra són també inacusatives perquè no tenen subjecte. En aquest sentit, Fabra va ser igualment perspicaç, ja que hem de recordar que presenta les quatre classes distribuïdes en dues parelles.

conseqüent amb la seva anàlisi, pren una posició molt matisada davant les variants concordades, les quals la normativa no accepta:

«En una proposició el verb de la qual és *haver-hi* (Ex.: *Hi ha una esquerda a la paret*), el membre originàriament complement-acusatiu (*una esquerda*) es comporta, quant a la possibilitat d'ésser representat per tal o tal pronom feble, exactament com el subjecte gramatical d'una proposició del tipus IV: com aquest, és representable per *en* quan és un nom indeterminat (*¿Hi ha aigua, al dipòsit? —Ja no n'hi ha.* [Cf. *Ahir va sortir vapor; avui no en surt*]), però no per *el, la, els o les* quan és un nom determinat (responent a una pregunta com *Hi havia el teu oncle?*, no pot dir-se *No l'hi havia*, com responent a una pregunta com: *¿Ha arribat el vaixell que esperàveu?*, no pot dir-se *No l'ha arribat*). El dit membre no és ja, doncs, sentit com el complement-acusatiu de *haver-hi* (altrament seria representable per *el, la, etc.*), sinó més aviat com el seu subjecte (com *un parent meu* l'és del verb *arribar* en la proposició *Ha arribat un parent meu*), i s'explica que la llengua hagi acabat per fer-hi concordar el verb, d'on han pres naixença construccions com *Hi han dos homes, Hi havien moltes dificultats, Si hi haguessin més cotxes*. Aquestes construccions llargament usades en la llengua parlada, han estat fins avui considerades incorrectes, però potser algun dia s'hauran d'admetre en la llengua escrita, en concurrència, naturalment, amb les construccions tradicionals *Hi ha dos homes, Hi havia moltes dificultats, Si hi hagués més cotxes* (úniques fins avui considerades correctes).» (Fabra 1956: § 72)

El paràgraf anterior mostra com, per a Fabra, la descripció i l'anàlisi és metodològicament prèvia a la decisió normativa. De fet, l'opinió de Fabra sobre aquest punt era bastant més contundent. Solà demostra que, en la

seva redacció inicial, l'oració adversativa que apareix cap al final de la citació anterior tenia un redactat força diferent:

«però, tanmateix no hi ha cap raó prou forta per què no puguin ésser admeses en la llengua escrita.» (Solà 1999: § 54)

3.3 La gramàtica comunicativa: la definició de l'article

Un dels corrents gramaticals més dinàmics en els darrers temps és el que podríem anomenar «comunicatiu». Aquesta perspectiva enfoca la llengua com un sistema de processament d'informació que es desenvolupa habitualment en situacions comunicatives, de manera que el mateix sistema lingüístic conté un bon nombre d'unitats que serveixen per a marcar determinades característiques de la situació enunciativa i dels interlocutors. Les gramàtiques comunicatives han tingut un desenvolupament important en el terreny de l'adquisició de segones llengües i estan íntimament lligades a la semàntica dinàmica –que incorpora la noció de situació i d'intercanvi d'informació entre els elements necessaris per a establir el significat dels enunciat lingüístics– i a la pragmàtica. Lògicament, en aquests tipus de gramàtiques, conceptes com la «dixi» o la «modalitat» reben molta atenció.

És obvi que la gramàtica tradicional no va desenvolupar mai una teoria d'aquestes característiques, però no és menys cert que en alguns casos va recórrer a criteris comunicatius a l'hora de caracteritzar algunes categories. Un exemple d'això el proporciona la definició de l'«article». El tractament d'aquesta classe de paraula plantejava un problema als primers gramàtics romànics: com que en llatí no n'hi havia, no podien adaptar al romanç la definició tradicional llatina. Així, per exemple, Nebrija no mostra, en aquest cas, la perspicàcia formal que acredita en altres apartats de la seva gramàtica:

«Son unos pequeños miembros [...] que añadimos al nombre para demostrar de qué género es.» (Nebrija [1492] 1980: § IX)

La definició anterior és clarament inadequada, ja que habitualment no és necessària la presència de l'article per saber quin és el gènere d'un nom. A partir del segle XVIII, la caracterització anterior en deixa pas a una altra que incideix en el valor comunicatiu d'aquesta classe de paraula. La definició que ofereix Par mostra inequívocament aquesta tendència:

«La determinació del article ha un tret característich que convé metre en relleu; y es que presuposa tostemps, que l'objecte determinat es conegut pera qui parla, adés per ço com es estat ja esmentat abans (*nostra llengua catalana, la llengua més lliura y precisa*), adés per ço com hom l'introduheix després del article, mes ab un altre determinant més precís qu'hom tenia ja en l'esperit (*la llengua catalana*), adés per fi, per ço com l'objecte es ja present en l'ànim dels interlocutors (*'la religió es rigorosa ab la sensualitat'* [ço es: *'la religió catòlica'*])).» (Par 1923: 65)

Tanmateix, la definició anterior tampoc no és totalment satisfactòria, ja que no és el coneixement del parlant l'element que regeix l'aparició de l'article determinat, sinó el de l'oient. En aquest sentit, la definició de Bello és més adequada:

«Juntando el artículo definido a un sustantivo, damos a entender que el objeto es determinado, esto es, consabido de la persona a quien hablamos, la cual, por consiguiente, oyendo el artículo, mira, por decirlo así, en su mente al objeto que se le señala. Si yo dijese, *¿qué les ha parecido a ustedes la fiesta?* creería sin duda que al pronunciar yo estas palabras se levantaría, como por encanto, en el alma de *ustedes* la idea de cierta fiesta particular, y si así no fuera, se

extrañaría la expresión. Lo mismo que si dirigiendo el dedo a una parte de mi aposento dijese, *¿qué les parece a ustedes aquella flor?* y volviendo *ustedes* la vista no acertasen a ver flor alguna. El *artículo* (con esta palabra usada absolutamente se designa el definido), el artículo, pues, señala ideas; ideas determinadas, consabidas del oyente o lector; ideas que se suponen y se señalan en el entendimiento de la persona a quien dirigimos la palabra.» (Bello 1847: § 267)

Sembla clar que la definició anterior aconpleix tots els requisits per ser qualificada de «comunicativa»: l'article es defineix com una unitat que s'empra per referir-se a objectes o individus identificables per l'oient i la seva funció no és pròpiament anafòrica, sinó que té la particularitat de remetre al conjunt de coneixements o idees que aquell posseeix. De fet, la definició de Bello encaixa bastant amb algunes teories recents que proposen considerar l'article com un índex que remet al fitxer mental de l'oient (Heim 1982).

4 L'aportació de la teoria gramatical moderna

L'objectiu de l'apartat precedent era mostrar que resulta erroni atorgar a la gramàtica tradicional l'etiqueta d'ateòrica. Però no és menys cert que una de les raons que expliquen l'evolució dels estudis gramaticals a partir del segle XIX –segurament la més important– és el desenvolupament de teories lingüístiques explícites i amb un grau de formalització suficient. Bello, sens dubte un gramàtic avançat en molts anys al seu temps, ja detectava aquesta mancança en la introducció a la seva extraordinària gramàtica. Referint-se a Vicente Salvá, que havia publicat, uns quants anys abans, una molt remarcable *Gramática española*, Bello diu:

«Después de un trabajo tan importante como el de Salvá, lo único que me parecía echarse de menos era una teoría que exhibiese el sistema de la lengua en la generación y uso de sus inflexiones y en la

estructura de sus oraciones, desembarazada de ciertas tradiciones latinas que de ninguna manera le cuadran.» (Bello 1847: pròleg)

Efectivament, pel que fa a la cobertura empírica, la *Gramática* de Salvá no té res a envejar a la de Bello. Però el que col·loca a aquesta darrera molt per sobre de la primera és la seva novetat teòrica, que es posa de manifest des de la mateixa organització de l'obra, que s'aparta bastant de la que havien consagrat les gramàtiques llatines, fins a la manera com s'aborda l'anàlisi de moltes construccions. En definitiva, el que diferencia a Bello dels gramàtics del seu temps és l'existència d'una teoria pròpia –naturalment, amb influències molt importants dels corrents que dominaven Europa en el seu temps: la gramàtica filosòfica d'arrel racionalista i els corrents sensualistes derivats de l'empirisme anglès.

Tot i el risc de caracteritzar injustament un període tan llarg de la reflexió gramatical, que compta amb figures tan excepcionals com les que acabem d'esmentar, amb els ulls d'avui podríem assenyalar tres mancances bàsiques en la tradició gramatical anterior al segle XX: a) la confusió entre els criteris nociònals i els formals a l'hora de definir les unitats de la gramàtica; b) la manca d'una teoria explícita de les posicions gramaticals; i c) la falta d'una teoria de les projeccions sintàctiques dels nuclis lèxics. És clar que atribuir aquests defectes a la gramàtica tradicional és un exercici anacrònic, perquè estem projectant sobre el passat el resultat de progressos posteriors. No obstant això, aquest llistat serveix com a aproximació a l'hora d'explicar quines han estat les puntes de llança del progrés de la teoria lingüística en l'últim segle. Dels tres punts que acabem d'assenyalar, els dos últims són clarament interns a la mateixa gramàtica, perquè impliquen negligir l'aspecte jeràrquic i estructural de la llengua. L'altre, en canvi, remet més aviat a l'epistemologia de l'estudi de les llengües i, en conseqüència, al desenvolupament de la lingüística com a disciplina científica. A continuació estudiarem aquests tres aspectes per separat.

4.1 Definicions nocionals i definicions formals de les categories gramaticals

És ben coneguda la influència aristotèlica en la història de la gramàtica occidental. Les classes de paraules van ser definides a partir de les categories aristotèliques i es va tendir a establir una correspondència entre les categories del pensament i les categories de la gramàtica. A aquests conceptes de tipus nocional –és a dir, lligats al contingut– s’hi van afegir uns altres de caire formal que procedien fonamentalment de la flexió que mostraven els sistemes lingüístics. Això va donar com a resultat un sistema híbrid de definicions que conjuminava criteris immanents formals amb d’altres de caràcter semàntic que eren extrínsecs al sistema de la llengua. Per posar un exemple d’aquesta dualitat, podem recórrer a la definició de la funció gramatical de subjecte que trobem en algunes gramàtiques del català:

«**Subjecte** és el mot o conjunt de mots que indiquen l’èsser o cosa que presentem a la consideració d’altri per tal de dir-ne alguna cosa.» (Marvà [1932] 1968: § 27)

«Subjecte és el mot o mots que indiquen la persona o cosa a la qual, com a actor, atribuïm i subordinam l’acció del verb.» (Moll 1968: § 101)

«El subjecte és l’única entitat nominal que modifica la marca de nombre d’acord amb el valor (singular o plural) del verb que li fa de predicat.» (Badia 1994: 106-107)

Tot i que no coincideixen totalment entre si, les dues primeres definicions utilitzen principalment criteris nocionals: la primera, de caire comunicatiu i psicològic i la segona, d’ordre semàntic. Són, doncs, dues definicions no

basades en trets formals del sistema lingüístic. Per contra, la tercera és una definició estrictament formal, ja que defineix el subjecte en virtut d'un tret flectiu: la concordança de nombre que l'element que desenvolupa la funció ha de mantenir amb el verb. Un dels mèrits de l'estructuralisme va ser mostrar la inadequació de moltes de les definicions nocionals, que no eren prou restrictives, i proclamar la superioritat de les definicions formals. En efecte: mentre que la tercera definició estableix inequívocament la condició formal que ha de complir tot subjecte,⁹ les dues primeres topen amb un gran nombre de contraexemples. Per citar-ne només algun, en una oració com *A la Maria li he demanat un favor*, sembla clar que el mot que indica l'ésser que presentem a la consideració de l'interlocutor per tal de dir-ne alguna cosa és *la Maria*, que no és el subjecte de l'oració. De la mateixa manera, en oracions com ara *La Maria pateix una malaltia*, *El pacient va ser visitat pel metge* o *Han passat cinc dies des de llavors* no sembla que hi hagi un subjecte agent, en contra del que s'indica en la segona definició. De fet, el costum tradicional de definir les funcions gramaticals a través dels primitius semàntics que avui anomenem papers temàtics –o funcions temàtiques– identificava erròniament dos tipus diferents de relacions en el si de l'oració. Jespersen (1924), conscient d'aquesta inadequació, va proposar distingir tres menes de subjecte: el gramatical –que s'identifica amb la funció tradicional–, el lògic –que correspon a l'agent o actor, en la terminologia de Moll– i el psicològic –que indica l'element que es pren com a tòpic o tema de la predicació, en el sentit que apareix a la definició de Marvà. Els tres nivells poden coincidir en un mateix constituent, com a *Aquell escriptor acabava de publicar una novel·la*, però també poden divergir, com succeeix a *A la Maria li falten quatre dies per jubilar-se*.

⁹ Hi ha, però, alguna excepció que requeriria una formulació un xic més complexa. Ens referim als casos de concordança *ad sensum*, lligats habitualment a construccions partitives: *La majoria van arribar tard*.

L'arribada de l'estructuralisme implica, com ja s'ha dit, la crisi de les definicions nocionals i la seva substitució per definicions formals immanents. Això va tenir, sens dubte, efectes molt beneficiosos per a l'evolució de la teoria gramatical, però també va significar la relegació de l'estudi del significat. Com que la llengua es concep com un sistema autònom, només s'accepten primitius que reflecteixin les relacions internes que mantenen les unitats. D'altra banda, s'extremen les cauteles metodològiques per evitar l'intuicionisme i la contaminació d'elements aliens al mateix sistema. Una de les formulacions extremes d'aquest criteri va consistir a establir, en algunes variants de l'estructuralisme, una rígida separació dels components i els nivells lingüístics, de manera que, en cap cas, les unitats d'un nivell podien utilitzar-se com a unitats d'un altre nivell de la llengua. Així, per exemple, en el camp de la sintaxi algunes escoles van optar per considerar que el concepte primitiu no eren les categories, com havia suposat tota la tradició, sinó les funcions gramaticals. No cal dir que els papers temàtics van quedar fora de l'interès dels lingüistes estructuralistes perquè representaven, potser, el cas més prototípic de contaminació semàntica de la sintaxi. Com ja hem dit, tot això va tenir un efecte higiènic beneficiós a l'hora d'afrontar l'estudi de la llengua, però també és cert que, en el terreny de la sintaxi, l'evolució no va ser gaire satisfactòria. Així, per exemple, l'intent de definir les categories a partir de les seves funcions resulta particularment problemàtic, com ha assenyalat Bosque:

«Supongamos por un momento que consideramos básicas las funciones sintácticas de sujeto y objeto directo, y entendemos por sustantivo “todo aquello que puede ser sujeto” o “todo aquello que puede ser objeto directo”. Este análisis describiría correctamente que un nombre, un SN y una oración “subordinada sustantiva” pueden cubrir o cumplir la misma función, pero lamentablemente no explica el hecho conocido de que estas unidades no siempre aparecen en los

mismos contextos ni están seleccionadas por los mismos predicados. Así, existen muchísimos verbos transitivos que admiten objetos directos nominales, pero que rechazan las subordinadas sustantivas en dicha función sintáctica, como ocurre en *comer*, *vender* o *repartir*. Es más que evidente que no podemos tener **Juan comió que Pedro había comprado* ni **María repartió haberle tocado en la lotería*. (...) Parece evidente, en suma, que las oraciones y los sintagmas nominales pueden coincidir en algunas de sus funciones, pero son entidades categoriales distintas que no comparten aspectos fundamentales de su gramática.» (Bosque 1989: 44)

La preterició de l'estudi gramatical del contingut no es va pal·liar fins a la dècada dels vuitanta, amb la irrupció del segon model generatiu –anomenat, primer, de recció i lligam i, posteriorment, també de principis i paràmetres. La clau de volta d'aquest canvi va ser una nova concepció de la sintaxi com a projecció del lèxic, un enfocament que òbviament trenca amb la doctrina de separació de nivells d'alguns estructuralistes. En aquest nou context, els papers temàtics –i, en general, les relacions lèxiques– adquireixen una gran importància, ja que condicionen la manera com la sintaxi ha de combinar les peces lèxiques per obtenir projeccions de nivell més complex. Així, per exemple, la agramaticalitat de l'últim enunciat agramatical que Bosque esmenta en la citació immediatament anterior s'atribueix al fet que un predicat com *menjar* admet com a complement directe sintagmes nominals que designin objectes comestibles, però, de cap manera, accepta oracions subordinades completives. Naturalment, una oració perfectament gramatical com *En Joan va menjar el que en Pere havia comprat* ja s'ajustaria a aquest requeriment perquè el complement directe és un sintagma nominal (cf. *els aliments que en Pere havia comprat*) i no pas una subordinada completiva. La importància progressiva que s'ha anat atorgant al lèxic ha significat, com és lògic, descarregar la sintaxi d'una

bona part dels complexos components de regles que la van caracteritzar durant el primer generativisme, de manera que avui dia es concep com un mecanisme computacional que projecta estructuralment nuclis lèxics en unitats sintàctiques més complexes, tot respectant, segons el que s'acaba de dir, les dependències lèxiques.

En aquest model en què la sintaxi actua com a component mitjancer entre el lèxic i la semàntica,¹⁰ les unitats de l'anàlisi són de diversa mena. Podem classificar-les en tres grans famílies:

¹⁰ Òbviament, la sintaxi també entra en contacte amb la fonologia, però aquest aspecte no el tindrem en compte en el treball. Si es consulten les gramàtiques descriptives aparegudes en els últims anys, es posa de manifest que només la catalana inclou una part dedicada a la fonologia. D'altra banda, cal assenyalar que la sintaxi també es relaciona amb la morfologia. De fet, la importància que adquireixen els trets morfològics en els darrers models generativistes –sobretot en el minimisme, el corrent més recent– indica la importància creixent que s'atorga a les relacions entre la sintaxi i la morfologia.

(6)

UNITATS DE L'ANÀLISI GRAMATICAL			
MORFOSINTÀCTIQUES	<i>Categories gramaticals</i>	Trets gramaticals que permeten establir els paradigmes de classes de paraules d'una llengua.	nom, verb, adjectiu, preposició...
	<i>Funcions gramaticals</i>	Relació que legitima l'aparició dels arguments d'un predicat –impliquen l'existència d'un receptor i d'un assignador (típicament, el verb, les preposicions o el temps de l'oració).	subjecte, complement directe, complement del nom, complement de l'adjectiu...
LEXICOSEMÀNTIQUES	<i>Categories semàntiques</i>	Elements primitius de l'estructura proposicional dels enunciat	predicat, predicació, quantificador, element anafòric, operadors de modalitat, arguments...
	<i>Papers temàtics</i>	Expressen la dependència semàntica de cada argument respecte del seu predicat.	agent, pacient, tema, experimentador, destinatari, meta, origen, locació...
DISCURSIVES	<i>Categories discursives</i>	Elements que tenen com a funció relacionar oracions independents	organitzadors del discurs, operadors discursius, connectors...
	<i>Funcions informatives</i>	Representen l'articulació entre la informació prèviament compartida i la informació nova per a l'oient.	tema (tòpic o fons), rema (comentari o figura), focus...

Com es pot veure, les unitats i les funcions que es defineixen en el quadre anterior corresponen a criteris de naturalesa diferent. D'entrada, convé distingir les categories, que formen paradigmes, de les funcions, que són nocions relacionals que expressen la dependència entre dos elements de l'oració i que, per tant, actuen sintagmàticament. Una mateixa unitat pot ésser caracteritzada de manera diferent en funció del criteri en què es

classifica. En una oració com *La meva mare va veure la Maria*, el sintagma *la Maria* exerceix la funció gramatical de complement directe, el seu paper temàtic és el de tema (o pacient)¹¹ i, pel que fa a la seva funció informativa, és el rema de l'oració o forma part d'un constituent més ampli que desenvolupa aquesta funció informativa.¹² El mateix succeeix amb les categories: *majoria* és un substantiu, però el seu valor semàntic és el de quantificador partitiu; *no obstant* és una locució de valor adverbial o preposicional, però també és un connector discursiu (cf. *Va arribar tard. No obstant, el van deixar entrar a la reunió*).

L'existència de diferents criteris a l'hora de classificar les unitats gramaticals explica les confusions que freqüentment s'han produït entre dos o més tipus d'unitats. D'això, en són exemple la tendència de la gramàtica tradicional a definir les funcions gramaticals a partir dels papers temàtics, la proposta de considerar categories gramaticals algunes categories semàntiques o discursives (quantificador, determinant, connector) o els intents de definir les primeres a través de les segones (per exemple, identificant verb amb predicat).

En la teoria minimista, que és el darrer desenvolupament del generativisme, s'atorga una importància creixent a la noció de «tret», fins al punt que es considera aquest concepte el primitiu bàsic a partir del qual es poden derivar totes les categories de la llengua. Tota paraula es defineix com un conjunt de trets. Com ja havia mostrat l'estructuralisme en distingir entre morfemes gramaticals i lexemes, hi ha dues menes de trets: els pròpiament gramaticals o formals i els lèxics. Així, per exemple, la diferència entre el verb *assassinar* i el nom *assassinat* es limita als trets

¹¹ L'etiqueta «tema» es fa servir indistintament per anomenar un paper temàtic –aquell que representa l'element directament afectat pel tipus d'esdeveniment que expressa el predicat– i una funció informativa –la que designa la informació compartida o coneguda per l'oient. Per tal d'evitar aquesta ambigüitat s'ha proposat anomenar tòpic la funció informativa corresponent.

¹² En funció del context discursiu, el rema podria ser tota l'oració, tot el predicat o només el sintagma *la Maria*.

gramaticals categorials. Per contra, la diferència que es detecta entre *casa* i *mansió* afecta només els trets lèxics.

Els trets gramaticals són els que determinen la tipologia d'una llengua i els principals responsables de la variació lingüística. Per posar un exemple, els adjectius en anglès no tenen trets gramaticals de flexió de gènere i nombre, al contrari que en català. Un mateix tret pot manifestar-se en més d'una categoria: els trets de nombre afecten, en català, el nom, l'adjectiu, l'article i el verb. Els trets gramaticals, a diferència dels lèxics, tenen un valor fonamentalment formal, però també poden expressar continguts interpretatius. La diferència semàntica que es detecta entre *nen* i *nens* s'ha d'atribuir al tret gramatical de nombre que fa que la segona paraula designi un conjunt, mentre que la primera denota un individu. En aquest cas, diem que el tret gramatical és interpretable. Però si comparem *nen alt* amb *nens alts* veiem que la presència del mateix tret de plural en l'adjectiu és redundant, ja que no estem aplicant una pluralitat de propietats a un conjunt d'individus, sinó que estem atribuint una mateixa propietat a diversos individus. Per tant, el tret de nombre en els adjectius és no interpretable –és a dir, s'afegeix a l'adjectiu perquè, en català, aquesta classe de paraules ha de manifestar concordança amb el nom. En la comparació interlingüística, podem esperar diferències en els trets no interpretables, mentre que els interpretables, en la mesura que transmeten continguts semàntics, solen variar molt menys. El cas de l'anglès, que hem esmentat abans, ratifica aquesta idea, ja que en aquesta llengua el nom té, com en català, trets de nombre, però l'adjectiu no en té.

Ja hem dit que un tipus de tret gramatical molt important és el que determina la categoria d'una peça lèxica. Habitualment, cada peça lèxica pertany a una categoria. No obstant això, com que una mateixa peça lèxica pot tenir diversos trets gramaticals, es donen alguns casos de paraules que pertanyen simultàniament a diversos paradigmes. Així, el valor semàntic d'*ambdós* correspon a la suma d'un determinant definit i un quantificador numeral, fet que explica que pugui substituir-se per *els*

dos o *tots dos*. *Tothom* és el resultat de la combinació d'un quantificador universal (*tot*) i un quantificador indefinit existencial (*hom*). En castellà, la forma *cuyo* pot assignar-se categorialment a la classe dels relatius, a la dels possessius i a la dels determinants (*cuya obra = la obra del cual*).

Aquestes unitats amb valor categorial complex són igualment una font considerable de variació interlingüística. El castellà, per exemple, no té una peça lèxica equivalent a *tothom* ni el català, una que correspongui exactament a *cuyo*.

4.2 La cartografia de la gramàtica: les posicions sintàctiques

En l'apartat anterior, hem considerat els diferents tipus d'unitats que ha de tenir en compte la gramàtica i les dificultats amb què va topar la tradició a l'hora de definir-les i classificar-les. En aquest apartat, estudiarem els dos aspectes que constitueixen, al meu entendre, el principal handicap del tractament tradicional de la sintaxi: no haver desenvolupat una teoria de les posicions sintàctiques de l'oració i un sistema de projeccions sintàctiques a partir dels nuclis lèxics. El concepte sintàctic fonamental de les gramàtiques tradicionals és la funció gramatical. Com que una mateixa funció gramatical pot ésser desenvolupada en posicions diferents de l'oració —com passa amb el subjecte de les oracions *La Maria va arribar ahir* i *Ahir va arribar la Maria*—, la noció de posició sintàctica no va rebre gaire atenció. De fet, no ha estat fins al desenvolupament de la teoria de la *X'*, en el model de principis i paràmetres de la gramàtica generativa, que la noció de posició sintàctica ha adquirit un pes fonamental en l'estudi de la sintaxi. Per comprovar la importància d'aquest concepte, podem comparar les construccions següents:

(7)

- a. Això és impossible [saber-ho].
- b. *És impossible [saber-ho això].
- c. És impossible [saber això].
- d. És impossible [saber-ho], això.

Si atribuïm la agramaticalitat de (7b) a la coincidència en la mateixa oració del pronom clític i el complement directe –la qual cosa justifica la bona formació de (7c)–, haurem d'explicar per què a (7a) i (7d) aquesta mateixa coincidència no afecta la bona formació de l'oració corresponent.¹³ La manera adequada de solucionar el problema consisteix a distingir entre la posició que està ocupant *això* a (7b) i la que té a (7a, d). En el primer cas, es tracta d'una posició interna a l'oració d'infinitiu –la posició en què es col·loca habitualment l'objecte directe–, mentre que, en els altres dos casos, es tracta d'una posició de la perifèria de l'oració en què se solen ubicar els elements tematitzats. Els claudàtors que hem col·locat en els exemples de (7) reflecteixen els límits de les posicions internes de l'oració d'infinitiu. Si establim aquesta distinció, el principi que regeix les oracions anteriors es pot formular sense problemes: un pronom clític d'acusatiu no és compatible amb la presència simultània d'un sintagma en la posició de complement directe. Com que la posició que ocupa *això* a (7a, d) no és la de complement directe, sinó la d'un element tematitzat en la perifèria de l'oració, les corresponents oracions són gramaticals.

Exemples com l'anterior sovintegen. Així, el contrast de (8) indica que les condicions que imposa la posició de subjecte preverbal no són idèntiques a les que caracteritzen el subjecte postverbal:

¹³ Evidentment, s'ha de descartar que a (7a) *això* funcioni com a subjecte del verb principal (**Aquestes coses són impossibles saber-les*), a diferència del que succeeix en *Això és impossible de saber* (cf. *Aquestes coses son impossibles de saber*). A (7a) el subjecte del verb copulatiu és l'oració d'infinitiu.

(8)

- a. *Trens van arribar a l'estació.
- b. Van arribar trens a l'estació.

En conclusió: si es volen explicar asimetries com les que acabem d'esmentar, cal definir una teoria de les posicions sintàctiques de l'oració. La manca d'una teoria d'aquest tipus fins temps recents és un dels motius –segurament el principal– que explica que, per a la tradició, passés desapercibuda una de les característiques més distintives de les llengües naturals: la propietat del moviment. En les oracions de (9), es posa de manifest que els pronoms interrogatius ocupen posicions diferents que aquelles en les quals se situen altres sintagmes que desenvolupen la seva mateixa funció gramatical:

(9)

- a. *Què estàs dient?* / Estàs dient *bestieses*.
- b. *Què penses que dirà?* / Penses que dirà *bestieses*.

A (9a) el pronom interrogatiu s'ha col·locat en la primera posició de la seva oració, en comptes de situar-se a la que ocupa canònicament el complement directe –com es comprova en la segona oració d'aquest mateix exemple. Més interessant és, encara, el cas de (9b), en què el mateix pronom interrogatiu apareix fora de la seva oració, al front de l'oració matriu, sense que, per això, deixi de desenvolupar la funció de complement directe de *dirà*.¹⁴ Aquest darrer cas exemplifica el que es coneix com a «dependència de llarga distància», ja que un element que

¹⁴ Això estableix una distinció clara entre les posicions perifèriques de tematització que hem estudiat a (7) i la que ocupa el pronom interrogatiu. De fet, la millor resposta a la pregunta de quin és el complement directe de l'infinitiu a (7a, d) és dir que aquesta funció la desenvolupa el pronom clític *ho*. Per contra, el pronom interrogatiu continua desenvolupant la funció de complement directe en els exemples de (9), tot i que a (9b) apareix fora dels límits de l'oració subordinada.

desenvolupa la seva funció en una oració subordinada apareix fora d'aquesta.

El fet que ni la tradició gramatical ni l'estructuralisme dediquessin gaire atenció a aquest fenomen tan cridaner de les llengües naturals es va deure a la mancança d'eines d'anàlisi per poder-lo reflectir adequadament. En canvi, la gramàtica generativa el va considerar des del primer moment un dels aspectes més rellevants de la sintaxi i va proposar el concepte de «transformació» per integrar-lo en el seu model d'anàlisi. Les transformacions són operacions que relacionen dues posicions sintàctiques, de manera que l'element lèxic que ocupa la primera resta vinculat també a la segona. D'acord amb el model derivatiu, que sempre ha estat l'opció majoritària en els diferents corrents generativistes –enfront de l'opció alternativa de proposar un model purament representacional, en què no hi hauria estadis successius de derivació–, es diu que l'element desplaçat s'ha traslladat des de la segona posició, que és aquella on manifesta la seva dependència temàtica respecte del predicat que el selecciona, a la primera, que és on es manifesta fonèticament. Per tal d'indicar la doble vinculació de l'element traslladat, se suposa que a la posició de partença hi deixa una traça, de manera que aquesta resta inhabilitada per rebre qualsevol altre material traslladat des d'un altre lloc. A (10) es reflecteix aquesta dependència entre les dues posicions vinculades pel trasllat, on *t* és la traça deixada en la posició inicial per l'element mogut i el subíndex *i* serveix per indicar la relació entre ambdues unitats:¹⁵

¹⁵ A (10) només hem reflectit la relació entre la posició emissora i la receptora del moviment, sense considerar altres possibles posicions intermèdies relacionades amb aquesta operació. En general, en la gramàtica generativa, se suposa que el moviment a llarga distància requereix un trasllat previ a la perifèria esquerra de la mateixa oració i, des d'aquesta posició, es va ascendint a la perifèria esquerra de les oracions superordinades fins a arribar a la posició perifèrica de l'oració matriu. Segons això, l'estructura de (10) seria més aviat l'assenyalada a (i):

(i) [Què_i penses [t_i que dirà t_i]]

(10)

[Què_i penses [que dirà t_i]]

Deixant de banda els aspectes més tècnics de l'operació transformacional que acabem de presentar, convé plantejar-se quin és el motiu pel qual hi ha processos d'aquesta mena en la sintaxi de les llengües naturals.

Aquesta pregunta és actualment motiu de discussió intensa en el marc del programa minimista. Una possibilitat que ens sembla plausible vincula el moviment a la necessitat de legitimació de trets gramaticals. Hem dit abans que les peces lèxiques contenen conjunts de trets lèxics i gramaticals. El moviment es produiria per la necessitat de legitimar trets gramaticals diferents associats a una mateixa peça lèxica. A (9), el comportament sintàctic diferent de *bestieses* i *què* prové del fet que aquest darrer, ultra el valor d'argument pronominal que té, funciona com a operador de modalitat interrogativa. Com que aquest operador ha d'incidir sobre tot el contingut proposicional de l'oració –perquè determina la seva modalitat–, ha de desplaçar-se al front d'aquesta després d'haver legitimat en la posició de complement directe la seva condició d'argument intern del verb de la subordinada.

Resulta interessant comprovar com les gramàtiques descriptives a què ens hem referit al començament d'aquest article tendeixen a evitar la menció a les transformacions, segurament perquè es considera que aquest és un concepte massa tècnic i lligat a una opció teòrica determinada: la gramàtica generativa. La que fa un ús més explícit d'aquests processos sintàctics, sense utilitzar el nom tècnic de «transformació», és Huddleston & Pullum, tal com mostra el text següent:

«[In *I wonder what Liz bought*], the prenuclear *what* is understood as object, and this excludes the possibility of inserting a (direct) object after *bought*: **I wonder what Liz bought a watch*. We represent this by having the object realised by a **gap**, an abstract element that is co-

indexed with *what* [...]: this device indicates that while *what* is a prenuclear position, it also functions in a secondary or derivative sense as object of *bought*.» (Huddleston & Pullum 2002: 49)

En conclusió: del que s'ha dit fins ara es desprèn la importància que, per a la teoria gramatical, ha tingut l'elaboració d'una teoria explícita de les posicions sintàctiques, ja que ha permès analitzar amb profit fenòmens importants que havien quedat desatesos.

4.3 Nuclis i projeccions

La preeminència atorgada per la tradició gramatical a les funcions gramaticals sobre les categories en l'anàlisi sintàctica va tenir com a conseqüència la manca de desenvolupament d'una teoria de les projeccions sintàctiques. Una noció tan important com la de sintagma –o frase, en el significat que adquireix quan es parla de frases nominals o adjectivals– no va ser emprada en els estudis gramaticals fins que l'estructuralisme distribucionalista americà va desenrotllar l'anàlisi en constituents immediats. Per tant, fins a mitjan segle passat, les categories lèxiques eren les úniques unitats categorials reconegudes en l'anàlisi sintàctica.

Una de les qüestions de debat més intens des de la formulació d'una teoria de les projeccions sintàctiques pel distribucionalisme és la que intenta respondre què pot ser nucli en una construcció sintàctica.

L'estructuralisme va distingir dues menes de projeccions sintàctiques: les endocèntriques i les exocèntriques. Les primeres es definien com aquelles que comptaven amb un nucli pel qual es podia substituir tota la projecció. En canvi, les construccions exocèntriques estaven mancades de nucli, per tal com no era possible la substitució al·ludida abans. De l'aplicació d'aquest criteri als diferents tipus de sintagmes, el resultat era que eren endocèntrics el nominal, l'adjectival, el verbal i l'adverbial, mentre que quedaven caracteritzats com a exocèntrics el sintagma

preposicional i l'oració. Els exemples següents reflecteixen aquesta situació:

(11)

- a. Va escriure {*unes novel·les d'intriga* / *novel·les*}.
- b. Estava {*fart dels seus consells* / *fart*}.
- c. En Lluís {*canta les cançons que ell mateix escriu* / *canta*}.
- d. Ja li ho havia dit {*abans de la seva arribada* / *abans*}.
- e. En Lluís hi anava {*amb la Maria* / **amb* / **la Maria*}.

Com es pot comprovar, el sintagma preposicional és l'única projecció que no admet, en cap context, la substitució per un dels seus components. Pel que fa a l'oració, es podria argumentar que, en català, és possible substituir tota l'oració pel predicat, a diferència de llengües com l'anglès, en què el subjecte és obligatori (cf. *En Lluís no va venir* / *No va venir*).

Això demostraria que aquesta projecció és endocèntrica i que el seu nucli és el sintagma verbal. Però aquesta impressió és equivocada, ja que *No va venir* no és solament un sintagma verbal, sinó també una oració amb subjecte el·líptic, de manera que la substitució anterior no aconsegueix els requeriments que imposa la definició de projecció endocèntrica del distribucionalisme.

Segons el que hem comentat en el § 4.1, el generativisme considera la sintaxi com un sistema de processament que projecta les dependències lèxiques. Les unitats sintàctiques complexes s'obtenen composicionalment a partir de la projecció de les unitats lèxiques que les formen. Tota projecció sintàctica ha de tenir un nucli estructural categorialment idèntic a la projecció a què dona lloc. Per tant, es descarta l'existència de sintagmes no endocèntrics, ja que tota projecció sintàctica ha de tenir un nucli. Per a aconseguir això, s'introdueix un canvi important en la definició distribucionalista d'endocentricitat. Per al distribucionalisme, les condicions que havia d'acomplir tota projecció

endocèntrica eren dos: *a*) tenir un nucli de la mateixa naturalesa categorial que la projecció, i *b*) que el nucli pogués substituir la projecció sencera. El generativisme elimina aquesta darrera condició perquè considera que la noció d'endocentricitat s'ha de definir exclusivament en termes estructurals, condició que només respecta *a*), ja que *b*) introdueix restriccions de caràcter lèxic. En efecte: que la preposició, a diferència de l'adverbi, no tingui la capacitat de representar per si sola tot un sintagma preposicional és una característica lèxica d'aquesta classe de paraules, probablement derivada del seu caràcter àton. De fet, si s'aplica la prova distribucionalista a un sintagma verbal encapçalat per un verb transitiu que no admeti la falta del seu complement, el resultat que s'obté faria pensar que es tracta d'un sintagma exocèntric:

(12)

La Maria {*va presenciar l'accident* / **va presenciar*}.

És evident, doncs, que el criteri utilitzat pel distribucionalisme conjumina aspectes estructurals amb propietats lèxiques dels nuclis, la qual cosa complica innecessàriament la determinació de les categories que resulten de la projecció d'un nucli. Un cop introduït aquest canvi, els sintagmes preposicionals passen a concebre's com a endocèntrics i el seu nucli és, com palesa la mateixa denominació del sintagma, la preposició. El cas de l'oració és bastant més complex. D'entrada, ni el subjecte ni el predicat poden ser nuclis estructurals de l'oració, perquè ambdós són sintagmes i els nuclis han de ser unitats lèxiques i no projeccions sintàctiques. D'altra banda, el que atorga a l'oració la independència estructural que la caracteritza són els trets de temps que apareixen associats al verb, com mostra el contrast de (13):

(13)

- a. En Lluís estudia basc.
- b. *En Lluís estudiar basc.

És obvi que la agramaticalitat de (13b) no es pot atribuir a cap defecte en la relació predicativa entre el verb i els seus arguments, ja que, en aquest aspecte, els dos exemples no difereixen. La diferència, per tant, ha d'estar en el fet que la primera oració compta amb un verb conjugat i la segona no. D'aquí es dedueix que el nucli estructural de l'oració són els trets de temps que s'afixen al verb. L'oració és, doncs, una projecció temporal que pren com a complement una predicació encapçalada per un verb (un sintagma verbal). Per diferenciar una categoria com el temps de les tradicionals categories lèxiques (nom, adjectiu, verb, preposició...), s'ha proposat distingir entre projeccions lèxiques i projeccions funcionals.

Una via de recerca que s'ha demostrat fructífera en el generativisme és la que ha estudiat les possibilitats de projecció sintàctica dels nuclis funcionals. Juntament amb la temporalitat verbal, s'han proposat altres nuclis funcionals, com els complementadors, els determinants, els quantificadors, etc. No podem aprofundir més en la presentació d'aquestes projeccions, però sí que ens detindrem una mica a estudiar algunes conseqüències que aquests plantejaments tenen sobre l'anàlisi gramatical de certes construccions.

En primer lloc, ens referirem a l'anàlisi de les anomenades subordinades adverbials pròpies, una classe complexa i heterogènia de construccions que ha estat tradicionalment un dels punts de debat de la sintaxi. A (14) presentem algunes oracions d'aquesta classe al costat d'altres complements no oracionals que poden alternar estructuralment amb les primeres:

(14)

- a. Va buscar-lo {*fins que el va trobar* / *fins a les deu*}.
- b. El deixaran anar {*després que confessi* / *després de l'interrogatori*}.
- c. Hi hem anat {*perquè volíem veure't* / *per veure't* / *per tu*}.

La gramàtica tradicional considera *fins que* i *després que* locucions conjuntives que introdueixen subordinades adverbials de temps. En canvi, els elements *fins* i *després*, que apareixen com a segona opció d'aquests exemples, són preposicions. De la mateixa manera, *perquè* és una conjunció causal, mentre que *per* és una preposició que denota idèntica noció. Per tant, des d'aquesta perspectiva, a cadascun dels exemples anteriors les projeccions dels elements que apareixen dins les claus són de naturalesa diferent. En canvi, si s'adopta la perspectiva que considera que tota projecció sintàctica és endocèntrica, les relacions entre les diferents versions de cadascuna de les oracions anteriors passen a ser molt més íntimes. En efecte: segons aquesta anàlisi, els nuclis de tots aquests sintagmes són, respectivament, les preposicions *fins*, *després* i *per*.¹⁶ Així doncs, el valor categorial de les projeccions que apareixen en cursiva és, en tots els casos, de sintagma preposicional. L'única diferència és que el complement o terme de la preposició en la primera opció és una subordinada completiva introduïda per *que*, mentre que, en la resta de les variants, és un sintagma nominal i a (14c), a més a més, una oració d'infinitiu. La conclusió que s'obté de tot això significa un canvi important respecte de l'anàlisi tradicional: les subordinades que apareixen en els exemples anteriors ja no són ni adverbials, ni temporals o causals; són subordinades completives que fan la funció de complement d'una preposició. És la preposició, i no pas la subordinada, la que aporta el valor temporal o causal al predicat principal.

¹⁶ El cas de *perquè* és el més problemàtic, ja que l'escriptura distingeix clarament entre la conjunció causal *perquè* i la preposició *per*. No obstant això, la relació que es detecta entre les tres opcions de (14c) fa pensar que, més enllà de l'ortografia, la forma *perquè* és el resultat de la unió de la preposició *per* amb la conjunció *que*.

El raonament que acabem d'exposar pot estendre's a la totalitat de les subordinades adverbials pròpies, de manera que aquesta classe de construccions, que ha estat present en les gramàtiques des de l'antiguitat, desapareix en tractar-se com un cas particular de construccions completives (és a dir, de subordinades substantives). El canvi és tan radical que la major part de les gramàtiques descriptives han estat reticents a l'hora d'incorporar aquesta nova anàlisi. Però, com que la simplicitat que s'obté amb aquest enfocament és considerable, és previsible que a mig termini aquesta innovació teòrica acabi incorporant-se també en les obres descriptives. De fet, la més recent de les gramàtiques de referència citades al començament d'aquest treball ja l'ha incorporada:

«We depart from the tradition of English grammar at many points, sometimes quite sharply. For example, in this book the reader will find nothing of “noun clauses”, “adjective clauses”, or “adverb clauses”, because that traditional distinction in subordinate clause classification does not divide things satisfactorily and we have abandoned it. The reader will likewise find nothing of the traditional distinction between *since* as preposition (*I haven't seen them since Easter*), *since* as an adverb (*I haven't seen them since*), and *since* as a subordinating conjunction (*I haven't seen them since they went overseas*), because we have concluded that this multiplication of categories for a single word with a single meaning makes no sense; we claim that *since* belongs to the same category (preposition) in all of its occurrences.» (Huddleston & Pullum 2002: 19).

Un altre efecte positiu de l'enfocament que acabem de presentar és que redueix la proliferació de locucions formades per entitats que no perden el seu sentit quan es combinen. Si *fins* és una preposició i *que* una conjunció completiva, no hi ha cap motiu per considerar que la

combinació d'ambdues dóna lloc a una entitat lèxica complexa amb un significat no composicional.

L'establiment d'una teoria rigorosa de les projeccions sintàctiques ha permès també afrontar l'anàlisi de construccions complexes com les que apareixen en cursiva a (15):

(15)

- a. Va comprar *més llibres*.
- b. Va comprar *dos llibres més*.
- c. Va comprar *més de dos llibres*.
- d. Va comprar *més llibres que la Maria*.
- e. Va comprar *dos llibres més que la Maria*.
- f. Va comprar *dos llibres més del que havia dit*.

Des del punt de vista de l'anàlisi tradicional, les construccions de (15) pertanyen a classes molt diferents: les tres darreres formarien subordinades comparatives, mentre que les tres primeres serien oracions simples. No obstant això, és molt possible que aquesta anàlisi amagui els vincles estructurals evidents que existeixen entre elles. Partint del supòsit que el nucli del constituent en cursiva és, en tots els casos, l'adverbi additiu *més*, a Brucart (2003) es proposa una anàlisi unitària que tracta les comparatives de desigualtat com a construccions additives o subtractives.

5 Epíleg: el caràcter il·luminador de la teoria

En aquest treball hem intentat presentar proves de la importància que la teoria gramatical té i ha tingut en els estudis gramaticals. No resulta casual que els millors gramàtics hagin estat sempre aquells que han sabut aprofitar més sagaçment els instruments teòrics de què disposava la teoria gramatical en cada moment. I si limitem la nostra atenció a aquells pocs gramàtics que han deixat petjada amb les seves aportacions, sempre ens trobarem amb savis que han sabut combinar una gran capacitat

descriptiva amb l'elaboració de teories explicatives sobre les dades que eren objecte d'anàlisi. Aquesta íntima relació entre dades i teoria apareix glossada de forma magistral en la introducció de Bello en la seva *Análisis ideológica de los tiempos de la conjugación castellana*:

«Los significados de las inflexiones del verbo presentan desde luego un caos, en que todo parece arbitrario, irregular y caprichoso; pero a la luz del análisis, este desorden aparente se despeja, y se ve en su lugar un sistema de leyes generales, que obran con absoluta uniformidad, y que aun son susceptibles de expresarse en fórmulas rigurosas, que se combinan y se descomponen como las de un idioma algebraico. [...]

»Cuando todos los hechos armonizan, cuando las anomalías desaparecen, y se percibe que la variedad no es otra cosa que la unidad, transformada según leyes constantes, estamos autorizados para creer que se ha resuelto el problema, y que poseemos una verdadera TEORÍA, esto es, una visión intelectual de la realidad de las cosas. La verdad es esencialmente armoniosa.» (Bello 1841: «Introducción»)

Referències bibliogràfiques

- ALARCOS LLORACH, Emilio (1994): *Gramática de la lengua española*. Madrid: Espasa Calpe.
- DÍSCOL, Apol·loni (s. II): *Sintaxis*. [Traducció espanyola de Vicente Bécares. Madrid: Gredos, 1987.]
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1994): *Gramàtica catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- BELLO, Andrés (1841): *Análisis ideológica de los tiempos de la conjugación castellana*. A: BELLO, A. (1951): *Obras completas*, vol. V: *Estudios gramaticales*. Caracas: Ministerio de Educación. pàg. 1-67.
- BELLO, Andrés (1847 [1988]): *Gramática de la lengua española destinada al uso de los americanos*. Madrid: ArcoLibros.
- BONET, Sebastià; SOLÀ, Joan (1986): *Sintaxi generativa catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- BOSQUE, Ignacio (1989): *Las categorías gramaticales*. Madrid: Síntesis.
- BOSQUE, Ignacio (1991): «La investigación gramatical sobre el español. Tradición y actualidad». Ponència presentada al Simposio Internacional de Investigadores de la Lengua Española. Sevilla, desembre 1991.
- BOSQUE, Ignacio; DEMONTE, Violeta (dir.) (1999): *Gramática descriptiva de la lengua española*. 3 volums. Madrid: Espasa Calpe.
- BRUCART, José M. (2003): «Adición, sustracción y comparación: un análisis composicional de las construcciones aditivo-sustractivas del español». A: SÁNCHEZ MIRET, F. (ed.) (2003): *Actas del XXIII Congreso Internacional de Lingüística y Filología Románicas*. Tübingen: Max Niemeyer. vol I. pàg. 11-60.
- BURZIO, Luigi (1986): *Italian Syntax: A Government-Binding Approach*. Dordrecht: Reidel.
- FABRA, Pompeu (1956): *Gramàtica catalana*. Barcelona: Teide.

- HEIM, Irene (1982): *The Semantics of Definite and Indefinite Noun Phrases*. New York: Garland.
- HUDDLESTON, Rodney; PULLUM, Geoffrey K. (2002): *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- JESPERSEN, Otto (1924): *The Philosophy of Grammar*. London: Allen & Unwin.
- KAYNE, Richard S. (1975): *French Syntax. The Transformational Cycle*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- LÁZARO CARRETER, Fernando ([1949] 1985): *Las ideas lingüísticas en España durante el siglo XVIII*. Barcelona: Crítica.
- MARVÀ, Jeroni ([1932] 1968): *Curs superior de gramàtica catalana*. Barcelona: Barcino.
- MOLL, Francesc de B. (1968): *Gramàtica catalana referida especialment a les Illes Balears*. Palma: Moll.
- NEBRIJA, Antonio de ([1492] 1980): *Gramática de la lengua castellana*. Madrid: Editora Nacional.
- PADLEY, George Arthur (1976-1988): *Grammatical Theory in Western Europe, 1500-1700*. 3 vols. Cambridge: Cambridge University Press.
- PAR, Anfós (1923): *Sintaxi catalana segons los escrits en prosa de Bernat Metge*. Halle: Max Niemeyer.
- QUIRK, Randolph; GREENBAUM, Sidney; LEECH, Geoffrey; SVARTVIK, Jan (1985): *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.
- RENZI, Lorenzo; SALVI, Giampaolo; CARDINALETTI, Anna (dir.) (1988-1991): *Grande grammatica italiana di consultazione*. 3 vols. Bologna: Il Mulino.
- ROSSELLÓ, Joana (2002): «El SV, I: Verb i arguments verbals». A: SOLÀ, J.; LLORET, M.-R.; MASCARÓ, J.; PÉREZ SILDANYA, M. (dir.): *Gramàtica del català contemporani*. vol. II. pàg. 1853-1949.

- SALVÀ, Vicente ([1830] 1988): *Gramática de la lengua castellana*. Madrid: ArcoLibros.
- SOLÀ, Joan (1999): *Parlem-ne. Converses lingüístiques*. Barcelona: Proa.
- SOLÀ, Joan; LLORET, Maria-Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.) (2002): *Gramàtica del català contemporani*. 3 volums. Barcelona: Empúries.

Contribució de la lexicologia a la gramàtica

Jordi Ginebra

(Universitat Rovira i Virgili)

1 Introducció

Parlar de la contribució de la lexicologia a la gramàtica és més difícil del que pot semblar a primer cop d'ull –almenys per a l'autor d'aquesta exposició. El motiu de la dificultat és que una determinada perspectiva ens farà dir que aquesta contribució ha estat notable, i una altra perspectiva ens menarà a concloure que ha estat gairebé irrisòria.

Això depèn de l'abast que donem al terme «lexicologia» –i segurament, també, de l'abast que donem al terme «gramàtica». Si definim la lexicologia com l'estudi de l'estructura del mot, llavors resulta que al llarg dels segles estudiar gramàtica, sobretot el que anomenem gramàtica tradicional, ha consistit bàsicament a estudiar lexicologia. Tots tenim ben present que una de les crítiques més persistents que han fet les grans escoles de teoria sintàctica del segle XX a la gramàtica tradicional és que era una gramàtica articulada al voltant de la paraula. Des d'aquesta perspectiva, haurem d'afirmar que la contribució de la lexicologia a la gramàtica no sols ha estat notable, sinó que ha estat tan notable que s'hi ha identificat. Ara: em sembla que no és això el que volem dir quan ens plantegem la qüestió de la contribució de la lexicologia a la gramàtica.

Si restringim una mica més l'abast del terme i l'entenem com l'estudi de l'organització dels constituents lèxics del mot –és a dir, de la part del mot que queda quan n'eliminem els constituents flexius, que serien objecte d'estudi de la morfologia–,¹ aleshores resulta que la contribució

¹ Les escoles que parteixen, ni que sigui remotament, del distribucionalisme i del generativisme utilitzen aquí en tots dos casos el terme «morfologia», i distingeixen, llavors, entre «morfologia lèxica» (estudi dels constituents lèxics del mot) i «morfologia flexiva» (estudi dels constituents flexius).

de la lexicologia a la gramàtica ha estat petita. I això per dues raons. En primer lloc, perquè els progressos descriptius de la lexicologia no han alimentat la teoria gramatical: s'han quedat a casa.² I en segon lloc perquè els progressos teòrics de la lexicologia dels últims trenta anys els hem d'atribuir precisament als gramàtics. Ha estat l'evolució teòrica de la sintaxi el que ha anat donant cada vegada més pes al lèxic en la teoria lingüística. Des d'aquesta perspectiva, el que caldria posar de relleu, per tant, no és la contribució de la lexicologia a la gramàtica sinó, precisament, la contribució de la gramàtica a la lexicologia.

Finalment, si entenem la lexicologia no pas com l'estudi del mot sinó com l'estudi dels mots, és a dir, com la descripció del significat i l'ús de les diferents unitats lèxiques, aleshores resulta que aquest estudi ha desembocat fonamentalment en l'elaboració de diccionaris, treball que es pot ben dir que no ha tingut repercussió substancial en les gramàtiques. En tot cas, és només en els darrers anys que ens trobem amb algun diccionari català elaborat amb el propòsit de contribuir a la descripció i la sistematització de propietats gramaticals dels mots, com ara, en l'àmbit del verb, el diccionari prototipus de Lorente (1994) i –si se'm disculpa que faci autopropaganda– el diccionari de règim verbal de Ginebra & Montserrat (1999), cadascun amb característiques específiques.

És per tot això, doncs, que em resulta tan difícil parlar de la contribució que ha fet la lexicologia a la gramàtica i, en concret, de les aportacions que ha fet la lexicologia catalana a la gramàtica catalana. I és per tot això que em resulta més assequible parlar d'alguna de les

² Això, de tota manera, no ha impedit, en la tradició catalana, incorporar tractats extensos de lexicologia (de formació de mots) a les gramàtiques. Aquesta pràctica va ser inaugurada per Fabra (1912), i després seguida per Fabra mateix (1956) i per Badia i Margarit (1962). Amb tot, aquesta incorporació, com he dit, no va afectar la teoria gramatical que contenien aquestes obres. Modernament, el llibre de Cabré & Rigau (1986), quan proposava el debat teòric entre una lexicologia de base lexemàtica i una lexicologia de base morfemàtica, sí que plantejava qüestions que haurien pogut contribuir, des de la lexicologia, a certs replantejaments de la teoria gramatical. Però, posteriorment, els lexicòlegs van optar d'una manera general per la lexicologia de base lexemàtica, i les possibilitats del debat no van ser explotades.

contribucions que estic segur que la lexicologia farà a la gramàtica catalana en els pròxims anys, malgrat el risc i la lleugeresa que implica mostrar seguretats sobre el futur. En concret, parlaré d'una àrea d'estudi que se sol dir que està entre la lexicologia i la gramàtica –o entre la lexicologia i la sintaxi– i que, per tant, ben bé podem considerar que és, almenys en part, lexicologia.

2 Les contribucions que la lexicologia pot fer a la gramàtica catalana: presentació de les dades

Amb la formació de corpus extensos de dades lingüístiques en suport informàtic, avui comencem a estar en condicions de tractar amb detall un fenomen que, com he dit, es pot considerar que pertany, en part, a la lexicologia i, en part, a la gramàtica. De fet, com veurem després, l'estudi d'aquest fenomen normalment ha anat lligat –encara que no sempre– a projectes lexicogràfics, a projectes d'elaboració de diccionaris d'ús rigorosos i moderns –a projectes que, grosso modo, pertanyen a la lexicologia, si és que considerem, com sembla lògic, que la lexicografia és una branca de la lexicologia.

Per mostrar d'una manera gràfica el fenomen al qual em refereixo, utilitzarem uns quants exemples. Fixem-nos en el següent. Si algú s'adreça a un amic dient-li que l'associació de veïns de la qual forma part vol convidar un expert en tractament de residus urbans perquè els parli de la recollida selectiva de brossa, pot ser que formuli aquesta frase:

(1)

Convidarem un expert en tractament de residus urbans a *fer una conferència*.

Però si a aquesta persona li toca redactar la invitació de l'acte és probable que dubti i no sàpiga ben bé si ha d'escriure:

(2)

La Junta de l'Associació us convida a *la conferència que farà* el Sr. Albert Garcia.

O si és més adequat, més elegant, més «correcte», escriure això altre:

(3)

La Junta de l'Associació us convida a *la conferència que pronunciarà* el Sr. Albert Garcia.

O, encara, això altre:

(4)

La Junta de l'Associació us convida a *la conferència que donarà* el Sr. Albert Garcia.

El dubte, plantejat molt elementalment, és el següent: ¿Què es *fa* amb una conferència? ¿Es *pronuncia*? ¿Es *dóna*? ¿Es *fa*, simplement?³ Vegem-ne un altre cas. Jo no he sabut mai si «toca» escriure una frase com aquesta:

(5)

Durant la joventut, el controvertit escriptor va *tenir polèmiques* amb molts dels seus contemporanis.

La pregunta és la mateixa: ¿*Tenim* polèmiques? Si no sabem què es *fa* amb una conferència i amb una polèmica, potser encara sabem menys què es *fa* amb una ponència:

³ El professor Solà –li ho agraeixo des d'aquí– em comunica que ha llegit, en una tesi doctoral recent, l'expressió «conferències *professades*». Jo llegeixo, en un article de lingüística, «conferències *presentades*»; i, en un llibre publicat fa poc, es parla de *dictar* una conferència.

(6)

El professor Font ha *fet* / *llegit* / *presentat* / *pronunciat* / *executat* / *perpetrat* / *comès* una ponència. (?)⁴

La raó d'aquests dubtes sembla que és, en part, la següent. No podem recórrer al diccionari perquè ens digui ben bé quin és el significat d'aquests verbs i per poder triar, en conseqüència, el verb que té el significat adequat per a la frase que volem formular. No ho podem fer, perquè el problema no és ben bé el significat dels verbs. Aquí el problema del significat dels verbs és relativament irrellevant. Dit d'una altra manera: aquí el problema és que l'ús ha fixat que cada substantiu triï, sembla que bastant per caprici, un verb concret per expressar conjuntament la realització de l'esdeveniment, estat, procés o acció al qual es fa referència. Podem dir que, en part, la tria del verb és una propietat idiosincràtica de cada substantiu o de cada grup de substantius. Fixem-nos en les frases següents:

(7)

El centre d'acollida *exerceix la tutela* de l'infant.

(8)

La cantant no *concedeix entrevistes*.

⁴ Algunes de les possibilitats d'aquest exemple són clarament inadequades. El verb *perpetrar* segurament es combina amb noms com *atemptat*, *crim*, *assassinat* o *robatori*. Per aquest motiu, *perpetrar una ponència* podria tenir una intenció humorística i denigratòria. Al diari *El Punt* (28 juny 2003), per exemple, lleigeixo, en una referència al muntatge escènic *Ubú president*, que se'l qualifica de «vidriòlica obra teatral que Els Joglars d'Albert Boadella van *perpetrar* contra Jordi Pujol».

(9)

El regidor *ha comès una irregularitat*.

(10)

El tribunal *dicta sentència*.

(11)

La policia no *ha practicat cap detenció*.

(12)

Avui a la matinada *s'ha declarat un incendi* al centre de la ciutat.

Observem l'últim exemple. A mi sempre m'ha sorprès que els incendis *es declarin*. ¿Qui els declara? ¿L'autoritat competent? ¿L'incendi mateix? ¿Com ho fa? I si ningú no arriba a declarar que hi ha un incendi, ¿l'incendi existeix? Bromes a part, si algú ens fa preguntes com aquestes, li respondrem que no són pertinents, que no va ben orientat. I afegirem: «és que es diu així».

En tots aquests casos, el nom expressa un esdeveniment, procés, acció o estat, però de vegades el problema apareix amb noms que tenen com a referent una entitat concreta, i llavors el verb el que fa és expressar el que en podríem dir una activitat típica relacionada amb el nom. Però la dificultat és en part del mateix ordre:

(13)

És a punt de *travessar / traspasar / passar / creuar* el carrer. (?)

Els dubtes no sols responen, com he dit, al fet que el significat del verb no ens orienta prou –es diu que el verb està «deslexicalitzat»–, sinó també al fet que la tria està en part estratificada per registres i varietats. La llengua col·loquial, molt més que no pas la varietat estàndard, en aquests

casos permet utilitzar un grup reduït de verbs (*fer, tenir, donar, passar, posar*, etc.) que, de vegades, no «queden prou bé» en un registre més formal:

(14)

- a. ¿Saps que la Generalitat *va fer ahir la llei* sobre trànsit?
- b. Ahir la Generalitat *va aprovar la llei* de trànsit.

(15)

- a. Aquesta llei *fa que la sanció* per conduir begut sigui més gran.
- b. Aquesta llei *estableix que la sanció* per conduir begut augmenti.

(16)

- a. El gerent *té angines*.
- b. El gerent *pateix angines*.

(17)

- a. *Fa classes* de matemàtiques.
- b. *Imparteix classes* de matemàtiques.⁵

(18)

- a. En aquell moment *va començar una persecució* policial.
- b. En aquell moment *es va desencadenar una persecució* policial.

La segona frase de cada sèrie és més formal que la primera, i algunes d'aquestes frases (per exemple, *El gerent pateix angines*) sonarien certament afectades si ens les deia, posem per cas, un veí que trobéssim sortint de casa, al replà de l'escala. Hi ha gent, a més, que quan

⁵ A Coromines no li agradava el verb *impartir*, que qualificava de «recent i pedant» (Coromines 1985: 319; veg. també Solà 1990: 71).

s'expressa en el registre vulgar o familiar arriba a reduir encara més aquest grup de verbs més típics de la llengua informal, de manera que, segons com, sembla que ells tot ho *fotin*. Són gent que diuen coses com les següents:

(19)

Li agrada *fotre gresca*.

(20)

El director *ha fotut un discurs* pesadíssim.

(21)

La Júlia *s'ha fotut malalta* i no podem anar a esquiar.

(22)

Ha vingut a *fotre la conferència* de sempre.

La diferència en la selecció dels verbs també afecta les varietats geogràfiques de la llengua —en l'exemple (25), el contrast es produeix entre una expressió amb verb lèxicament ple (*cordar*) i una amb verb deslexicalitzat (*fer*) i substantiu:

(23)

Va pegar / *Va fer* un bot.

(24)

Li ha donat / *Li ha clavat* / *Li ha cardat* / *Li ha pegat* una bufetada.

(25)

Vine, que *et faré els botons* / *et cordaré* els botons de l'abric.

(26)

Anar a *buscar* / *caçar* bolets.

El contrast, des del punt de vista geolingüístic, no el trobem exclusivament en la selecció de verbs, sinó que, de vegades, el que ocorre és que en un dialecte es fa servir habitualment un verb simple i en un altre una perífrasi:

(27)

a. Són gent que no *treballen*.

b. Són gent que no *fan feina*.

(28)

a. Vaig a *netejar* la safata.

b. Vaig a *fer neta* sa palangana.⁶

Aquesta darrera diferència (seqüència complexa *versus* verb simple) també oposa sovint el llenguatge col·loquial al més formalitzat: el llenguatge col·loquial –o, com a mínim, més neutre– fa servir la unitat simple i el més formalitzat, la seqüència complexa:

(29)

a. El secretari va *llegir* l'acta de la sessió anterior.

b. El secretari va *fer lectura* de l'acta de la sessió anterior.

(30)

a. L'agent va *detenir* el sospitós.

b. L'agent va *procedir a la detenció* del sospitós.

⁶ No és pas que *fer net* sigui d'ús exclusiu de Mallorca, sinó que s'hi utilitza amb l'extensió amb què en altres indrets s'utilitza *netejar*. Al Camp de Tarragona, per exemple, el conjunt *fer net* s'oposa a *netejar* per un tret aspectual terminatiu, de manera que es pot dir «Hem netejat però no hem fet net».

(31)

- a. El jutge va *fer conèixer* a l'acusat els seus drets.
- b. El jutge va *posar en coneixement* de l'acusat els seus drets.

En l'àmbit de l'ensenyament pràctic de la llengua, els professors de català i de llenguatge administratiu desaconsellen en general aquestes fórmules perifràstiques, perquè diuen que fan l'estil artificios —en diuen «estil nominal» i l'oposen a l'«estil verbal»— i que el verb hi actua només com a base buida. És a dir, defensen un estil més acostat al de la llengua parlada. Certament, aquestes fórmules, convertides en clixés i estereotips, sovint no fan sinó inflar els textos i carregar-los de retoricisme buit i superficial. Tot i així, no podem oblidar-ne l'aspecte positiu: faciliten la redacció. Són paquets de llengua precuinada que tenim a l'abast. Una llengua escrita, al capdavant, és també en part un joc de fórmules d'aquesta mena.

De tota manera, també topem amb exemples de signe contrari. De vegades la llengua col·loquial opta per la seqüència complexa, i és la llengua més literària la que es decanta per la unitat simple:

(32)

- a. Sempre *diu mentides*.
- b. Sempre *menteix*.

(33)

- a. Ha *fet un pecat*.
- b. Ha *pecat*.

(34)

- a. *Té por / temor* de dormir a les fosques.
- b. *Tem* dormir a les fosques.

(35)

- a. ¿A què hem de *donar preferència*?
- b. ¿Què hem de *preferenciar*?⁷

Finalment, cal assenyalar que, si adoptem el diasistema romànic com a referència, també descobrim que hi ha diferències entre idiomes en aquest punt:

(36)

- a. Faire peur.
- b. Fare paura.
- c. Fer por.
- d. Dar miedo.⁸

I descobrim que, en situacions de contacte lingüístic com la nostra, es produeixen interferències entre idiomes –col·loco en primer lloc la frase que resulta de la interferència, i en segon lloc el que em sembla que és la solució catalana tradicional–:

(37)

- a. Van *celebrar el congrés* al setembre.
- b. Van *fer el congrés* al setembre.⁹

⁷ Hi ha, també, altres contrastos, per exemple entre el llenguatge familiar i el llenguatge vulgar. El primer pot triar la perifrasi i el segon, la solució monolèxica. És el cas d'una situació com la següent. Si vaig a casa d'uns amics amb la meva filla de sis anys i, després d'una estona de jugar amb els nens de la casa, se m'acosta perquè té una necessitat fisiològica peremptòria, esperaré que més aviat em digui «Papa, he de fer caca», i no pas «Papa, he de cagar», expressió que estic segur que provocaria, com a mínim, una certa incomoditat ambiental.

⁸ Tant la professora Violeta Demonte com el professor Josep M. Brucart em diuen que pensen que en català es recorre més sovint a aquesta mena de cadenes perifràstiques que en castellà. Els agraeixo el comentari. Es tracta d'un extrem interessant que certament caldrà investigar.

⁹ També és possible, amb caràcter més formal, *El congrés va tenir lloc al setembre*, alternativa que de vegades –penso que injustificadament– s'ha considerat inadequada.

(38)

- a. Li *dóna por* conduir de nit.
- b. Li *fa por* conduir de nit.

(39)

- a. El professor Fabra no *donarà classe* avui perquè està malalt.
- b. El professor Fabra no *farà classe* avui perquè està malalt.

(40)

- a. S'ha *tirat un pet*.
- b. S'ha *fet un pet*.

(41)

- a. Ara *creuen el carrer*.
- b. Ara *travessen el carrer*.

(42)

- a. Posa't aquí i et *trauré una foto*.
- b. Posa't aquí i et *faré una foto*.

(43)

- a. Mai no es *fica nerviós*.
- b. Mai no es *posa nerviós*.

(44)

- a. El president de la Generalitat ha *pescat un cabreig* de debò.
- b. El president de la Generalitat ha *agafat una empenyada* de debò.

Un exercici interessant que es pot fer, a propòsit d'això, és intentar traduir al català les frases dels exemples següents sense que el resultat tingui regust castellanitzant:

(45)

- a. Que no cunda el pánico.
- b. Me invade la duda.
- c. Acariciaba la idea de abandonar el proyecto.
- d. Se armó un pitote que no te quiero ni contar.
- e. Le bajó la regla.
- f. Voy a echar un vistazo.
- g. Les obligó a guardar silencio.
- h. La medicina no surtió efecto.¹⁰

Totes aquestes cadenes que hem anat examinant fins ara, des de la catalana *fer una conferència* fins a la castellana *surtir efecto* –cadenes formades per un substantiu (o tot un sintagma nominal, o de vegades un adjectiu) i el verb que l'acompanya (el verb que es diu que està deslexicalitzat o dessemantitzat)–, constitueixen unes unitats que avui anomenem «concurrències» (o «col·locacions»). La concurrència té dues parts: una «base» –que és el nucli de la unitat, tot i que aquí, com hem vist, no coincideix amb el nucli sintàctic del sintagma– i un altre element que hi concorre, convocat per la base. Podem denominar-lo «concorrent». L'exemple (46) mostra l'estructura de la concurrència:

(46)

[fer]	[un petó]
CONCORRENT	BASE

¹⁰ Ni que sigui com a petit homenatge pòstum, aprofito per dir que una vegada vaig sentir a la ràdio, amb motiu de la publicació d'un llibre d'estil en català, que Ramon Barnils explicava que sempre s'havia demanat com es devia dir en la nostra llengua una frase típica de titulars de diaris espanyols de successos: *Arrollado y muerto por un tren*.

En la concurrència, la base convoca el conconrent. En català, el nom *petó* selecciona el verb *fer*, mentre que en castellà el substantiu corresponent, *beso*, selecciona el verb *dar*. Un bon diccionari ens hauria de permetre accedir al conconrent (o als conconrents) que cada base convoca.

Els exemples que hem vist fins ara pertanyen a un tipus concret de concurrències: les concurrències V + SN. N'hi ha també d'una altra mena. Totes, però, han de tenir els dos constituents: la base i el conconrent. Per acabar d'il·lustrar el fenomen que ens ocupa, em referiré ara a concurrències d'una altra classe. Com se sap, hi ha molts adjectius que, per la capacitat que tenen de ser usats en sentit figurat, indiquen, simplement, intensitat en grau superlatiu. L'aparició d'aquests adjectius, pel que sembla, també està sovint condicionada lèxicament –però no semànticament–, és a dir, està condicionada per cada substantiu concret. En català són previsibles les frases de (47), però em penso que les de (48) serien estranyes:

(47)

- a. Va fer un *error garrafal*.
- b. Li té un *odi visceral*.

(48)

- a. *Va fer un *error visceral*.
- b. *Li té un *odi garrafal*.

En castellà, hom parla d'un *enemigo acérrimo*, però potser en català parlariem d'un *enemic mortal*. No diem *mentida garrafal* sinó *mentida podrida*. És clar que potser *mentida podrida* és una concurrència típica de la llengua col·loquial, i em sembla que no esperariem trobar-la en un registre formal. Sí que m'imagino, per exemple, el cap de l'oposició del Parlament de Catalunya interpel·lant el president Pujol i dient-li una cosa com «El problema és que el partit que ens governa és *enemic mortal* de

l'autèntica descentralització comarcal». Però no m'imagino el president Pujol responnent: «Això que diu Maragall és una *mentida podrida*» –tot i que, ara que hi penso, tractant-se precisament del president Pujol potser sí que m'ho imaginaria.

Als exemples de (49), tenim un altre complement intensificador idiosincràtic:

(49)

- a. Tinc *una gana que m'alça*.
- b. *Tinc *una set que m'alça*.
- c. *Tinc *una son que m'alça*.

En canvi, no estic tan segur del caràcter idiosincràtic de l'intensificador *de mil dimonis*:

(50)

- a. Hi havia *un embús de mil dimonis*.
- b. Tinc *una gana de mil dimonis*. (?)

L'esquema de totes aquestes seqüències és igualment, com he dit, el de base + concurrent:

(51)

[odi]	[visceral]
[gana]	[que m'alça]
BASE	CONCURRENT

S'entén, així, que el nom *odi* convoca l'adjectiu *visceral* perquè li faci d'intensificador –i no, per exemple, l'adjectiu *garrafal*–, mentre que *gana*

convoca, per al mateix efecte, la clàusula subordinada estereotipada *que m'alça*.¹¹

En altres ocasions, el concorrent no és un intensificador sinó un adjectiu que classifica el nom o n'especifica alguna propietat:

(52)

diner negre

El que es diu en aquest cas és que *negre* concorre amb *diner* per significar 'il·legal' –i que *diner* (però no pas tots els noms) pot recórrer a *negre* per formar la unitat significativa composicional 'diner il·legal'. Vegem-ne altres exemples a (53), contraposats en algun cas amb altres concurrències i en algun cas amb sintagmes «no concurrèncials»:

(53)

- a. arma blanca / arma de foc
- b. pernil dolç / pernil salat
- c. gasolina súper / gasolina extra
- d. tarifa plana / tarifa regular
- e. revista del cor / revista d'informàtica
- f. pantalons ròtring / pantalons balders¹²
- g. telèfon mòbil / telèfon fix

¹¹ La professora Violeta Demonte –a la qual agraeixo l'observació– em pregunta per què estableixo que *odi* és la base i *visceral*, el concorrent, i per què no estableixo, tenint en compte que *visceral* és el mot amb valor predicatiu, la relació contrària (*visceral* com a base i *odi* com a concorrent). El fet és que he seguit en aquest punt la bibliografia general de referència, però penso que l'enfocament que proposa també és possible. Ara, tot i així, no m'entretindré en l'examen d'aquesta qüestió, que de tota manera caldria debatre.

¹² L'expressió *pantalons ròtring* era pròpia de l'argot juvenil de fa uns quants anys. Designava els pantalons que es portaven molt ajustats, i el terme *ròtring* s'explica perquè els pantalons, com la coneguda marca de retoladors, «ho marcaven tot».

Fixem-nos que, encara que avui a tots ens sembla gairebé natural que del telèfon que portem a la butxaca en diguem *telèfon mòbil*, aquest concorrent (*mòbil*) no era gens clar que hagués de ser el que finalment ha quedat fixat per l'ús. ¿No n'hauríem pogut dir *portàtil*? En francès, la denominació és *téléphone portable*, en espanyol peninsular, *teléfono móvil*, i en espanyol americà, *teléfono celular*. Anàlogament, del cafè sense llet se'n diu, en espanyol, *café solo*, i en francès, *café noir*. En català, en canvi, es considera que *cafè sol* és un calc, i que n'hem de dir, simplement, *cafè* –malgrat que tothom comprova cada dia que, si demana un cafè en un bar, sempre li pregunten: «¿Sol?».

L'anàlisi que he estat plantejant fins ara redueix dràsticament la llista d'expressions idiomàtiques d'una llengua. Les unitats de què parlo no són, doncs, locucions nominals ni compostos sintagmàtics. En canvi, sí que ho serien les dels exemples següents:

(54)

- a. conillet d'índies
- b. mosqueta morta
- c. peus de rata

Haurem de tenir en compte, de tota manera, que hi ha concurrències que estan formades per concorrents que sí que són locucions idiomàtiques. És el cas de l'exemple (49): *que m'alça* és una expressió idiomàtica.

Com passava amb les estructures V + SN, també podem dir ara, en relació amb les estructures N + Adj o N + SP, que cada llengua fixa les seves pròpies combinacions. Podríem tornar a fer l'exercici d'abans. ¿Com en direm, en català, del que designen les expressions castellanes de (55)?

(55)

- a. alimentos perecederos
- b. efectos personales
- c. objeto contundente
- d. lógica aplastante
- e. rabiosa actualidad

Per acabar aquesta part de l'exposició, afegiré que de concurrències no n'hi ha només de les dues categories que hem vist fins ara (V + SN; N + complement), sinó també d'altres categories, com es mostra a (56):

(56)

- a. viure de l'aire
- b. dormir com un tronc
- c. blanc com la neu
- d. fort com un roure

3 Les aproximacions: unes quantes maneres d'enfocar l'estudi de les concurrències

¿Com podem enfrontar-nos a l'estudi d'aquest fenomen? ¿Qui se n'ha ocupat fins ara? En les pàgines següents, farem un cop d'ull rapidíssim a diferents escoles i grups d'investigadors que han tractat d'aquesta qüestió. No són pas totes les escoles que hi ha –no faig referència, per exemple, a recerques importants com les de Hausmann o les de Benson, Benson i Ilson–, però em sembla que sí que són representatives dels camins que segueix l'estudi d'aquest fenomen lèxic, gramatical i fraseològic que en diem concurrències. Naturalment, la informació que proporciono és molt reduïda, i el lector em disculparà si alguna vegada tendeixo fins i tot a l'esquematisme.

3.1 L'escola britànica

És de justícia que em refereixi, en primer lloc, a l'escola britànica. John R. Firth és l'investigador que es considera que va introduir, l'any 1951, el terme *collocation*. Després Mark A. K. Halliday va reelaborar el concepte –tant l'un com l'altre són lingüistes coneguts sobretot per altres aportacions. Finalment, John Sinclair és l'estudiós que ha desenvolupat sistemàticament les propostes de Firth i Halliday, i és l'autor al qual recorreré per fer l'exposició.¹³

Sinclair, que sol ser classificat com a pertanyent a l'escola funcionalista o contextualista –o com un dels pares de la lingüística de corpus–, ens interessa perquè va ser el promotor i coordinador del projecte COBUILD, de l'editorial Harper Collins i la Universitat de Birmingham, que ha tingut com a vaixell insígnia el *Collins Cobuild English Language Dictionary*, publicat el 1987. Aquest diccionari, que alguns consideren tècnicament el millor diccionari pràctic del món, és la primera obra elaborada a partir d'un corpus –d'un extensíssim corpus electrònic d'anglès, el Bank of English–, i va ser la primera obra lexicogràfica que deliberadament va tenir en compte les concurrències de la llengua anglesa, tant per als exemples com per a les definicions. El projecte COBUILD va començar a l'inici dels vuitanta, tot i que Sinclair i altres membres de l'equip ja havien treballat prèviament en lingüística de corpus. En realitat el projecte no era exclusivament lexicogràfic, sinó que s'orientava a la fabricació d'eines per a l'ensenyament de la llengua anglesa i a promoure altres recerques que exigissin el treball amb corpus.¹⁴

¹³ De tota manera, si algú vol conèixer directament la doctrina de Firth i Halliday sobre *collocations* pot consultar, per al primer, Firth (1951, 1952, 1957b) i, per al segon, Halliday (1966; 1994: 333-334), Halliday & McIntosh & Strevens (1964: 33-37) i Halliday & Hasan (1976: 284-292).

¹⁴ Després del *Collins Cobuild English Language Dictionary*, van seguir altres diccionaris i guies amb el segell COBUILD. Així, s'ha publicat, entre altres materials, un *Collins Cobuild Dictionary of Idioms* (Sinclair 1995a), un diccionari de *phrasal verbs*, una gramàtica i un repertori electrònic de concurrències, el *Collins Cobuild English*

En relació amb el que ens interessa en aquesta exposició, que és la teoria de les concurrències, les aportacions bàsiques de l'escola que comentaré són les següents:¹⁵

- a) Hi ha paraules que típicament es col·loquen juntes les unes amb les altres.
- b) Una cadena formada per dues o més paraules que típicament van juntes és una concurrència (*collocation*).¹⁶
- c) Hi ha paraules que signifiquen «per concurrència»: que signifiquen una determinada cosa només quan concorren amb una determinada paraula.
- d) L'estructura de la concurrència és *node* (o *headword*) i *collocate*.
- e) La veritable unitat bàsica de significat no és la paraula.
- f) Per identificar concurrències, cal recórrer a dades empíriques (a corpus) i guiar-se pel criteri estadístic.

Il·lustraré aquestes afirmacions amb un exercici. L'exercici consisteix a examinar l'article del *Diccionari general de la llengua catalana* (Fabra 1932) corresponent al mot *galopant*, que reproduïxo:

galopant *adj.* Que va al galop. | Fig. *Una tisi galopant*.

Collocations on CD-ROM (Sinclair 1995b). Actualment el projecte COBUILD ja està clausurat (es va tancar l'any 2000), i la institució que en recull la tradició és el Centre for Corpus Research de la Universitat de Birmingham (que es va denominar del 2001 al 2003 Centre for Corpus Linguistics).

¹⁵ Per a més informació sobre el projecte COBUILD i el tractament funcionalista de les concurrències, veg. Sinclair (1987a, 1987b, 1991, 1996) i Krishnamurthy (1997). N'hi ha una síntesi a Corpus (1996: 55-58), i una síntesi crítica a Alonso Ramos (1994-1995: 10-14).

¹⁶ Per Sinclair, «juntes» no vol dir que necessàriament hagin de ser contigües.

L'article conté dues accepcions del mot. La primera, que és la que considerariem l'accepció recta, bàsica, porta definició però no porta exemple. La segona, figurada, porta exemple però no porta definició. És lògic que ens fem la pregunta següent. ¿Com és que el significat més bàsic no porta exemple i sí que en porta el significat derivat? Una resposta, també lògica, podria ser aquesta: Fabra no va trobar fàcilment cap exemple del primer significat i, en canvi, sí que en va trobar del segon.

És aquest el punt en què intervindria Sinclair. ¿Quin és el raonament que faria? (El lector em perdonarà que tingui l'atreviment de fer suposicions sobre quin seria el raonament de Sinclair, atreviment que em sembla que queda justificat perquè no té altra causa que la pretensió de facilitar l'exposició.) D'entrada, diria que, si Fabra va trobar fàcilment exemples del segon significat i no en va trobar del primer, potser és que el segon significat és molt més freqüent. I que, si les dades ens diuen que el segon significat (el figurat) és més freqüent que el primer (el bàsic), el segon significat ha de tenir més protagonisme lexicogràfic. Això vol dir, entre altres coses, que hauria de portar definició.

Quan haguéssim definit aquest segon sentit –que podria ser, per exemple, ‘que experimenta un creixement ràpid i descontrolat’–, es demanaria si l'exemple *Una tisi galopant* és casual o no, és a dir, si és el cas que l'adjectiu *galopant* significa ‘que experimenta un creixement ràpid i descontrolat’ quan coapareix amb el substantiu *tisi*, i no, en canvi, quan coapareix amb *embús de trànsit*. Si fos efectivament el cas –com sembla–, llavors indicaria que això hauria de constar al diccionari, per evitar que algú pugui dir «S'està formant un embús galopant».¹⁷

¹⁷ Ni que sigui marginal, he de consignar que la definició de *galopant* que he formulat en aquest paràgraf ha estat obtinguda del *Gran diccionari 62 de la llengua catalana* (López del Castillo 2000) que, diguem-ho de passada, millora l'article corresponent al mot. Així, a més de definir aquest sentit figurat, elimina la primera accepció (tot i que potser precipitadament). En canvi, el *DIEC* (1995) i el *GDLC* (1998) reproduïen intacte l'article de Fabra.

Un cop haguéssim arribat aquí, podríem tornar al conjunt d'afirmacions anteriors, concretant-les d'aquesta manera: a) La paraula *galopant* es col·loca típicament amb la paraula *tisi* —si realment és el cas, recordem-ho—; b) la cadena *tisi galopant* és una concurrència; c) la paraula *galopant* significa 'que experimenta un creixement ràpid i descontrolat' quan concorre amb *tisi*; d) el mot *tisi* és el *node* (base) de la concurrència, i el mot *galopant*, el *collocate* (concorrent); i e) la unitat de significat és tota la concurrència.

Ens faltaria encara l'últim punt: per identificar les concurrències, cal recórrer a dades empíriques (a corpus) i guiar-se pel criteri estadístic. Això vol dir que els enunciats del paràgraf anterior no haurien de ser resultat de la intuïció, sinó de l'examen estadístic d'un corpus textual.¹⁸ El criteri estadístic constitueix una de les aportacions vertebrals de Sinclair a l'estudi de les concurrències, però és, alhora, la que ha estat més criticada. Sinclair i els investigadors del seu equip insisteixen que només podem identificar i delimitar les concurrències a partir de la detecció empírica de grups de paraules que coapareixen freqüentment en el discurs, i que l'única manera objectiva de mesurar la freqüència és el mètode estadístic. Així, en el projecte COBUILD es va establir que les concurrències de l'anglès es determinaven, a partir del corpus, de la

¹⁸ L'exposició que he fet de la teoria és certament esquemàtica. Les relacions lèxiques que estableix Sinclair són més complexes: es preveu, per exemple, que la relació s'estableixi entre una classe semàntica i el mot que fa de complement (posem per cas, entre els noms que designen malalties i l'adjectiu). Per si algú s'hi ha encuriosit (i atès que parlem de la necessitat de dades de corpus), encara afegiré que un examen del Corpus Textual de l'IEC fet a través del Portal de la llengua proporciona, per a l'adjectiu *galopant*, la informació següent. La freqüència absoluta de *galopant* és de 38, i *tisi* és, efectivament, el nom que més sovint complementa (hi coapareix 9 vegades, seguit de *diarrea*, amb 3). Si elaborem una mica les dades i en descomptem les ocurrences en què *galopant* no té el significat 'que experimenta un creixement ràpid i descontrolat', ens queden 28 ocurrences i, per tant, la freqüència relativa de la combinació amb *tisi* augmenta. Sembla que podem dir, doncs, que *galopant* es construeix típicament amb *tisi*. Si encara volem anar més enllà, i agrupem tots els noms de malalties i patologies, resulta que aquest camp semàntic acapara, amb 5 lexemes, 16 ocurrences de les 28 (en canvi, entre els altres 10 lexemes només arriben a 12). Sembla, doncs, que també podem dir que l'adjectiu *galopant* es construeix típicament amb noms que designen malalties o patologies.

manera següent: la paraula B (el concurrent) forma una concurrència amb la paraula A (la base) si –prenent per a cada ocurrència com a límit de l'examen les cinc paraules anteriors i les cinc paraules posteriors a la base– coapareix en el corpus amb A amb més freqüència que la mitjana (la mitjana de coaparició de les paraules que coapareixen amb A).

El criteri estadístic mostra que la realitat sovint no respon a les previsions de la intuïció. Així, per exemplificar, Sinclair ha fet saber que, per a la paraula *eye* 'ull', el significat que considerariem bàsic –el que té a veure amb el sentit de la vista– no és ni de bon tros el més freqüent. El criteri estadístic, a més, permet accedir a una quantitat d'informació jerarquitzada i sistematitzada que cap altre mitjà no pot proporcionar –i em penso que cap dels crítics de Sinclair no negarà la utilitat que té aquesta informació per a l'elaboració de diccionaris pràctics i d'eines aplicades a l'ensenyament de la llengua o a la traducció, i també, lògicament, per detectar concurrències, que és el que ara ens interessa. Ara: també dóna resultats problemàtics, almenys des de certs punts de vista. L'estadística podria mostrar –utilitzo exemples catalans hipotètics– que la freqüència de coaparició del verb *bordar* amb el nom *gos* és significativa, i llavors caldria que cataloguéssim com a concurrència la cadena *el gos borda*. Anàlogament, si l'estadística ens diu que la cadena *arribes tard* apareix significativament més vegades que les cadenes *arribes aviat*, *arribes amb retard*, *arribes a l'hora*, etc., la primera cadena s'ha de considerar una concurrència i les altres no. Els resultats són problemàtics perquè, com han objectat els qui han criticat aquesta aproximació tan empiricista i tan poc teòrica, la freqüència de coaparició d'unitats lèxiques sovint és simplement atribuïble a factors pragmàtics o a les característiques semàntiques de les paraules –que poden ser descrites (i se'n pot preveure, per tant, el comportament combinatori) amb anterioritat a l'exploració de resultats estadístics– i, a més, perquè hi ha

combinacions poc freqüents –i poc significatives estadísticament– que són igualment conseqüència d'exigències mútues entre unitats lèxiques.¹⁹

No puc aturar-me més en la descripció d'aquesta controvèrsia. En qualsevol cas, potser convé afegir que Sinclair i els seus col·laboradors s'han mostrat en general poc sensibles a aquesta mena de crítiques, i han argumentat –l'exemple torna a ser hipotètic– que si una cadena com *arribes tard* és significativa des del punt de vista estadístic, el lingüista el que ha de fer és consignar aquest fet i descriure'l.²⁰

3.2 Els gramàtics alemanys moderns

La segona aproximació de la qual m'agradaria parlar és l'escola dels gramàtics alemanys moderns. No sé si podem parlar pròpiament d'«escola», però, per a aquesta exposició, l'etiqueta ja ens és útil. El primer autor que va tractar del fenomen amb una orientació descriptiva –abans hi havia més aviat referències prescriptives condemnatòries– va ser Polenz, al seu *Funktionsverben in heutigen Deutsch* (1963). Un autor que en va fer una sistematització que s'ha convertit en treball de referència és Helbig (1983-1984). Avui les gramàtiques de la llengua alemanya de nivell avançat solen tractar d'aquestes combinacions: es pot consultar, per

¹⁹ Veg., per exemple, Alonso Ramos (1994-1995: 14-15). Recentment Ignacio Bosque (2001) s'ha sumat a aquestes crítiques. En un treball de qui escriu aquestes ratlles (Ginebra 2003) intento distingir entre «concurrències semàntiques», «concurrències pragmàtiques» i «concurrències lèxiques», i proposo que només les concurrències lèxiques es considerin pròpiament concurrències. La deriva atèrica arriba, en l'esmentat *Collins Cobuild English Collocations* (Sinclair 1995b), a l'extrem d'identificar pràcticament *collocations* amb concordances (!). En la mateixa línia, el diccionari de Hill & Lewis (1997) –que comparteix els pressupòsits, encara que no és una obra elaborada en l'òrbita COBUILD– esdevé de fet un frasarí per a estudiants d'anglès.

²⁰ No em puc estendre més a valorar el que segurament és resultat de posicions teòriques enfrontades. Sense haver de fer per ara cap judici en relació amb aquest punt (però advertint que penso que els diferents plantejaments teòrics no són necessàriament excloents), em sembla que una de les aportacions innegables de Sinclair és la insistència que les possibilitats combinatòries dels mots són molt restringides, que el parlant sovint recorre a cadenes semiprefabricades i que, al marge de l'estadística, quan s'analitzen seqüències de mots a partir de corpus prou extensos i prou representatius, de seguida s'hi descobreixen els patrons de coaparició d'elements.

exemple, la *Duden Grammatik* (Duden 1995) o la gramàtica alemanya en castellà de Castell (1997). Hi ha un estudi molt interessant, dissortadament inèdit, que fa una anàlisi correctíssima orientada a escatir si els conceptes i categories que la gramàtica alemanya utilitza en aquest camp són aplicables a la llengua catalana. Es tracta de Monllaó (1998). En les ratlles que segueixen, em basaré en aquest treball, i en manllevaré la majoria dels exemples catalans.²¹

Els gramàtics alemanys s'han ocupat bàsicament de les concurrències V + SN (i V + SP), que anomenen «perífrasis verbonominals». Les assumpcions de l'escola que comentaré són les següents:

- a) Una «perífrasi verbonominal» (*Funktionsverbgefüge*) és una estructura unitària formada per un verb semànticament pobre i un substantiu que aporta el significat.
- b) Un «verb funcional» (*Funktionsverb*) és un verb que ha perdut el significat (o part del significat) i apareix dessemantitzat. Fa en la «perífrasi verbonominal» un paper semblant al que fan els verbs auxiliars en una perífrasi verbal (o en un temps compost).
- c) La «part nominal» (*Substantiv im Funktionsverbgefüge* o *Gefügendomen*) de la perífrasi és l'objecte acusatiu o grup preposicional que fa de nucli semàntic del conjunt.
- d) El verb funcional pot aportar modificacions aspectuals.

Per als estudiosos del fenomen, la principal característica de les perífrasis verbonominals és el seu caràcter unitari, de manera que és la mútua exigència de les dues parts el que conforma la unitat semàntica. Una prova d'aquest caràcter unitari és que la majoria poden substituir-se per

²¹ Després s'ha publicat un article d'Andreu Castell (1999), que compara, en relació amb això, l'alemany, el català i l'espanyol. El llibre de Beltran & Panisello (2002) és, pel que sé, el primer manual de llengua catalana que incorpora, ni que sigui molt breument, una referència als conceptes de l'escola alemanya.

verbs plens –tot i que això no exigeix pas sempre que el significat de la perífrasi i el del verb ple sigui el mateix–:

(57)

- a. portar a escena / escenificar
- b. tenir confiança / confiar
- c. donar consell / aconsellar

El verb de la perífrasi, el «verb funcional», fa de simple suport morfològic de les categories flexives de la unitat verbal (temps, persona, nombre), i és un constituent que ha perdut el significat –o part del significat: m’hi referiré després– i apareix dessemantitzat o deslexicalitzat. Normalment existeix també com a verb ple, i això constitueix una prova de la independència del verb buit –el primer exemple de cada sèrie correspon a una construcció amb verb ple–:

(58)

- a. donar taronges
- b. donar pressa

(59)

- a. entrar al bar
- b. entrar en raó

(60)

- a. tenir un ordinador
- b. tenir por

La part nominal –sovint un deverbial o un deadjectival– esdevé el nucli semàntic de la unitat. Aquesta part pot ser, des del punt de vista categorial i funcional, un substantiu complement directe, (58), (60); un substantiu subjecte (61); o un sintagma preposicional (59). Hi ha vegades (Monllaó

1998: 34) que la presència o l'absència d'article és rellevant, és a dir, que l'article constitueix un senyal que tenim al davant perífrasis diferents, (62), (63).²²

(61)

- a. regnar la calma
- b. córrer un rumor

(62)

- a. donar raó
- b. donar la raó

(63)

- a. fer festa
- b. fer una festa

En el cas de les perífrasis amb sintagma preposicional, se sol afegir que la preposició ha perdut el significat que li és propi, i que ha quedat reduïda a una simple partícula de règim. Això permet tractar –i aquest punt em sembla interessant– una cadena com *posar-se en contacte* com el resultat de l'articulació entre el substantiu i –diguem-ho així– el constituent *posar-se en*, de manera que s'atorga més protagonisme al substantiu i es fa possible establir que seqüències com *fer vacances* i *estar de vacances* conformen bàsicament la mateixa perífrasi, amb l'única diferència que el verb funcional (*fer* o *estar de*) aporta contrastos semàntics de matis –tot i que en aquest cas concret (ara no m'hi entretindré) caldria examinar si realment és així. Així, a més, em sembla que evitem la «temptació» de

²² En alemany, la classificació que es fa de la part nominal preveu la variació casual. Així, es parla de substantiu en acusatiu, en nominatiu, en datiu i en genitiu. D'altra banda, es podria debatre si el tipus verb + subjecte, que, pels exemples, es veu que de fet correspon a construccions inacusatives, no caldria classificar-lo diferentment.

considerar, d'una banda, que *vacances* és un nom i, de l'altra, que *de vacances* és una locució.

Encara que es parla de dessemantització, el verb funcional no està completament buit de significat, com de fet acabem de veure. Es diu que pot aportar determinacions semàntiques molt generals, de tipus aspectual. Pot fer, doncs, un paper semblant al que fan els verbs auxiliars en una perífrasi verbal –o en un temps compost–, tot i que el verb funcional, a diferència del verb auxiliar, no demana la presència d'un altre verb. Així, una mateixa part nominal pot ser verbalitzada per diferents verbs funcionals, que estableixen contrastos aspectuals –o fins i tot relatius a la veu–:

(64)

- a. entrar en vigor («incoatiu»)
- b. estar en vigor («duratiu»)
- c. posar en vigor («causatiu»)

Per acabar, potser convé assenyalar que els gramàtics alemanys no utilitzen el terme corresponent a «concurrència» o «col·locació», però és innegable que es tracta del mateix fenomen. Més en concret, les perífrasis verbonominals són de fet una classe de concurrències.

3.3 La lexicologia combinatòria i explicativa

La tercera escola que ens interessa és la de la lexicologia combinatòria i explicativa d'Igor Melčuk, també anomenada «teoria sentit-text». Melčuk ha desenvolupat, a la Universitat de Mont-real, al Quebec, un treball metòdic de descripció i sistematització de les relacions lèxiques que té, com a obra de referència, el *Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporain. Recherches lexico-sémantiques*, publicat en tres volums entre el 1984 i el 1992.

El *Dictionnaire explicatif et combinatoire* és un diccionari teòric –el que en diuen un prototipus– fet per a lingüistes –no pas per a usuaris de la llengua, com el *Cobuild*–, que té, per a cada article, tres seccions. La primera està dedicada a la semàntica; la segona, a la sintaxi, i la tercera, a la lexicocombinatòria. Aquesta tercera part és la que conté les concurrències.

El dispositiu organitzatiu articulat per l'escola de Melčuk presenta una certa complexitat formal, extrem que ha suscitat crítiques. Amb tot, penso que, si un s'hi acosta sense prejudicis i amb l'adequada disposició d'ànim, és relativament assequible superar les incomoditats de la burocràcia conceptual i entendre com es desenvolupa l'anàlisi proposada pels lingüistes de Mont-real.

L'aportació més rellevant de l'escola de Melčuk és el concepte de «funció lèxica» (FL). Com he fet fins ara, formularé esquemàticament els punts que em proposo desenvolupar:²³

- a) Una funció lèxica és un sentit o un paper semanticosintàctic l'expressió del qual depèn del lexema al qual s'aplica.
- b) El lexema al qual la funció lèxica s'aplica és la «paraula clau» (la base).
- c) El lexema que expressa el sentit o paper de la funció lèxica és el «valor de la FL» (el concurrent).
- d) Les classes de combinacions de mots són les següents: combinacions lliures, frases i concurrències (semifrases).

²³ Per a una visió general de la lexicologia explicativa i combinatòria, de l'aplicació del concepte de funció lèxica i del tractament que fan de les concurrències, veg., a més del diccionari esmentat (Melčuk *et. al.* 1984-1992), el volum compilat per Wanner (1996), Melčuk (1998), Melčuk & Clas & Poguère (1995), Alonso Ramos (1989, 1994-1995, 2001), Fontenelle (1998) i, per a un cop d'ull molt breu, Corpas (1996: 60-61).

Per començar, penso que hem d'entendre la idea de «sentit o paper semanticosintàctic» tenint en compte precisament una de les etiquetes que dóna nom a la teoria: la direcció de la recerca va del sentit al text. Així, es parteix del significat, de qualsevol concepte o relació més o menys abstracta que tingui potencialitat de codificar-se per mitjà del llenguatge i que pugui «encapsular-se» en una unitat lingüística. Hi ha, per exemple, el sentit, abstracte, d'«intensitat». Quan una paraula concreta necessita anar complementada per la idea d'intensitat, pot ser que reclami al sentit 'intensitat' que s'encapsuli –que agafi cos– d'una manera també concreta. Així –per utilitzar material que ja ha aparegut abans–, podem dir que el nom *odi* reclamarà que la 'intensitat' s'encarni en l'adjectiu *visceral*, mentre que *error* reclamarà que el mateix sentit s'encarni en *garrafal*, i *desig* potser demanarà *irresistible*. En aquests casos, *odi*, *error* i *desig* seran la «paraula clau» o la «base». I *visceral*, *garrafal* i *irresistible* seran el «valor» de la funció lèxica o el «concorrent». En un cas com *fer un petó*, el sentit abstracte és més o menys el d'«operació». Aquest sentit s'expressarà amb el verb *fer* per a la base *petó*.

A parer meu, el que resulta més interessant d'aquesta mena d'anàlisi és, més enllà de la idea, el fet que s'ha arribat a desenvolupar prou àmpliament i sistemàticament. Així, Melčuk fa una llista concreta de funcions lèxiques, que etiqueta amb símbols alfabètics, i estableix, per a cada mot concret, el valor específic de cada funció. Aquesta descripció es representaria de la manera següent –faig servir el condicional perquè, com he dit, exemplifico amb material català provisional adduït per mi *ad hoc*–:

Magn (*odi*) = *visceral*

Magn (*error*) = *garrafal*

Magn (*desig*) = *irresistible*

Oper (*petó*) = *fer*

Oper (*vaga*) = *fer, estar en*

Les fórmules s'han de llegir de la manera següent. La funció **Magn** ('intensitat') pren per a *odi* el valor *visceral* –o s'expressa per mitjà de *visceral* quan s'aplica a *odi*. La funció **Oper** ('obrar, operar, fer') pren per a *petó* el valor *fer*, però per a *vaga* té dues possibilitats, *fer* i *estar en*.²⁴

Les fórmules són de fet més complexes –n'he donat una versió simplificada–, perquè de fet el dispositiu de les funcions lèxiques no té com a objectiu únic descriure les concurrències de les llengües sinó també tota mena de relacions lèxiques (sinonímia i antonímia, estructura argumental, relació de règim, etc.). Com he dit, el *Dictionnaire explicatif* té, per a cada entrada, una secció dedicada a la sintaxi, d'acord amb la idea que les combinacions de mots poden ser «combinacions lliures», «concurrències» –que també denominen «semifrasemes»– i «frasemes» –que és el que altres autors denominen «expressions idiomàtiques», «expressions fixes», «locucions o frases fetes».

Val molt la pena que abans de tancar aquest apartat faci referència a l'adaptació i reelaboració que fa de l'artefacte teòric de Melčuk la professora Margarita Alonso Ramos, de la Universitat de La Corunya, per a l'espanyol.²⁵ Alonso Ramos està dirigint precisament la redacció d'un diccionari de concurrències de la llengua espanyola (*DICE*), que lògicament caldrà tenir molt en compte si mai des de la lingüística catalana es treballa en l'elaboració d'un diccionari de concurrències lèxiques català-espanyol i espanyol-català.

²⁴ Naturalment, insisteixo que els exemples són meus, fabricats a partir de la consulta d'exemples d'altres idiomes en les obres de referència, i que no tenen més valor que el d'il·lustrar. Per tant, no pretenc establir si *estar en vaga* és realment equivalent de *fer vaga*, o si encara hem de considerar que conserva el significat de 'no tenir feina'.

²⁵ Veg., d'aquesta autora, a més dels treballs ja citats, Alonso Ramos (2002, en premsa) i Alonso Ramos & Tutin (1996).

3.4 La lexicogramàtica

La lexicogramàtica és l'escola fundada per Maurice Gross a meitat de la dècada dels vuitanta, al voltant del Laboratoire d'Automatique Documentaire et Linguistique (LADL), recollint el resultat de les recerques que aquest lingüista havia fet en les dues dècades anteriors. Actualment, el LADL està integrat a l'Institut Gaspard Monge (IGM) de la Universitat de Marne-la-Vallée, i el principal impulsor del treball en lexicogramàtica és Gaston Gross, director del Laboratoire de Linguistique Informatique de la Universitat de París 13. La lexicogramàtica és, de totes les escoles que examinem, la que té una orientació més sintàctica. Avui aquesta escola treballa en el processament automàtic del llenguatge, la traducció automàtica i la lexicografia electrònica.

En aquesta exposició ens interessa sobretot el treball que han realitzat al voltant del que anomenen «construccions amb verbs de suport». Les afirmacions que comentaré en relació amb aquest concepte són les següents:²⁶

- a) La unitat de descripció semàntica mínima és l'oració.
- b) L'oració es compon de predicats (operadors) i arguments.
- c) L'operador selecciona els arguments.
- d) Els substantius poden ser predicatius.
- e) Els substantius predicatius seleccionen arguments i, a més, necessiten un verb buit que els actualitzi.

²⁶ La bibliografia que ha generat la lexicogramàtica és abundantíssima (s'organitza un congrés anual des de 1981). Les línies bàsiques del sistema van ser perfilades a Maurice Gross (1975), i avui es pot recórrer, per tenir una idea general del sistema de treball de l'escola, a Maurice Gross (1996, 1998), a Gaston Gross (1989, 1994, 1996), al número monogràfic sobre els verbs de suport de la revista *Langages* (núm. 121, març 1996), i a Herrero Ingelmo (2001).

f) El verb buit que actualitza substantius o adjectius és el «verb de suport».

Les tres primeres afirmacions potser no necessiten comentari, atès que són afirmacions compartides avui per unes quantes escoles de teoria sintàctica i, per tant, prou conegudes. La quarta, tot i que tampoc és privativa de la lexicogramàtica, és més rellevant perquè la descripció sistemàtica dels substantius predicatius ha estat una de les tasques en què Gross i els seus col·laboradors han excel·lit. El substantiu predicatiu, quan ocupa la posició de nucli de la predicació, requereix un verb que li permeti satisfer les condicions formals que exigeix l'estructura oracional. Podríem dir que necessita un verb que l'«oracionalitzi». El verb, però, com ja afirmaven els gramàtics alemanys, és un verb buit, sense contingut semàntic –o amb poc contingut semàntic–, que fa de suport de l'element nominal predicatiu, i, naturalment, incorpora les categories flexives pertinents. El «verb de suport» (o «verb suport»), doncs, pertany a una classe específica de verbs (al costat de les altres classes: predicatius, locucions verbals, auxiliars temporals, auxiliars aspectuals) i forma, amb el substantiu predicatiu, una «construcció amb verb de suport».

Com a resultat de totes les assumpcions prèvies podem dir que un «substantiu predicatiu» és un operador, que es «linealitza» amb els seus «arguments» i «s'actualitza» per mitjà d'un «verb de suport». Observem, així, l'exemple següent:

(65)

El Robert ha fet una rigorosa descripció del paisatge.

Si apliquem l'anàlisi a què ens referim, el resultat serà el següent. El nom *descripció* és el substantiu predicatiu –nucli predicatiu de l'oració–, que es linealitza amb els seus arguments, *El Robert* i *el paisatge* –els quals ocupen la posició de subjecte de l'oració i de complement del nom–, i s'actualitza per mitjà del verb de suport *fer*.

(66)

[El Robert]	[ha fet]	una rigorosa	[descripció]	[del paisatge]
[ARGUMENT]	[V.S.]		[S.P.]	[ARGUMENT]

Amb altres noms predicatius el verb de suport és diferent:

(67)

- a. *Té admiració* per la Maria.
- b. Li *dóna un consell*.
- c. Haurem de *prendre paciència*.

Hi ha, entre altres, dos aspectes que em sembla que convé destacar. En primer lloc, Gross estableix que són substantius predicatius tots els noms abstractes –i, per tant, això vol dir que en una descripció de la llengua catalana caldria indicar el verb de suport concret que demana cada nom abstracte concret. I, en segon lloc, el mètode de la lexicogramàtica no demana tan sols que busquem el verb suport de cada nom predicatiu, sinó que, a més, hem d'aconseguir descriure'n els arguments i la posició sintàctica que ocupen.²⁷

Abans d'acabar aquesta brevíssima presentació, encara voldria afegir que la noció de «verb de suport» –que ja apareixia de fet prefigurada en

²⁷ Per comparació amb la gramàtica tradicional, fixem-nos que, en realitat, una de les coses que ens fa notar la lexicogramàtica és que el que en dèiem «predicats nominals» (expressió que utilitza Gaston Gross) no són exclusivament els que estan formats amb *ser* i *estar*, sinó també molts altres en els quals hi ha un verb –el verb de suport– que regeix complement directe o qualsevol altre complement d'objecte.

les teories de Harris— avui ha traspassat les fronteres de l'escola, i és habitual que la utilitzin lingüistes d'orientacions molt diverses —també són anomenats «verbs lleugers». Fixem-nos, a més, que la noció de «verb de suport» i la de «verb funcional» coincideixen, i totes dues coincideixen amb la de «verb deslexicalitzat», que és la que utilitzen els funcionalistes britànics (la lexicologia de Melčuk també utilitza «verb de suport»). Els lexicogramàtics no fan servir el designador «concurrències» (ni «col·locacions»), però és clar que una construcció amb verb de suport, una perífrasi verbonominal i una concurrència lèxica amb l'estructura V + SN són la mateixa cosa.

Finalment, té interès que digui que en l'àmbit de la llengua espanyola ha treballat en els darrers anys amb el mètode de la lexicogramàtica el professor Herrero Ingelmo, del Centro de Investigaciones Lingüísticas de la Universitat de Salamanca, que s'ha ocupat, entre altres coses, dels verbs *dar* i *tener* com a verbs de suport (2002, en premsa). Es tracta de contribucions que caldrà tenir en compte de cara als estudis contrastius català-espanyol i, si s'escau, a l'elaboració d'eines per a la traducció entre aquests dos idiomes. També manté relació estable amb el Laboratoire de Linguistique Informatique de la Universitat de París 13 i el Departament de Filologia Francesa i Romànica de la Universitat Autònoma, des d'on Xavier Blanco treballa en l'àrea dels diccionaris electrònics per a la traducció automàtica francès-espanyol, treball que l'ha dut a prestar atenció al fenomen de les concurrències i, en general, al de les seqüències fixes de paraules.²⁸

3.5 L'escola espanyola

El nom d'«escola espanyola de fraseologia» ha estat encunyat per a aquest treball, però no sé si els professionals de la lingüística espanyola

²⁸ Veg. Blanco (2001) i Guenther & Blanco (en premsa). De tota manera, per a aquests autors l'abast del concepte *collocation* és més restringit del que li he donat en aquesta exposició.

estarien d'acord que hi ha una escola espanyola de fraseologia i, més en concret, una escola espanyola de fraseologia orientada, entre altres coses, al tractament de les concurrències lèxiques. En tot cas, se'm perdonarà la gosadia si es té en compte que el que vull indicar és que l'interès per les concurrències ha crescut espectacularment en els darrers anys en l'àmbit de la lingüística espanyola, i aquest interès ha estat propiciat, sobretot, per dos manuals d'aparició relativament recent, que són el de Gloria Corpas (1996) i el de Leonor Ruiz Gurillo (1997).²⁹ Per raons de mètode –he emmarcat la seva recerca en altres coordenades–, no considero de l'escola espanyola la professora Alonso Ramos ni el professor Herrero Ingelmo (i això no pressuposa res quant a la valoració de la seva recerca), malgrat que tots dos treballen amb la llengua castellana. D'altra banda, és obligatori que faci referència a l'article d'Ignacio Bosque (2001), perquè, encara que Bosque és un lingüista que no podem considerar que pertanyi a l'escola espanyola –en el sentit que sigui un seguidor de Corpas o Ruiz Gurillo–, el fet que un autor del seu prestigi s'hagi interessat pel tema de les concurrències –ni que sigui per contrapuntar algunes de les tesis generalment assumides– d'alguna manera avala i potencia aquesta línia de treball.

L'utilatge conceptual bàsic que m'entretindré a comentar és el següent:

- a) S'estableix una distinció taxonòmica clara entre *locución* (expressió idiomàtica) i *colocación* (unitat fraseològica no idiomàtica).
- b) La *locución* és una unitat del sistema (teòricament equival a una paraula); la *colocación* és una unitat de la norma (de la norma d'ús).
- c) La *colocación* es descompon en *base* i *colocativo* (o *colocador*).

²⁹ La bibliografia posterior ja comença a ser extensa. Com a mostra, a més d'altres treballs de Corpas i de Ruiz Gurillo, em puc referir als volums compilats per Wotjak (1998) i per Veiga & González Pereira & Souto Gómez (2002), dedicats en bona part a les *colocaciones*, i al monogràfic de la revista *Lingüística Española Actual* (vol. XXIII, 2001).

d) Tant les *locuciones* com les *colocaciones* són unitats fraseològiques (fixes i semifixes) i pertanyen a l'àmbit de la fraseologia.

El terme *locución*, que, pel que fa a la fixació del seu contingut, havia menat una vida erràtica –com altres termes de fraseologia–, adquireix un perfil relativament nítid. Designa les unitats idiomàtiques, no composicionals semànticament. En canvi, el terme *colocación* s'utilitza per designar les unitats fraseològiques no idiomàtiques, semànticament composicionals. Així, seqüències com *conillet d'indies*, *mosqueta morta*, *peus de rata*, *tocar el dos*, *prendre el pèl*, *de pa sucat amb oli* i *a bots i barrals* serien exemples de locucions –locucions nominals les tres primeres, locucions verbals les dues següents, locució adjectiva la que ve després i locució adverbial l'última. Les seqüències *fer un petó*, *error garrafal* i *estrictament confidencial* serien exemples de concurrències perquè, encara que podem dir que són «fixes» –presenten un determinat grau de fixació–, són alhora seqüències que es poden descompondre semànticament, i almenys un dels constituents conserva el significat que tindria fora de la unitat complexa. La *colocación*, doncs, té sempre dos constituents aïllables (a diferència de la *locución*): es descompon en *base* i *colocativo* (de vegades dit *colocador*). El *colocativo* és seleccionat per la *base*.

El fet que els criteris teòrics que permeten la taxonomia siguin, com he dit, precisos i clars no implica –o no ha implicat de moment– un acord general al moment d'enfrontar-se a material concret i classificar-lo. En particular, hi ha desacord en relació amb les unitats denominatives (*diner negre*, per exemple) i en relació amb unitats que contenen com a constituent precisament una locució (*dormir com un tronc*, per exemple). (Algú pot argumentar que si hi ha desacord a l'hora de classificar

material és que els criteris de classificació no són tan clars; es tractaria certament d'una bona objecció, que ara, però, no puc tenir en compte.)³⁰

Una aportació de l'escola espanyola que em sembla rellevant és la idea que la locució és una unitat fixada pel sistema –una unitat que teòricament equival a una paraula–, mentre que la concurrència és una unitat fixada per la norma (per la norma d'ús cosseriuana). En sintonia amb això, podríem dir –tornant a exemples anteriors– que no és ben bé que una cadena com *enemic acèrrim* hagi de considerar-se agramatical en català –no és pas que el sistema la rebutgi–, sinó que s'esdevé que –si finalment és així– el sintagma que la norma d'ús de la llengua catalana ha fixat per codificar aquesta informació –el més previsible, doncs– és *enemic mortal*. En aquest context s'explica també per què sovint, quan aprenem un idioma estranger, els parlants nadius, tot i que són capaços d'entendre perfectament determinades frases que emetem, ens comenten que, encara que el que hem dit no és incorrecte, «es diu» d'una altra manera. L'explicació és que potser ja hem adquirit la gramàtica de l'idioma estranger (el sistema), però encara no hem assimilat les fixacions «concurrèncials» establertes per la norma d'ús.

Finalment, convé assenyalar que, en l'àmbit d'aquesta escola, tant les *locuciones* com les *colocaciones* són unitats fraseològiques (fixes i semifixes) i pertanyen a l'àrea de la fraseologia. Aquesta és una idea que autors com Bosque (2001) i García-Page (2001) han qüestionat, i, de fet, com hem vist abans, hi ha altres escoles que analitzen les concurrències emmarcant-les en la sintaxi o en la lexicologia, i llavors reserven l'etiqueta «fraseologia» per a l'estudi de les unitats idiomàtiques. En el fons, aquí hi ha posicions diferents sobre la manera com s'han de tractar

³⁰ De fet, el debat al voltant dels límits entre locució i concurrència és encara ben viu. Veg., entre altres, Aguilar-Amat (1993), Ginebra (2002), González Rey (2002), Muñoz (2002), Penadés (2001) i Ruiz Gurillo (2002).

les regularitats de les llengües, posicions que aboquen a un debat complex que ara i aquí no puc plantejar.

3.6 Les concurrències en la lingüística catalana

Com deia al començament, la lingüística catalana, per ara, no ha prestat excessiva atenció al fenomen de les concurrències. Ens trobem el terme per primera vegada en un text de Joan Solà de 1987, escrit a propòsit del diccionari de Pompeu Fabra:

«Un dels aspectes en què aquest diccionari destaca més clarament sobre els seus contemporanis [...] és en la informació sintàctica i en un altre tipus d'informació més pròpiament semàntica, consistent a indicar amb quina altra paraula B una paraula A es relaciona sintagmàticament o predicativament (per exemple [...] *frescal* vol dir “fresc”, més o menys, però no diem pas *una noia frescal* sinó *un paratge frescal*): aquesta propietat de les paraules equival aproximadament a allò que els lingüistes britànics en diuen *col·locació*.» (Solà 1987: 121)

Fixem-nos que el terme és encara «col·locació», i que va entre cometes. De fet, el terme havia aparegut un any abans al *Panorama de la lexicografia catalana*, però usat amb un abast més imprecís:

«Un aspecte fonamental en lexicografia és la informació sintagmàtica, sobretot allò que, seguint els lingüistes anglosaxons, ara anomenem la “col·locació”. Contràriament al que és característic dels diccionaris castellans, Fabra té cura de fornir informació sobre la col·locació.» (Colon & Soberanas 1986: 223)

Abans, en una data tan reculada com el 1982, i sense donar-hi aquest nom, el mateix Solà havia plantejat ja el problema, en termes moderns:

«Un estranger (i fins un nadiu) no té per què saber si cal dir “*posar, comprar, fer o omplir de gasolina*”, “*posar-me, fer-me, donar-me, clavar-me o introduir-me una injecció*”, “*anar a buscar o comprar la llet o el pa*” (abans, sobretot als pobles, es deia *anar a buscar*), “*donar, fer, realitzar, perpetrar, dur a terme o portar a cap un cop d'estat*”, “*donar l'alto o cridar (a) l'alto*”, «*vestir un cilici* (C. Riba) o *posar-se'l*”, “*fer una excursió* (Fabra, i així es deia abans) o *anar d'excursió*”, si és “*donar o fer una volta, un tomb, un passeig*”.» (Solà 1982: 99-100)

El terme apareix també en Haensch (1988: 121 i 138), i després en altres autors, però, dissortadament, la lingüística catalana –si exceptuem Monllaó (1998), que, com he dit, s'hi aproxima des del marc de les perífrasis verbonominals– no ha acabat d'incorporar i explotar sistemàticament el concepte de concurrència. N'és una prova que la recent *Gramàtica del català contemporani* no fa sortir a l'índex de matèries ni el terme «concurrència» ni el terme «col·locació» (sí que hi surt, però, «verb lleuger o de suport»), que el manual de fraseologia catalana de Sancho Cremades (1999) se n'ocupi ben poc i que en treballs recents sobre fraseologia catalana –per exemple, Espinal (2000) i el capítol mateix sobre fraseologia de la *Gramàtica esmentada*– es passi de puntetes sobre el fenomen. Molt recentment –si se'm disculpa una vegada més l'autoreferència–, a Ginebra (2003) he procurat traçar un estat de la disciplina i fer unes quantes propostes taxonòmiques i d'anàlisi.³¹

³¹ Encara que en alguns aspectes el contingut coincideix amb el d'aquesta exposició, en d'altres està molt més desenvolupat i en algun punt no tant –o presenta dades i exemples diferents.

De fet, avui encara estem en la fase de fixació terminològica. ¿N'hem de dir concurrències o col·locacions? En les primeres referències de la lingüística catalana, com hem vist, es fa servir el terme «col·locació». La denominació és substituïda en un treball de Mercè Lorente (1996) per «concurrència», però després Sancho Cremades (1999), Espinal (2000) i Lorente (2002) tornen a fer servir «col·locació».³² Em sembla que ja s'ha pogut comprovar que l'autor d'aquest treball prefereix «concurrència» —que no tenim per què confondre amb el concepte de «coocurrència»—, que permet, a més, parlar de «concorrent» —i desestimar un hipotètic, i esgarriós, «col·locatiu».

Al marge del problema terminològic, penso, com he dit al començament, que avui estem en un bon moment per emprendre estudis sistemàtics de les concurrències lèxiques en català. Tenim aproximacions teòriques fetes en altres llengües que ens poden ajudar molt. I tenim un corpus electrònic de llengua catalana que ens ha de servir de font de dades fonamental: el Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana de l'Institut d'Estudis Catalans. La recerca hauria d'anar, a parer meu, tant en la línia descriptiva com en la que s'orienta a la confecció d'eines pràctiques (diccionaris monolingües i bilingües, bases de dades per a la traducció, etc.). Estic convençut que aquest treball arribarà, perquè no podem deixar de tenir en compte la fertilitat dels plantejaments que hem estat examinant.³³

³² Sembla que l'opció per «concurrència» devia ser el resultat d'una decisió corporativa de l'Institut Universitari de Lingüística Aplicada (IULA), de la Universitat Pompeu Fabra, ja que el trobem en algunes de les introduccions fetes per l'Institut als textos recollits en els volums *Lèxic, corpus i diccionaris*, editats per l'IULA mateix (per exemple, a la pàgina 97 del primer, corresponent al curs 1994-1995, i a la pàgina 31 del segon, corresponent al curs 1995-1996). Potser després es va abandonar l'acord terminològic.

³³ L'Equip de Recerca en Llengua, Estructura i Ús (ERLEU), de la Universitat Rovira i Virgili, del qual formo part, té l'objectiu de treballar en l'elaboració de les bases teòriques i pràctiques per a un diccionari de concurrències de la llengua catalana i per a un diccionari de concurrències català-castellà i castellà-català. Encara no s'ha obtingut finançament per al projecte, i probablement un projecte d'aquesta mena hauria de realitzar-se en col·laboració amb l'Institut d'Estudis Catalans i amb l'Institut Universitari de Lingüística Aplicada.

4 Conclusions

Al començament de l'exposició deia que em resultava difícil fer una valoració de les contribucions de la lexicologia a la gramàtica. El terreny que hem trepitjat durant aquesta estona és un terreny que limita amb la sintaxi, la lexicologia i la fraseologia. Hem parlat de seqüències lingüístiques que fixa l'ús. Penso que la teoria de les concurrències lèxiques ens serveix per conceptualitzar i organitzar això que en diem l'ús. I, si consideréssim que l'estudi de les concurrències lèxiques pertany a la lexicologia, a mi em sembla que aquí hi podem trobar una de les contribucions que la lexicologia està cridada a fer a la gramàtica. Tots coneixem l'encertada divisió que va fer Chomsky entre competència i actuació. La capacitat que tenim de fixar concurrències lèxiques ens obliga a parlar d'una tercera instància: la memòria de l'actuació (o de la producció). Potser no és cap idea estranya sostenir que, a més de la competència, els parlants tenen un dispositiu mental que podríem anomenar «registre de sortida», que és el que ens permet guardar la memòria de les seqüències produïdes i, per tant, conservar-les poc o molt com a cadenes semiprefabricades. Aquestes cadenes, usades sovint amb preferència a les que resulten de noves aplicacions de les regles de la competència, poden, a més, anar-se fixant com a noves unitats.

¿Lexicologia? ¿Gramàtica? ¿Fraseologia? És innegable que la teoria gramatical ha fet uns progressos espectaculars en els darrers cinquanta anys. Avui, sense haver de menystenir les aportacions de la teoria gramatical (ans al contrari, basant-nos-hi i aprofitant-les), comencem a estar en condicions de dir que, a més de la «gramàtica de l'oració» i de la «gramàtica de la paraula» (o de la gramàtica de les classes de paraules), hi ha una interessantíssima àrea d'estudi que no és sinó la «gramàtica de les paraules».

Referències bibliogràfiques

- AGUILAR-AMAT, Anna (1993): «En torno a la combinatoria del léxico: los conceptos de colocación e idiomatismo». A: MARTÍN VIDE, C. (ed.): *Lenguajes naturales y lenguajes formales IX. Actas del IX Congreso de Lenguajes Naturales y Lenguajes Formales*. Barcelona: PPU. pàg. 267-272.
- ALONSO RAMOS, Margarita (1989): «Aproximación a un nuevo modelo lexicográfico: el *Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporain*. *Recherches lexico-sémantiques* de Igor Melčuk». *Verba* 16. pàg. 421-450.
- ALONSO RAMOS, Margarita (1994-1995): «Hacia una definición del concepto de colocación: de J. R. Firth a I. A. Melčuk». *Revista de Lexicografía* 1. pàg. 9-28.
- ALONSO RAMOS, Margarita (2001): «Construction d'une base de données des collocations bilingue français-espagnol». *Langages* 143. pàg. 5-27.
- ALONSO RAMOS, Margarita (2002): «Colocaciones y contorno de la definición lexicográfica». *Lingüística Española Actual* XXIV/1. pàg. 63-96.
- ALONSO RAMOS, Margarita (en premsa): «Elaboración del *Diccionario de colocaciones del español* y sus aplicaciones». Comunicació presentada al I Symposium Internacional de Lexicografía. Barcelona, 2002.
- ALONSO RAMOS, Margarita; TUTIN, Agnès (1996): «A Classification and Description of Lexical Functions for the Analysis of their Combinations». A: WANNER, L. (ed.): *Lexical Functions in Lexicography and Natural Language Processing*. pàg. 147-167.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1962): *Gramàtica catalana*. 2 volums. Madrid: Gredos.

- BELTRAN, Joan; PANISELLO, Josep (2002): *Cruïlla. Curs de llengua*. Benicarló: Edicions Alambor.
- BLANCO, Xavier (2001): «Dictionnaires électroniques et traduction automatique espagnol-français». *Langages* 143. pàg. 49-70.
- BOSQUE, Ignacio (2001): «Sobre el concepto de “colocación” y sus límites». *Lingüística Española Actual* XXIII/1. pàg. 24-36.
- CABRÉ, M. Teresa; RIGAU, Gemma (1986): *Lexicologia i semàntica*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- CASTELL, Andreu (1997): *Gramàtica de la lengua alemana*. Madrid: Editorial Idiomas.
- CASTELL, Andreu (1999): «Funktionsverbgefüge im Deutschen, Spanischen und Katalanischen». *Forum* 9. pàg. 125-133.
- COLON, Germà; SOBERANAS, Amadeu-J. (1986): *Panorama de la lexicografia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- COROMINES, Joan (1985): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial; «La Caixa». vol. VI.
- CORPAS, Gloria (1996): *Manual de fraseología española*. Madrid: Gredos.
- COWIE, Anthony Paul (ed.) (1998): *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*. Oxford: Oxford University Press.
- DIEC (1995) = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS: *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana; Edicions 62.
- Duden (1995) = *Duden Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. 5a ed. Mannheim: Bibliographisches Institut.
- ESPINAL, Maria Teresa (2000): «Sobre les expressions lexicalitzades». *Els Marges* 67. pàg. 7-31.
- FABRA, Pompeu (1912): *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Tipografia L'Avenç; Massó, Casas & C^a.
- FABRA, Pompeu (1932): *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia.
- FABRA, Pompeu (1956): *Gramàtica catalana*. Barcelona: Teide.

- FIRTH, J. R. (1951): «Modes of meaning». *Essays and Studies of the English Association* 4. pàg. 118-149. [Reproduït a: FIRTH, J. R. (1957a): *Papers in Linguistics 1934-51*. pàg. 190-215.]
- FIRTH, J. R. (1952): «Linguistic analysis as a study of meaning». [Reproduït a: FIRTH, J. R. (1968): *Selected Papers of J. R. Firth 1952-59*. pàg. 12-26.]
- FIRTH, J. R. (1957a): *Papers in Linguistics 1934-51*. Oxford: Oxford University Press.
- FIRTH, J. R. (1957b): «A synopsis of linguistic theory 1930-55». A: *Studies in Linguistic Analysis*. Oxford: Philological Society. pàg. 1-31. [Reproduït a: FIRTH, J. R. (1968): *Selected Papers of J. R. Firth 1952-59*. pàg. 168-205.]
- FIRTH, J. R. (1968): *Selected Papers of J. R. Firth 1952-59*. PALMER, F. R. (ed.). London: Harlow Longmans.
- FONTENELLE, Thierry (1998): «Discovering Significant Lexical Functions in Dictionary Entries». A: COWIE, A. P. (ed.): *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*. pàg. 189-207.
- GARCÍA-PAGE, Mario (2001): «El adverbio colocacional». *Lingüística Española Actual* XXIII/1. pàg. 89-105.
- GDLC (1998) = *Gran diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- GINEBRA, Jordi (2002): «Las unidades del tipo *dinero negro* y *dormir como un tronco*: ¿naturaleza léxica o gramatical?». A: VEIGA, A.; GONZÁLEZ PEREIRA, M.; SOUTO GÓMEZ, M. (ed.): *Léxico y gramática*. pàg. 147-154.
- GINEBRA, Jordi (2003): «Fraseologia, concurrències i llengua estàndard». A: PRADILLA, M.-À. (ed.): *Identitat lingüística i estandardització*. Valls: Cossetània Edicions. pàg. 7-55.
- GINEBRA, Jordi; MONTSERRAT, Anna (1999): *Diccionari d'ús dels verbs catalans*. [Amb la col·laboració de Xavier Rull i Anna Saperas.] Barcelona: Edicions 62.

- GONZÁLEZ REY, M. Isabel (2002): «Contribución a una reflexión sobre las colocaciones». A: VEIGA, A.; GONZÁLEZ PEREIRA, M.; SOUTO GÓMEZ, M. (ed.): *Léxico y gramática*. pàg. 155-171.
- GROSS, Gaston (1989): *Les constructions converses du français*. Gèneve: Libraire Droz.
- GROSS, Gaston (1994): «Classes d'objets et description des verbes». *Langages* 115. pàg. 15-30.
- GROSS, Gaston (1996): «Prédicats nominaux et compatibilité aspectuelle». *Langages* 121. pàg. 54-72.
- GROSS, Maurice (1975): *Méthodes en syntaxe. Régime des constructions complétives*. Paris: Hermann.
- GROSS, Maurice (1996): «Les verbes support d'adjectifs et le passif». *Langages* 121. pàg. 8-18.
- GROSS, Maurice (1998): «La fonction sémantique des verbes supports». *Travaux de Linguistique* 37. pàg. 25-46.
- GUENTHNER, Franz; BLANCO, Xavier (en premsa): «Multi-lexemic Expressions: an overview». *Lingvisticae Investigationes Supplementa*.
- HAENSCH, Günther (1988): «Cop d'ull sobre uns quants diccionaris castellà-català». *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes* XVI. pàg. 113-144.
- HALLIDAY, Mark A. K. (1966): «Lexis as a linguistic level». A: BAZELL, C. E.; CATFORD, J. C.; HALLIDAY, M. A. K.; ROBINS, R. H. (ed.): *In Memory of J. R. Firth*. London: Longman. pàg. 148-162. Reed. [ed. utilitzada] a: HALLIDAY, M. A. K. (2002): *Wesbster Jonathan On Grammar*. London; New York: Continuum. pàg. 158-172.
- HALLIDAY, Mark A. K. (1994): *An Introduction to Functional Grammar*. 2a ed. London: Arnold.
- HALLIDAY, Mark A. K.; HASAN, Ruqaiya (1976): *Cohesion in English*. London: Longman.

- HALLIDAY, Mark A. K.; MCINTOSH, Angus; STREVENS, Peter (1964): *The Linguistic Science and Language Teaching*. London: Harlow Longmans.
- HELBIG, Gerhard (1983-1984): *Studien zur deutschen Syntax*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie. [Capítol «Probleme der Beschreibung von Funktionsverbgefügen im Deutschen». vol. II. pàg. 163-188.]
- HERRERO INGELMO, José Luis (2001): «El método lexicográfico de Gaston Gross». A: RUHSTALLER, S.; PRADO ARAGONÉS, J. (ed.): *Tendencias en la investigación lexicográfica del español. El diccionario como objeto de estudio lingüístico y didáctico*. Huelva: Junta de Andalucía; Servicio de Publicaciones de la Universidad de Huelva. pàg. 457-472.
- HERRERO INGELMO, José Luis (2002): «Los verbos soportes: el verbo *dar* en español». A: VEIGA, A.; GONZÁLEZ PEREIRA, M.; SOUTO GÓMEZ, M. (ed.): *Léxico y gramática*. pàg. 189-202.
- HERRERO INGELMO, José Luis (en premsa): «*Tener* como verbo soporte». Comunicació presentada a les III Jornadas de Reflexión Filológica. Universidad de Salamanca, 2002.
- HILL, Jimmie; LEWIS, Michael (ed.) (1997): *Dictionary of Selected Collocations*. Hove: Language Teaching Publications.
- KRISHNAMURTHY, Ramesh (1997): «Keeping Good Company: Collocation, Corpus, and Dictionaries». A: *Cicle de conferències 95-96. Lèxic, corpus i diccionaris*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada (Universitat Pompeu Fabra). pàg. 31-55.
- LÓPEZ DEL CASTILLO, Lluís (2000): *Gran diccionari 62 de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- LORENTE, Mercè (1994): «Aspectes de lexicografia: representació i interpretació gramaticals». Tesis doctoral. Barcelona: Universitat de Barcelona. [Edició en CD-ROM: Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada (Universitat Pompeu Fabra), 2003.]

- LORENTE, Mercè (1996): «La lexicografia teòrica: els prototips de diccionaris». *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes* XXXIII. pàg. 339-363.
- LORENTE, Mercè (2002): «Altres elements lèxics». A: SOLÀ, J.; LLORET, M.-R.; MASCARÓ, J.; PÉREZ SALDANYA, M. (dir.): *Gramàtica del català contemporani*. vol. I. pàg. 831-888.
- MELČUK, Igor A. (1998): «Collocations and Lexical Functions». A: COWIE, A. P. (ed.): *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*. pàg. 23-53.
- MELČUK, Igor A. *et al.* (1984-1992): *Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporain*. 3 volums. Montréal: Les Presses de la Université de Montréal.
- MELČUK, Igor A.; CLAS, André; POGUÈRE, Alain (1995): *Introduction à la lexicologie explicative et combinatoire*. Lovaina: Ducolot.
- MONLLAÓ, Maite (1998): «Aproximació a les perífrasis verbonominals en alemany i en català». Treball d'investigació inèdit. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.
- MUÑIZ, Eva Maria (2002): «Las colocaciones como combinaciones léxicas libres». A: VEIGA, A.; GONZÁLEZ PEREIRA, M.; SOUTO GÓMEZ, M. (ed.): *Léxico y gramática*.
- PENADÉS MARTÍNEZ, Immaculada (2001): «¿Colocaciones o locuciones verbales?». *Lingüística Española Actual* XXIII/1. pàg. 57-87.
- RUIZ GURILLO, Leonor (1997): *Aspectos de fraseología teórica española*. València: Servei de Publicacions de la Universitat de València.
- RUIZ GURILLO, Leonor (2002): «Compuestos, colocaciones, locuciones: intento de delimitación». A: VEIGA, A.; GONZÁLEZ PEREIRA, M.; SOUTO GÓMEZ, M. (ed.): *Léxico y gramática*. pàg. 327-339.
- SANCHO CREMADES, Pelegrí (1999): *Introducció a la fraseologia. Aplicació al valencià col·loquial*. València: Editorial Denes.
- SINCLAIR, John M. (ed.) (1987a): *Collins Cobuild English Language Dictionary*. London; Glasgow: Collins.

- SINCLAIR, John M. (ed.) (1987b): *Looking Up. An account of the COBUILD Project*. London: Collins.
- SINCLAIR, John M. (1991): *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press.
- SINCLAIR, John M. (ed.) (1995a): *Collins Cobuild Dictionary of Idioms*. London: HarperCollins.
- SINCLAIR, John M. (ed.) (1995b): *Collins Cobuild English Collocations on CD-ROM. A Comprehensive Database of Common Word Patterns from the Bank of English*. London: HarperCollins. [CD-ROM.]
- SINCLAIR, John M. (1996): «The Search for Units of Meaning». A: *Cicle de conferències 94-95. Lèxic, corpus i diccionaris*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada (Universitat Pompeu Fabra). pàg. 97-107.
- SOLÀ, Joan (1982): «El diccionari, sense barretina». *El Món* 5 març 1982. [Reproduït (d'on cito) a Solà (1984): *Pompeu Fabra, Sanchis Guarner i altres escrits*. pàg. 99-105. També reproduït parcialment a Solà (1987): *L'obra de Pompeu Fabra*. pàg. 111-113.]
- SOLÀ, Joan (1984): *Pompeu Fabra, Sanchis Guarner i altres escrits*. València: Eliseu Climent, Editor.
- SOLÀ, Joan (1987): *L'obra de Pompeu Fabra*. Barcelona: Teide.
- SOLÀ, Joan (1990): *Lingüística i normativa*. Barcelona: Empúries.
- SOLÀ, Joan; LLORET, Maria-Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.) (2002): *Gramàtica del català contemporani*. 3 volums. Barcelona: Empúries.
- VEIGA, Alexandre; GONZÁLEZ PEREIRA, Miguel; SOUTO GÓMEZ, Montserrat (ed.) (2002): *Léxico y gramática*. Lugo: Editorial Tris Tram.
- WANNER, Leo (ed.) (1996): *Lexical Functions in Lexicography and Natural Language Processing*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

WOTJAK, Gerd (ed.) (1998): *Estudios de fraseología y fraseografía del español actual*. Frankfurt am Main; Madrid: Vervuert; Iberoamericana.

Contribució de la dialectologia a la gramàtica

Joan Veny

(Universitat de Barcelona, Institut d'Estudis Catalans)

1 Introducció

Voldria encetar la meua intervenció agraint als organitzadors d'aquest acte la gentilesa que han tingut de convidar-me a col·laborar-hi. No podia negar-m'hi, pel tema objecte d'estudi i per l'afecte que m'uneix als col·legues del meu Departament.

Primer de tot, hauria de fer alguna precisió sobre el títol de la ponència anunciat, «Contribució de la dialectologia a la gramàtica». Ja se sap que, en encàrrecs com aquest, sovint es dona el títol abans que hom profunditzi el tema i, tot fent camí, les dades il·luminen la recerca, s'obren altres senderes i s'albira el lloc d'arribada. Vull dir que l'objectiu bàsic de les meves paraules és ben concret: es tracta de veure com dos gramàtics camptarragonins, Bofarull i Rovira i Virgili, analitzen la relació entre llengua històrica i llengua estàndard; com els elements dialectals tenen cabuda en el seu model de llengua, elements que poden afectar l'ortografia, la fonètica, la morfosintaxi i el lèxic, components de la llengua que tenen a veure directament o indirecta amb la dialectologia. No eludiré alguns aspectes col·laterals pel seu interès evident.¹

2 Antoni de Bofarull

Antoni de Bofarull (Reus 1821 - Barcelona 1892) és una personalitat d'interessos culturals diversos. Poeta, autor teatral, traductor, periodista, novel·lista –autor de la primera novel·la de la Renaixença, *L'orfaneta de*

¹ Em plau regraciar Mar Massanell, de la Universitat Oberta de Catalunya, i Joaquim Mallafre, de la Universitat Rovira i Virgili, pels suggeriments que la lectura d'aquest treball els ha suscitat; també, Jordi Ginebra, pel seu ajut bibliogràfic.

Menargues (1862)–, crític literari –li devem el primer recull de poetes catalans de la Renaixença (1858)–, arxiver de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, historiador, membre de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, restaurador dels Jocs Florals de Barcelona (1859) (*Escrits lingüístics*: 33-103). Com a filòleg, hem de subratllar la seva contribució a la història de la llengua catalana i als estudis gramaticals amb les obres *Estudios, sistema gramatical y crestomatía de la lengua catalana* (1864) –a partir d'ara SG– i *Gramática de la lengua catalana* (1867) –a partir d'ara *Gramática*–, aquesta darrera en col·laboració amb Adolf Blanch (Alacant 1832 - Barcelona 1887), el qual havia aplicat els principis ortogràfics del SG, de Bofarull, al *Diccionari* de Labèrnia i el qual fou qualificat per aquell de «especial y acreditado conocedor en esta materia», és a dir, en «estudios gramaticales en la especialidad de la lengua catalana» (*Escrits lingüístics*: 360). Blanch, a més de sentir-se atret per aquest vessant lingüístic, va cultivar la poesia, la història i el periodisme. La *Gramática* esmentada va conèixer dues edicions més –la segona, entre el 1886 i el 1897; la tercera, després del 1915 (*Escrits lingüístics*: 206). Atès que la part gramatical, tret de la sintaxi, conté grosso modo l'SG de Bofarull, la intervenció de Blanch probablement es va centrar més en la fraseologia –i potser la sintaxi. Prenent com a base aquestes dues obres, la *Gramática* i l'SG, amb eventual consideració d'altres treballs de Bofarull sobre la unitat de la llengua (Bofarull 1878) i el projecte ortogràfic (Bofarull 1880), centraré la meua atenció sobre aspectes diatòpics no estrictament gramaticals i alguns altres que s'hi relacionen.²

L'objectiu de la *Gramática* és formar un model literari, atès que es tracta «de restauración y de perfeccionamiento» i no d'un model «según ahora se habla» (pàg. 6). En principi, sembla que no hi ha una voluntat d'acostament a la llengua parlada. Intentaré matisar aquesta impressió.

² Sobre la producció lingüística de Bofarull, veg. Ginebra (1988) i Ginebra (1987: 5-26). En referir-me a la *Gramática de la lengua catalana*, de Bofarull i Blanch, sovint cito només el primer.

M'ocuparé, a partir d'ara, de comentar unes quantes «regles» de la *Gramática* amb relació a 1) l'arcaisme, 2) la interferència castellana i 3) el dialectalisme, comentari que completaré amb dades d'altres treballs de Bofarull.

2.1 La *Gramática* i l'arcaisme

Cal rebutjar l'arcaisme, diu Bofarull, si la llengua compta amb una forma equivalent «moderna y castiza»; solament es pot acceptar quan en falta una de general (pàg. 88).

Se'n desprèn, en principi, una actitud antiarcaïtzant, oposada a la posició fossilitzant i rànica de Marià Aguiló i enfocada a la formació d'una llengua moderna, oberta, comprensible pels membres de la comunitat de parlants i, com veurem, condescendent amb algunes interferències i sense tancar les portes a variants diatòpiques.

Situat en aquesta línia, rebutja, per exemple, la posposició del pronom al verb en casos com ara *seré't* 'et seré', *portaré-us* 'us portaré', etc. (pàg. 23), *ultra* 'a més de' (que «tuvieron un gusto especial en perpetuar los notarios»; SG: 108).

«Será siempre arcaico el lenguaje donde se empleen estos adverbios: *trop*, *fort*, *ensortes* (que no sé que significa), *atart*, *al manco*, y otras por el estilo, tan rancios» (SG: 113).³

«Deberá considerarse como desusado, a menos que sea alguna vez en poesía, el adverbio *tost*, equivalente a *luego*, *prest*, *en seguida*, *prompte*» (SG: 169).

Bofarull tenia raó en la major part d'aquests exemples. Però, és clar que el concepte d'arcaisme no té un valor absolut; el que és arcaic en un sistema dialectal, no ho és en un altre. I aleshores es confon amb el dialectalisme. Mots i locucions titllats d'arcaismes gaudeixen de vida en algun dialecte: a propòsit de *tost*, Bofarull reconeix que viu en el compost

³ *Ensortes* 'en lloc de' ja fou recollit per Alcover (Perea 1999b: 133); *atart* 'poques vegades'.

tantost ‘per poc’ –ja recollit a Fabra (1932)– i –afegeixo– en la locució *més tost* ‘més aviat’ de les Balears (que es troba al *DIEC*); pel que fa a *al manco* ‘almenys’ (SG: 171), aquest es troba a les Illes, l’Alguer, el Rosselló i altres punts. El mateix Bofarull accepta formes clarament arcaïques, com *aprés*, que alterna amb *després* (pàg. 110); *may pus* [mall. *pus mai*], amb *mai més* (pàg. 58); *res pus*, amb *res més* (pàg. 63); *vuy*, amb *avuy* (pàg. 57); *est*, amb *aquest* (pàg. 25); *mia*, amb *meua* i *meua*; *tua*, amb *teva* i *teua*; *sua*, amb *seva* i *seua* (pàg. 26); «*cercar* o *buscar*» (pàg. 82); *sínodo* masculí i femení (com en llatí); *qui*, com a subjecte amb antecedent masculí o femení, singular o plural;⁴ *a tots ops* «a pedir de boca» (pàg. 59); *fembres* –com a exemple (pàg. 24)–; *àdhuc*, *ab*, *sens*, els quals devien tenir com a suport «el uso continuado» en la llengua posterior al segle XVII.

El comerç sovintejat que Bofarull practicava amb els documents antics, alguns elements li havia d’empeltar; fins i tot a *Los Trobadòrs nous* (1858) havia publicat una carta en vers al rei Joan I, en què, en català antic, resumia diverses notícies recollides durant el seu regnat (pàg. 481-500). Val a dir que, respecte a alguna de les formes esmentades, es fan matisacions; així «las voces *tua* y *mia* son poco usadas y su abuso indica culteranismo» (pàg. 27); «*llurs* no se dice nunca en el lenguaje hablado mas que en determinada comarca» (pàg. 27); en un escrit anterior deia «puede conservarse como peculiar de la lengua» (SG: 88), però, més endavant, «no lo admitiría en el escrito» (SG: 90), anticipació a una actitud antiarcaïcista que considera que aquell possessiu pertany a una supernorma.

És interessant el manteniment del gènere tradicionalment masculí dels noms de les lletres de l’alfabet (*èf*, *èl*, *èll*, *èm*, etc.) (Rossich 1999), que Fabra va trencar adaptant la forma castellana femenina a la fonètica

⁴ «así se dirà: l’home qui mor, la dona qui venia, los soldats qui vencers, las donas qui casaren» (pàg. 28).

oriental catalana (*efa*, *ela*, *ema*, *ena*, etc.), amb olímpic oblit de la fonètica occidental.

2.2 La Gramàtica i la interferència castellana

Pel que fa a la interferència amb el castellà, d'acord amb una prudent actitud integradora de mots d'aquesta procedència, els autors utilitzen castellanismes d'índole diversa; d'algun, de tan arrelat, ni en devien tenir consciència:

a) Els que després Fabra usaria en les seves primeres obres (veg. Veny 2001b: 128): *menos* 'menys', però *al menys* (pàg. 63); o que ell mateix o la Secció Filològica beneirien: *burro*, en sentit figurat, *alabar* 'lloar' (pàg. 51);

b) altres, força freqüents: *barato*, *luego* –convertit en zones rurals en *lego* o *alego* 'de seguida'–, *rato* (pàg. 72), *tontos* (pàg. 101), *libre* 'lliure' (SG: 169), *antes de* 'abans de', *antes d'ahir* 'abans d'ahir' (pàg. 55), *inglès* 'anglès' (pàg. 71), *libre y clarament* (pàg. 169) (en nom del «buen gusto» i en comptes de la construcció arcaica, que hauria donat *librement y clara*);

c) altres, amb l'alternativa genuïna: «*trutxa* o *truyta*» (pàg. 15), «*entorn ó al rededor*» (SG: 110);

d) altres, adaptats: *a ratets*, *a ratets perduts*, també *rato* (pàg. 72); cal recordar, en aquest sentit, el *traguet*, *traguinyol*, *traquixol* de Fabra (1932), per tal d'evitar el *trago* amb la -o final nefanda; *aconteixer* 'succeir' (pàg. 51); *t'arrepenteixes* 'et penedeixes' (pàg. 30); *saber més que Brican* (< cast. *Brijan*) (veg. Veny 1993a, per a l'adaptació cast. [x] → cat. [k], com *maco*, *d'estranquis*);

e) altres, poc freqüents, com *suor*, de gènere masculí (recollit a Vilaplana), o *fíel* 'fidel, feel', potser arribat a través de l'Església;

f) altres, pseudocastellanismes, com *Ebro* (pàg. 14), que, a més de ser la forma col·loquial, alternava, en la llengua antiga, amb *Ebre* (*DCVB*); o *verdader* (Bofarull 1878: 235) i *verdaderament* (pàg. 62) (*verdader* alterna amb *vertader* des del segle XIII, *DECat*, s.v. *ver*);

g) fins i tot, una locució fraseològica sense adaptació s'arreglera entre les «Aplicaciones fisico-morales en sentido figurado»: *és un matalas callando* (pàg. 107), «actuar [alguien] según su conveniencia fingiendo bondad y comedimiento» (Seco *et al.* 1999), cat. *mosca morta*, *mosca balba*.

Respecte al rebuig de formes coincidents en català i en castellà, Bofarull afirma: «No pecar sistemáticamente de anti-castellanismo rechazando inconsideradamente ciertas voces y locuciones comunes á ambas lenguas» (pàg. 88).

Si ens acostem a l'època fabriana, la tendència a allunyar-se de formes congèneres castellanes era forta, i es queia, fins i tot, en la ultracorrecció –recordem, per exemple, els casos de **ambient* per *ambiente* o de **tarja* per *targeta*–; la «regla» de Bofarull-Blanch de «no pecar sistemáticamente de anti-castellanismo» era com un antídoto contra una certa tendència del moment i una premonició del que passaria durant la reforma fabriana. Malgrat l'acusació del mestre contra els descastellanitzadors a ultrança, aquell va pecar, segurament amb pecat venial, no incloent en el *DG* mots com l'esmentat *verdader*, al costat de *vertader*, i *tartamut*, al costat de *quec*, per citar alguns exemples. Uns i altres coneixen una bona tradició escrita i, a més, abracen una àrea ben àmplia (per a *tartamut*, veg. *ALDC*: 176 i Veny 2001b).⁵ L'infortuni d'aquests mots era la seva forta semblança amb els equivalents castellans, *verdadero* i *tartamudo*; tanmateix, hem de comprendre l'actitud restrictiva de Fabra: el castellà, durant segles, s'havia ingerit dins

⁵ Tant *verdader* com *tartamut* han estat incorporats al *DIEC*.

l'hàbitat del català, a diversos nivells, havia conviscut amb ell, l'havia contaminat, l'havia despersonalitzat i calia retornar-li la seva fesomia pròpia. Una manera de recobrar-la era donar entrada a les formes més allunyades de la llengua hegemònica.

Finalment, sortint-nos de la interferència castellana, la recomanació de conèixer el francès i l'italià (pàg. 89) constitueix tàcitament una invitació a posar les bases d'un estudi del contacte d'aquestes llengües amb el rossellonès i l'alguerès, respectivament, contactes que, juntament amb l'occità i el sard, han donat una fesomia particular a aquests dialectes.

2.3 La Gramàtica i el dialectalisme

En l'obra de Bofarull, es perfila una idea clara: la distinció entre llengua parlada i llengua escrita. Aquella és diversa, fragmentada, és, en paraules seves, «llenguatge corromput i vulgar», un «conjunt de corruptelas y vulgarismes» (*Escrips lingüistics*: 238-240), que constitueixen diferències lleus de fonètica, de lèxic, de morfologia, de fraseologia, les quals sovint reposen en trets que han estat generals en la llengua i que després s'han arrecerat en certes comarques. Per contra, l'«idioma cult, escrit o literari», «una llengua unida y homogènea» (pàg. 339), presenta una estructura comuna, amb certes variacions lèxiques, sobretot, que no posen traves a la intercomunicació, «pus no [hi] passa tota la diversitat de la llengua parlada». L'autor n'addueix algunes mostres:

Les variants parlades de la preposició *amb*, és a dir, *am* (Catalunya i Balears), *an* («altres regions»), *en* («més enllà del Ebro») (Bofarull 1878: 238) són substituïdes, en la llengua escrita, per *ab*, «la verdadera y genuina preposició catalana».

En morfologia verbal, els infinitius *veura* («lo Barceloní»), *veure* («l'Urgellès»), *voure* («lo Mallorquí»), *vore* («lo Valencià») «equivalen» –utilitzo el verb de Bofarull– a *véurer* en la llengua escrita; així, «la escriurà lo literat que, si no té estudi, tinga almenys instint gramatical» (Bofarull 1878: 238). El mapa 1, basat en Alcover-Moll (1929-1932) i la

seva reelaboració informàtica deguda a Perea (2001),⁶ confirma molt bé la intuïció geolingüística del nostre gramàtic.

A la variació desinencial del present de subjuntiu de *venir*, «*vingue, vinga, vingui, vingua* y fins *vingo*»⁷ (*Escrips lingüístics*: 239), Bofarull oposa, en la *Gramàtica*, una forma general *vinga* (pàg. 48).

En el terreny lèxic, la variació també és palesa: a l'*estel* 'tros de tela o paper amb armadura lleugera que es fa volar al vent tot subjectant-lo amb un fil', de Barcelona, correspon la *grua* d'altres territoris, la *milotxa* del valencià i la *miloca* de Tarragona (*Escrips lingüístics*: 239); grosso modo endevina les àrees aproximades amb la particularitat que la *miloca* tarragonina avui és compartida per *barril*,⁸ com a Tortosa (veg. el mapa 2). Igualment, se citen geosinònims com ara *mongetas* i *fasols*, o bé *tinell*, *escudeller*, *lleixa*, *pla* 'prestatge per als plats'. Però, en el camp del lèxic, no selecciona cap forma concreta com a pròpia del discurs normatiu, car és un terreny més lliure, més làbil que els altres components de la llengua. Recordem les seves paraules a propòsit de l'osmosi de la llengua parlada cap a l'escripta: a aquesta «no passa tota la diversitat de la llengua parlada».

Bofarull, doncs, fa gala, en el seu article sobre la unitat de la llengua, d'un coneixement remarcable, bé que aproximatiu, de les variants dialectals.

Ara bé, aquesta variació, segons Bofarull, és conseqüència del «descuyt obligat per la imposició d'una altra llengua oficial, descuyt a que no hauria arribat si hagués continuat vivint la llengua catalana»; per tant, «escriurer tal com vulgarment se parla y de la manera que's parla en la casa de cada hù» seria «fomentar galimatias, sens tenir los escrits més caracter que de capritxosos esbravaments» (*Escrips lingüístics*: 239), i

⁶ A la qual agraeixo sincerament la seva col·laboració.

⁷ Desinència objecte de subestimació per part dels parlants nord-occidentals i que s'està batent en retirada (Veny [1978] 1998: 94).

⁸ Agraeixo la informació relativa a *miloca*, que gentilment m'ha proporcionat Joan Martí Castell.

aleshores podria dir-se que «la antiga llengua catalana s'ha dividit no en tres sinó en infinitas, en Ampurdanesa, Barcelonina, Urgellesa, Mallorquina, Menorquina, Ibissenca, Valenciana y Alicantina».

Davant aquesta dicotomia, ens hem de preguntar: ¿Quin paper tenen, en el seu model de llengua (escrita), les varietats diatòpiques, especialment no centrals? La regla que anuncia a aquest propòsit és:

- a) Rebutjar unitats desconegudes al país o *d'ús local*;
- b) acceptar formes antigues o *dialectals* («poco conocidas») quan en falti una de general.

És a dir, abandonar els localismes i acceptar els dialectalismes quan la llengua no disposi d'un element comú.

L'espai geogràfic que es té en compte és el de la Catalunya estricta, tot i que els autors reconeixen el profit que es pot treure de la familiaritat amb els «dialectos provenzal, mallorquín y valenciano, junto con el del habla peculiar de cada una de las provincias ó localidades del territorio catalan» (pàg. 89). Recordem que, el 1858, nou anys abans de la *Gramática*, en l'antologia *Los trovadòrs nous*, Bofarull publica poesies d'autors mallorquins (Marià Aguiló, Tomàs Aguiló, Miquel Victorià Amer, Guillem Forteza), tot cridant l'atenció sobre «alguna petita diferència entre l'modo d'escriurer [...] lo nostre català y lo usat per los poetas mallorquins» (pàg. 7). Malgrat aquest contacte, la informació relativa a dialectes exteriors a Catalunya és, com veurem, pràcticament inexistent.

Les referències diatòpiques es fan a voltes a) de manera vaga, a voltes b) de manera precisa:

a) De manera vaga:

*En algunas comarcas:*⁹

«se dice también *lo Carbonell, lo Vilaseca, lo Grassot, lo Jaumar*, tratándose de apellidos [català nord-occidental];¹⁰ y en otras, *En Vilaseca, en Carbonell* en el masculino, y *En Pere, en Joan* en el de los nombres patronímicos que empiezan por consonante; y por sinéresis *N'Ambrós, N'Alfons, N'Asbert*, cuando empiezan por vocal. En ambos casos suele ser igual en el femenino, así se dice *N'Angela, Na Joana*, y muy rara vez *Na Grases, Na Jaumar, Na Vilaseca* [balear]» (pàg. 11).

La mateixa marca perifràstica («en algunas comarcas») a propòsit de *meua* 'meva' [part del balear, català occidental] (pàg. 18), de *dobrich* [septentrional de transició] (pàg. 20).

«Es solo *propio de algunas comarcas* decir *mos* por *nos*, quitando la *s* final cuando la palabra que le sigue empieza por consonante, por ejemplo: *mo n'anarem* y aun *mo'n varem anar* [tortosí, valencià]» (pàg. 22).

En determinada comarca (pàg. 27) a propòsit de *llurs*:

«*Llurs* no se dice nunca en el lenguaje hablado mas que en determinada comarca [rossellonès i punts de la Plana de Vic]».

En las comarcas donde se usa:

«*pu* equivale al *pure* italiano, en las comarcas donde se usa para dar mas energia a la afirmación, v.g. *tu pu ho has fét*, no soy yo sino tu quien ha hecho esto [català septentrional de transició]» (pàg. 64).

En gran parte de Cataluña:

«*Pla* se usa en gran parte de Cataluña en lugar de *pas*, y algunas veces del *ray*, v.g. *yo hi aniré pla bé*, por *no hi aniré pas*, o *malhaja si hi vaig*, malhaya si voy (allá): pero seguido siempre de la palabra *bé*,

⁹ Aquesta expressió, com altres semblants, serà represa per Fabra en el *Diccionari general* (Veny 2001b: 123-124; 158-160).

¹⁰ Quan escaigui, posaré, entre claudàtors, l'àrea geogràfica corresponent.

bien, cuando termina la frase; menos cuando equivale al *ray*, v.g. *això pla*, por *això ray* [català septentrional de transició]» (pàg. 64). «Es absolutamente desconocido el *pu* en gran parte de Cataluña» (pàg. 64).

En algunas partes de Cataluña:

«En algunas partes de Cataluña suena la terminación *oygch, oigs, oig*» (pàg. 48).

En alguna pequeña parte de Cataluña:

«Solo en alguna pequeña parte de Cataluña se dice *mons, tòns, sòns*» (pàg. 27).

En muy limitada parte de Cataluña:

«[*lhur*] no está en uso en el lenguaje hablado, más que en muy limitada parte de Cataluña [rossellonès i punts de la Plana de Vic]» (pàg. 24).

En determinada localidad:

«Algunos dicen *volré, volràs, volrà* en el futuro de indicativo, y *volria*, en todas las voces en *ria*, pero solo en determinada localidad» (pàg. 44).

En alguna reducida localidad:

«*poré* [...] *poria* [...]; ahora apenas se usa mas que en alguna reducida localidad [balear]» (pàg. 46).

b) De manera més o menys precisa:

En Barcelona:

«En Barcelona y otras partes el *fa* es *oy*».¹¹ Més endavant (*Escrips lingüístics*: 292), considera Barcelona i la seva comarca «la que tiene más motivo de ser la más corrompida de todas, por la gran mezcla que en ella domina». Antoni M. Alcover hauria subratllat i aplaudit aquesta afirmació; ell titllava el barceloní de «putrefacte» (veg. Veny 2003).

¹¹ Abans s'havia referit a «*dejorn*, modismo barcelonés» (SG: 111).

En Tortosa:

«En Tortosa y alguna parte bastante considerable de las riberas de Ebro se dice en el presente de indicativo *llojo, lligs, llig, llegim, llegiu, lligen*; en el subjuntivo *llogga, lliggas, lligga, lliggam, lliggau, lliggan*, y en el plural del imperativo *lloggam, lliggau, lliggan*. En el verbo *tenir* dicen en la primera persona del imperativo *ti tu*» (pàg. 47). «En Tortosa dicen *Tixo, tixes, tix* en el indicativo, *tixca* en el subjuntivo y *tix* en el imperativo» (pàg. 49). «*Hacia la parte de Tortosa* no suena en la pronunciación la *s* de *isch, isca*, etc., sino que se dice *ixch* ó *ixo, ixca*» (pàg. 49).

Desde el Panadés hacia el Ebro:

«En el acusativo se añaden a la preposición *á* las partículas *ne en* formando contracción v.g. ... *portaho a n'En Pere* ...; mas esto suena solo en la pronunciación vulgar, sin duda para evitar cacofonía y no en todas las comarcas, pues *desde el Panadés hacia el Ebro* se usa en su lugar el artículo: *Portaho al Pere* ó *á n'el Pau*» (pàg. 12).

En la provincia de Gerona:

«En lo antiguo y actualmente *en la provincia de Gerona*, se encuentra usado en el pretérito perfecto de indicativo y en el participio, *fuit*, huido, por *fugit* [català septentrional i balear, Perea 1999a: 55, 60, 86, 94] » (pàg. 47).

A propòsit de l'article salat, els autors diuen: «de ello nos conservan único recuerdo los apellidos *Safont, Saforteza, Sabastida, Sacanella, Despuix, Descatllar, Desplà*, con otros muchos, y que no vemos en uso en Mallorca hasta una època muy posterior a su reconquista» (pàg. 12). L'arxiver de la Corona d'Aragó devia haver comprovat que, a les Illes, l'aparició escrita de l'article *es, sa*, tret dels llibres de Cort, era tardana.¹²

¹² Malgrat l'ús col·loquial de l'article derivat de IPSE, -A, la llengua escrita rarament recorria a aquesta forma.

Bofarull i Blanch esquitxen les seves pàgines de referències diatòpiques, que semblen alternatives d'ús possible, estratègia pròpia d'una llengua que no ha tingut, des dels segles XVI-XVII, un model ortogràfic i gramatical i que, a més, es mou en un caos de propostes. Es tracta d'un enfocament normatiu-descriptiu, que tindrà, anys després i salvant les distàncies, productes semblants en el Fabra prefabrió del *Ensayo* (1891) o la *Contribució* (1898).

En certs casos, però, apareixen manifestacions d'acceptació o de condemna. Així: «No se dirá nunca *em* por *me*, ni *ens* por *nos*» (pàg. 22). Es proscriuen les formes reforçades (tardanes, modernes) enfront de les etimològiques, mantingudes en català occidental i balear, i compartides per la major part de les llengües romàniques (fr. *il me voit*; it. *mi vede*; port. *me dize*; cast. *me ve*; occit. *me vei* (*vetz*); rom. *mâ spune*).

D'altra banda, el conflicte entre llengua escrita i llengua parlada es pot resoldre en la *Gramática*, com va fer després la codificació moderna: s'escriu d'una manera, però es pot pronunciar de l'altra. És el cas de *jolio*: «No dejará de escribirse nunca *Jo* por mas que suene en la pronunciación y porque así lo pide el uso constante de más de tres siglos, bien que se halle escrito según su pronunciación en obras anteriores al siglo XVI» (pàg. 21). El mapa 3 mostra l'àrea actual de *jo*, estesa per les terres més septentrionals i les Balears, enfront de *io*, que ocupa la resta del domini.¹³ L'impacte de l'estàndard oral ha consagrat aquesta distinció escrit/oral.¹⁴ Però, si escriptura i oralitat van de bracet, aleshores l'admissió no ofereix dubtes: «*meua, teua, seua* [...] pueden admitirse por encontrarse muchas veces en el lenguaje escrito y usarse en el hablado» (pàg. 27). Cal no oblidar, tanmateix, que la *u* paleogràfica en textos antics pot equivaler tant a la [u] o [w] com a la [v] fonètiques.

¹³ És difícil, però, en textos medievals, a partir de la grafia del pronom, deduir si es pronunciava *jo* o *io*.

¹⁴ «És propi de l'àmbit general pronunciar el so inicial dels mots *jo* i *ja* com a consonant prepalatal fricativa sonora, o bé com a *i*» (IEC 1996: 19).

2.4 La Gramàtica i la diacronia

Com a mostra de la contribució de les gramàtiques a la dialectologia i al lèxic diacrònic, tenim el cas de *ciurons* (pàg. 14), adduït com a exemple de mot usat en plural. Es tracta d'una variant antiga, dels orígens de la llengua, mentre que *cigró* no es documenta fins al segle XIX (Labèrnia 1839-1840). Aquesta dualitat de formes planteja un problema de lingüística històrica. *Ciuró*, segons Coromines –que no veu clar el canvi–,¹⁵ pronunciat en tres síl·labes (*ci-u-ró*), hauria rebut el reforç d'una velar antihiatàtica, donant **ciguró* i, després, *cigró*, per pèrdua de la vocal pretònica. Si això va passar fa dos segles, i *cigró* es troba també en valencià (veg. el mapa 4), vol dir que els mecanismes interns de la llengua, tant al Principat com al País Valencià, actuen a l'uníson i tenen uns vasos comunicants que es manifesten per sobre del temps i de la geografia i que parlen eloqüentment d'una mateixa idiosincràsia i, doncs, de la indiscutible unitat de la llengua. Tornant a la *Gramàtica*, el fet de parlar només de *ciurons*, per la qüestió del plural, permet deduir que, aleshores, a Barcelona i al català central, era la forma si més no predominant. Costa de Vall (1830: 219) també recull la variant *ciuró*.

2.5 La Gramàtica i les unitats fraseològiques

L'exemplificació del capítol dedicat a les preposicions dóna lloc a la formació d'una llista de locucions fraseològiques que corresponen, sens dubte, a la realitat del parlar central. Heus aquí l'interès del seu estudi:

- a) Una gran part de les locucions són vives i coneixen una notable extensió: *arribar i móldrer*, *arribar a misses dites*, *anar a mal borrar*, *passar bou per bèstia grossa*, etc.

¹⁵ Jo tampoc, car és estranya la inserció de -g- entre els elements del diftong, així com l'absència de qualque residu dialectal de **ciguró*.

b) D'altres, no documentades generalment fins ara als diccionaris històrics, ofereixen el primer testimoni de cap a dos segles enrere: *anar a la futroya* «anar mal vestit, de qualsevol manera [Empordà]»; *anar a rotxo cotxo* «de rotxo cotxo, tractar-se amb poca amistat [Llofriu]»; *quedar a divuit de caputxo* «quedar en un repartiment sense la part que li pertocava i no adonar-se fins que s'ha acabat de repartir tot» (DCVB *quedar a desavuit de caputxo* [Llofriu]); *tocar lo trapau* «tocar el dos, anar-se'n» [Llofriu]; *tornar-se'n amb lo morro aixut* «tornar-se'n insatisfet». ¹⁶ Algunes han arribat al DG i, per tant, també al DIEC; *tenir los futris* «estar de molt mal humor» (DG: *estar de futris*); *anar com un tirabuquet* (= trabuquet) «es diu d'allò que s'acompleix amb una extrema exactitud, correcció, pulcritud» (DG).

c) S'hi recullen variants de formes ja enregistrades: *ballar a la punta d'un punxó* 'ser un bon ballador' (DCVB: *ballar sobre un punxó*), *anar com un tirabuquet* (DCVB: *anar com un trabuquet*).

d) S'hi troben unitats fraseològiques no enregistrades fins ara i que corresponen al català central, algunes de sentit difícil d'interpretar: *arribar al últim cremalló* 'arribar en el darrer moment, arribar a misses dites' (?) o 'arribar a una situació de perill extrem' (?); (no) *estar per a candoynas* 'no estar per romanços'; ¹⁷ *anar de calubaixu*

¹⁶ El significat de cada unitat fraseològica és extret del DCVB.

¹⁷ Jordi Ginebra m'adueix una forma valenciana registrada per Carles Ros (1764: 59), *candonga* «Viene a ser lo mesmo que lilayla: voz con que se esplica lo impertinente, inútil, ò importuno, que dize, o haze el que intenta estorvarnos, interrumpirnos, ò engañarnos; y suele dezirse: con buena lilayla se nos viene: y en valenciano, *bona candonga es èixa: ò nom vingues en candongues*». També ha arribat a l'alguerès: «xerrada massa prolongada i inútil, calumniosa i anfadosa per la persona constreta a escoltar» (Manunta 1988: vol. I, pàg. 76-77). D'altra banda, quant a la procedència del mot (amb les seves variants), Àngels Massip em suggereix –i deu tenir raó– una adulteració de *carantoinas*, *carantonges* 'afalagadures d'adulació' (< cast. *carantoñas*), estès per terres occidentals (DCVB).

‘anar de rota batuda’(?);¹⁸ *tenir la bogina; anar a cinch i a nou; anar com (o de) pastorella*.

e) Forneix el complement d’una locució que s’ha truncat: el *DCVB* recull *fes-te faixar* ‘ves-te’n a mal viatge’, que la *Gramática* completa: *fes-te faixar que criaràs bon cos*.

f) El fet que les unitats fraseològiques corresponguin al codi parlat del català central permet deduir que algunes d’aquelles, vives aleshores, tenen vida només en àrees perifèriques: així, hi trobem *oy oy* «esclamació de dolor», que avui perviu com a substantiu (‘bua, pupa’) a Mallorca i Menorca (*ALDC*: 22).

g) Per a l’exemplificació de certs trets gramaticals, els autors recorren als adagis. Algun, no enregistrat, com *Qui’n té’n fuma, qui no’n té’n dejuna* (pàg. 83) o *Ara’m besets ara no’m besets* «denota versatilitat o inconstància» (pàg. 76), amb congelació de l’antiga desinència; d’altres, recollits pel *DCVB*, però sense documentació: *Qui sol s’aconsella, sol se penedeix* (pàg. 24); *Qui mal no fa, mal no pensa; Això vols, això no hauràs* (pàg. 87); *En si’n vols se morí de fam* (*DCVB*: «En Si’n vol es va morir de fam»); *Terra negra fa bon blat* (*DCVB*: «Es diu sobretot referint-se a persones morenes o a coses de color molt fosc»); *Gat escaldat ab aygua tébia’n té prou; Honra i profit no cáp en un bolsich; Home pobre ple de trassas* (*DCVB*: «Vol dir que els homes pobres solen enginyar-se més que els qui tenen més mitjans de viure»). A voltes es registra amb una variant: *Dona finistrera no farà llarga tela* (*DCVB*: «Dona finestrera, dona malfenera [Mallorca]»).

El capítol dedicat a fraseologia, com a recull de materials, és d’un gran valor i hauria de ser objecte d’un estudi monogràfic.

¹⁸ ¿Seria agosarat considerar-la la variant d’una forma festiva *de culo baixo*, amb centralització de la *u* inicial (Veny 1999)?

3 Rovira i Virgili

Rovira i Virgili (Tarragona 1882 - Perpinyà 1949) destacà no solament per la seva activitat de polític, periodista, historiador, sinó també per la seva aportació a l'estudi, sobretot de caràcter divulgatiu, de la llengua. Tres obres destaquen en aquesta direcció: la *Novíssima ortografia catalana. Vocabulari ortogràfic* (Barcelona, 1913), el *Diccionari català-castellà i castellà-català* (Barcelona, 1913-1914) i la *Gramàtica elemental de la llengua catalana* (Barcelona, 1916).

3.1 El *Vocabulari ortogràfic* (1913)

El *Vocabulari ortogràfic* pretén fer una aplicació de les *Normes ortogràfiques* de l'IEC, acabades de publicar, amb destinació a «periodistes, correctors de proves i tipògrafs» («Pròleg» de l'editor) i, també, vol resoldre qüestions pendents; recordem que, el 1917, el mateix IEC publicà un *Complement a les Normes* amb esmenes i canvis. Cal remarcar el caràcter didàctic del *Vocabulari*, les solucions polimòrfiques i una certa inseguretat pròpia de l'estadi postoperatori d'una operació lingüística de gran abast que modificava inveterades habituds i tendències caòtiques. Té en compte «les obres i treballs dels millors filòlegs [Vogel, Saura, Bulbena, Grandia, el Fabra de la *Gramàtica* de 1912], ordenat i anotat per R. i V.». Aborda tant la forma ortogràfica com la unitat lèxica i la incidència en qüestions dialectals no és negligible. Notem:

1) Variació ortogràfica:

a) Alternança de formes: *arroç/arròs* («se pot escriure també»), *fogir/fugir* (<--- Fabra 1912),¹⁹ *obac/ubac/ubaga*;

b) indicació de forma preferent: «*estóme*c millor que *estòmac*», proposta encertada, d'acord amb la fonètica occidental del mot (contra

¹⁹ Indicaré amb el símbol '<---' les fonts de Rovira i Virgili.

Fabra, que preferí la forma etimològica; < STOMACHUM), com ho és també la forma *pèlec* (<--- Bulbena), contra la de Fabra *pèlag*; *ensobornar*, «preferible a *ensibornar*» (aquell, més antic; aquest, usat per Saura, Bulbena i Fabra, tenia el suport de Vilanova i Verdaguer i la seva popularitat [*DECat* «popularíssim»]); *barbre* / «en Fabra admet *bàrber*»;²⁰ *llaxó* «millor que *llacsó*» (<--- Saura, Bulbena);²¹

c) condemna de formes proposades anteriorment: *encabir*, no *enquibir* (Fabra admet les dues); *jogar*, no *jugar* (aquella, pel camp derivatiu: *joc*, *joganer*..., i com l'occità *jogar*, que fa *jogui*, *jogues*, etc., mentre que les formes rizotòniques catalanes fan *jugo*, *jugues*, etc.);²² *paliça*, no *palliça* (<--- Saura, Bulbena);

d) distinció d'homònims amb diacrítics: *fé/fè*, *fóra/fòra*, *jóc/jòc*;

e) consideració de la pronúncia més que de l'etimologia en la qüestió de les labials *b/v*: *avortar*, *taverna*, *gleva*, «adaptats a la diversa pronúncia de les comarques catalanes» (contra *abortar*, *taberna* de Saura i Bulbena i *gleba* de Saura); en canvi, prefereix la forma etimològica quan es tracta de la *h*:- *halè* «preferible a *alè*», «*halenada*, preferable a *alenada*».

2) Variació fonètica (i ortogràfica): *api/àpit* («También se dice -»), *alfàbrega* / *aufàbrega*, *alfals* / *aufals*, (però només *bauma* <--- Bulbena), *guaret* / *goret*, *guarir* / *gorir*, *fantasma* / *fantarma*, *regla* / *retgla*, *almosta* / *aumosta*, *corregir* / *corretgir*, *dues* / *dugues* (ja a Fabra), *ergull* / *orgull*, *etgegar* / *engegar*, *agonetjar* / *agonitzar*.

²⁰ Però al costat de *barbre*.

²¹ Evident error: la forma canònica és *lletsó* (< LACTITIONE); a més, les formes en -x- corresponen generalment a mots cultes.

²² Grafia impossible aplicada al català per la incompatibilitat de les formes rizotòniques amb les arizotòniques.

3) Variable «antic/modern» (dins «modern» pot haver-hi un castellanisme): *aigla* (<--- Bulbena) / *àliga*, *eclipsa* («preferible», pàg. 44) / *eclipsi* («potser és preferible *eclipsi*, usada en català antic», pàg. 85), *avestruç/austruç* («en català antic»).

4) Matisacions estilístiques, diafàsiques o semàntiques: *acomodat* / *benestant* «quan és adjectiu resulta més casti»; *esquerrà* «en sentit polític no és recomanable usar aquest adjectiu; cal dir *esquerrista*».

5) Variable «variant formal / variant parlada»:

a) Amb la marca «llenguatge parlat» o «llenguatge popular», i amb indicació de rebuig: *albercoc/abercoc* «com se diu en el llenguatge parlat» (<--- *abercoc*h Saura; «*Abercoc*h. Albercoc» Bulbena); o com a alternativa d'ús: *penúltim/segon de darrer* «en llenguatge popular se sol dir -» (<--- *segon darrer* Bulbena);

b) condemna d'una variant per «corrupció», «incorrecció» o vulgaritat: *ambosta* (per *almosta* <--- Saura, Bulbena) «és una corrupció»; *llangoniça* «corrupció de *llonganiça*» (<--- Bulbena: «*Llangonissa* vulg. *Llonganissa*»); «*enciamada* és *ensaïmada* quan se refereix a certa pasta»; *majordoma/majordona* «és una incorrecció» (<--- Saura, Bulbena); *enjup* (<--- *anjup* Bulbena) «ha d'esser *aljub*»; *perelló* (<--- «vulgar» Bulbena) / «millor *panelló*»; *cademat* «vulgarment se diu *candau*» (acollit al *Diccionari* de Rovira i Virgili «*Candado. Candau, cademat*»).

En l'*Ortografia* es veu el pes quasi constant de l'obra de Bulbena. Sembla que l'aportació personal de Rovira i Virgili rau en les condemnes d'*enciamada* i de *majordona*, la primera, per evident metàtesi causada pel desconeixement del mot originari, *saïm*, i la segona, originada per una

atracció paronímica del segon element **doma*, opaca semànticament, per una altra, *dona*, d'evident transparència.

6) En relació amb el contacte de llengües, remarquem:

a) Equivalent català poc conegut de mots castellans: *peón caminero* = *terralló* (<--- Bulbena, Salvat), *náuseas* = *òits* (---> *Diccionari de Rovira i Virgili*);

b) contra ultracorreccions i males adaptacions: *ambient* «grollera incorrecció» / *ambient*; *torpeu* (<--- *torpedo*, Saura, Bulbena); *abroquelat* (<--- *abroquelado*, Bulbena, Salvat);

c) correcció de castellanismes: *cinturó* → *cinyell*, *flete* → *noli*, *abraç* → *abraçada*; tot acceptant *paliça* (<--- Bulbena, no Saura «pallissa»), potser per evitar l'ambigüitat amb *pellissa*, addueix els sinònims *pegada* o *llenyada*; *apoiar* «de substitució no gaire fàcil» → *recolzar*, *repenjar*, *sostenir*, *ajudar*, etc.; *manso* → «ha d'ésser *mansoi*, o millor *mansuet*»;

d) distanciament de la rèplica castellana: *neci* «ha d'ésser *nici*» (<--- Bulbena), «*aclariment*, preferible a *aclaració*», «*ferroviari*, preferible a *carrilair*», quan se tracta dels empleats o obrers»; però a vegades s'inclina pel paral·lel castellà: «*perllongar* - també pot dir-se i àdhuc ens sembla preferible, *prolongar*»; *pietós* «mot del qual s'abusa, en lloc de *piadós*, *piadosa* (<--- Saura, Bulbena, Fabra), ben català; en canvi, altres el rebutgen; nosaltres l'hem vist en el català antic, i especialment en les obres de Ramon Llull»;

e) contra la «queada»: *quefe* (<---Bulbena «vulg. Chef. Gefè»//Cap, capitost, majordom») «lleig i groller; procuri's dir *cap*, *capitost*, *cabdill*; en tot cas, la catalanització de *jefe* hauria d'ésser *xef*, compari's amb el francès *chef*». En canvi, admet algun cas de

«geada»: *agè* (< cast. *ajeno*) (<--- Saura, no Bulbena) ‘aliè’ «castellanisme admès».²³

7) Neologismes mal formats, innovacions per fer front a un castellanisme (o estrangerisme) o per a allunyar-se’n: *adiar* ‘ajornar’ (<--- Bulbena, Fabra 1912), *breugetat* (<--- Bulbena, al costat de *brevitat*, que ja es troba en Esteve *et al.* 1803), *forjatge* per a evitar *forjat* (< cast. *forjado*), *arc del cel* (<--- fr. *arc-en-ciel*).

8) Referències diatòpiques: l’única referència diatòpica és la de *Coronell*: «significa *coronilla* i a Mallorca *coronell*» [en qualitat de grau militar]. Observació justa, car és pronúncia freqüent «entre la gent menys lletraferida» (*DCVB*).

3.2 La Gramàtica elemental (1916)

El 1916, Rovira i Virgili publica la *Gramàtica elemental de la llengua catalana*, que segueix en línies generals les normes de l’Institut d’Estudis Catalans. «Gairebé sempre –diu– seguim els ensenyaments de Pompeu Fabra» (pàg. 8). L’adverbi és adequat perquè no manquen algunes discrepàncies amb el mestre: per exemple, sobre l’ús del *qui* subjecte, la variant *retgla*, etc. Es tracta, d’acord amb el títol, d’un resum, sense «bastida sistemàtica», amb «algunes lleugeres digressions», de to clarament divulgatiu, pedagògic.

¿Què pensa Rovira i Virgili de la relació entre llengua normativa i dialectes? Ell és conscient de les diferències diatòpiques de la nostra llengua. Destria un dialecte lleidatà, barceloní, mallorquí, valencià, rossellonès, etc. D’altra banda, el 1922, en el primer volum de la seva

²³ Deu referir-se a Saura; el mateix Rovira i Virgili l’accepta, al costat del correcte *aliè*, en el seu *Diccionari*. Per a les adaptacions del fonema castellà /x/ en català, veg. Veny (1993a, 1994).

Història nacional de Catalunya (pàg. 79-84), presenta una classificació dialectal fent-se ressò de l'estat d'aquests estudis, especialment per part de Barnils (1919), i tocant no sols aspectes geogràfics sinó també socials i de prestigi. Les diferències –diu en la *Gramàtica*– poden donar-se «entre pobles que estan a pocs quilòmetres» (pàg. 15), la generació més anciana és més propensa a conservar les formes tradicionals mentre que el jovent ja s'acosta «al llenguatge central». Ara bé, aquest conjunt de dialectes que forma la llengua històrica, presenta una altra cara, que és la llengua normativa, estàndard, «l'idioma –diu ell– general, sintètic, literari, nacional» (pàg. 15), necessari per a la interrelació, l'escola, els mitjans de comunicació i el conreu literari i que potencia, superant el registre popular, la capacitat d'abstracció i intel·lectualització dels dialectes. Queda exemplificat en el cas de les variants *dòs*, *dons*, *donces*, *donques*, però «dins el llenguatge literari cal escriure *doncs*» (pàg. 163). El nucli de la susdita llengua literària és un dialecte, el català central, «bàsicament de Barcelona i sa rodalia», però, en el nostre cas, «amb nombroses i importants aportacions dels dialectes comarcals i del català antic» (pàg. 15). A més, el parlar de la metròpoli, a través de la literatura, de la premsa i de les estades a Barcelona de parlants sobretot joves d'altres comarques provoca la suavització de certes diferències dialectals més presents en les àrees perifèriques.

Aquesta concepció de la llengua, que coincideix amb la de Pompeu Fabra, es fa ostensible en diverses observacions diatòpiques que matisen la normativa general comuna. Pertanyen a un aspecte descriptiu de trets no comuns dels quals es dona compte formant part d'un tarannà participatiu.

Les marques dialectals s'expressen de forma perifràstica. Bé d'una manera vaga, general:

En algunes comarques:

«no obstant, en algunes comarques el *sò* de la *t* [d'on] en l'enllaç és molt freqüent» (pàg. 42).

En algunes parles dialectals:

«La vella conjugació, que, en part, es conserva en algunes parles dialectals» (pàg. 70).

En alguns dialectes:

«Com antigament, encara avui en alguns dialectes els plurals d'aquests noms [en *-st*, *-xt*, i *-sc*] es forma afegint només una *s* [...] Però la dificultat de pronunciació dels grups de consonants *sts*, *xts* i *scs* ha anat introduint les formes acabades en *os*» (pàg. 124).

«Aquelles formes [*est*, *eix*] són encara vives en alguns dialectes catalans, especialment el valencià» (pàg. 144-145).

«Ço i açó, formes arcaïques de *això*, són encara usades en alguns dialectes i en el llenguatge escrit» (pàg. 145).

En certs dialectes:

En referència al femení *meua*, *teua*, *seua* (pàg. 128) (després es precisa: «A Mallorca (!) i al Camp de Tarragona» [pàg. 143]).

En els diferents dialectes catalans:

«La conjunció *doncs* té formes diverses en els diferents dialectes catalans. En unes comarques diuen *dòs*, en altres *dons*, en altres *donces*, en altres *donques*. Dins el llenguatge literari, cal escriure *doncs*» (pàg. 163).

En el llenguatge central i en altres dialectes:

«En el llenguatge central i en altres dialectes [*aquests*] és substituït per *aquestos*» (pàg. 145).

En altres indrets:

«Són també molt usats davant els noms propis *el*, *la*. En el llenguatge popular, *Na* no és avui empleat; en son lloc és empleat *la*. *La Maria* i no *Na Maria*. *En* és usual constantment a Barcelona. En altres indrets és usat normalment *el*: *el Tomàs*, *l'Andreu*, *el Reventós*» (pàg. 152).

En bona part del domini lingüístic:

«Encara avui en bona part del domini lingüístic català (Camp de Tarragona, Pla d'Urgell, etc.)» (pàg. 151).

Bé d'una manera més precisa:

a) El llenguatge de Barcelona i de les comarques més properes: a propòsit de l'ensordiment *platxa* de *platja* «en moltes paraules» (pàg. 24).

En el llenguatge parlat de Barcelona: a propòsit de les formes reforçades dels pronoms (pàg. 141).

A Barcelona: respecte a l'article personal *en* (pàg. 152).

En el dialecte central: a propòsit del plural dels mots en *-ig* (*passeig, desig, raig, lleig*) que fan *-igs* o *-(t)jos*: *passeigs* o *passejos*, la darrera «molt estesa en el llenguatge popular, sobre tot en el dialecte central, però la forma recomanable és la primera» (pàg. 125).

Ja a mitjan segle XIX, els valencians es plantejaven aquest problema ortogràfic (Veny 1993b), no resolt definitivament fins al 1995, amb la publicació del *DIEC*.

b) Referència a dialectes concrets: al rossellonès i l'empordanès a propòsit de la conjugació dialectal (pàg. 70); al rossellonès, en relació amb el tancament de la [o] tònica (*minyuna* 'minyona') (pàg. 16); al valencià, referit als demostratius *est, eix* (pàg. 144-145);²⁴ al mallorquí o català insular, amb la vocal neutra tònica.

c) Referència a àrees comarcals o punts urbans concrets: el Camp de Tarragona –article *lu, lus*; distinció *b/v* (pàg. 22)–, el Pla d'Urgell –article *lo, los*–, la Conca de Barberà i el Penedès –distinció *b/v* (pàg. 22)–, Mallorca (*sic*) –*meua, teua, seua* (pàg. 143)– o Mallorca –distinció

²⁴ Precisa «De vegades, especialment en poesia, són empleats *est* i *eix*».

b/v (pàg. 22); *o* oberta de *por* (pàg. 16);²⁵ la ciutat de Tarragona –no distinció *b/v* (pàg. 22 n.1)–; Lleida i València, amb les seves *e* àtones tancades –*home, dones* (pàg. 16).

d) Ús del gentilici: *Com diuen els mallorquins* –articulació muda de la ròtica final a *exterió* ‘exterior’ (pàg. 28).

Alguns casos de polimorfisme: *aniré o iré* (pàg. 80), *escollit, escollert* (pàg. 116), amb indicació de preferència –«*dins* millor que *dintre*» (pàg. 153), ¿potser per la semblança amb el castellà?–; al costat de *venir*, s’assenyala que *vindre* és forma «molt empleada» (pàg. 94) –també trigarà a veure’s acceptada. Alguna observació de pronúncia resulta útil per a la fonètica històrica –*rt* > –*r* (*fort* > *for*) (Veny 2001b: 130).

3.3 El *Diccionari català-castellà i castellà-català* (1914)

El 1913-1914, després de tres anys de treball, apareix el *Diccionari català-castellà i castellà-català* per tal d’omplir el buit de diccionaris bilingües; una obra que degué tenir bona acollida si jutgem per les altres edicions que se’n van fer (1919 i 1923). Rovira i Virgili parla de diccionaris «envellits com el de Labèrnia i el de Saura, que no inclouen molts de mots literaris i dialectals». Al·ludeix a la feina més obscura però útil i lloable de Bulbena, «aprofitada –diu– per Pompeu Fabra per la seva obra de conjunt» (pàg. xii), però el considera «equivocat en algunes qüestions» (pàg. xi-xii). Elogia l’aportació de Fabra i assevera que, en la tasca de reconstrucció de la llengua, han tingut un paper important el català antic, els dialectes, el llatí i les altres llengües romàniques.

En el diccionari continuen aplicant-se, si fa no fa, els criteris tinguts en compte en el *Vocabulari ortogràfic*: duplicitat de formes gràfiques (*arrebenxinat/revenxinar*), profusió de variants (*abercoc*: *al-, au-, abre-*),

²⁵ Per distracció ho diu al revés: «La *o* de *por*, que és oberta en el català central (*pò*), a Mallorca és tancada» (pàg. 16).

formes modificades per la interferència (*aborrèixer*), variants molt locals (*abourar*), entrades mal accentuades (*adena* per *àdena*), falses catalanitzacions (*aixedrés*), modificació del valor semàntic d'un arcaisme (*adiar* 'fixar dia' > 'ajornar'), etc. Es notava que l'autor no era un tècnic de la filologia, de la lexicografia. No és d'estranyar que quan el seu editor, Antoni López, escriu a Pompeu Fabra (1910) perquè faci un pròleg per al susdit *Diccionari*, aquest li respongui que primer vol veure l'obra en qüestió; davant l'embalum un xic caòtic dels materials agavellats, procedents de diccionaris anteriors, presentats sense un criteri rigorós, sense un previ treball de selecció, Fabra degué decidir renunciar a fer el pròleg (Marquet 2002: 76).

Però no és aquest el lloc de fer una anàlisi completa de la microestructura del *Diccionari*. Només posaré especial esment en l'aspecte diatòpic. En el «Pròleg», Rovira i Virgili manifesta que «una multitud de mots del modern català literari i de les varietats dialectals del nostre idioma han quedat fora de les seves planes [i.e., dels diccionaris anteriors]» (pàg. ix). Esmenta autors que, amb el seu testimoni, han enriquit el tresor lèxic del català amb mots cultes, neologismes, arcaismes, dialectalismes. Pel que fa a aquests, constitueixen una bona pedrera –diu– les obres de Víctor Català, Joaquim Ruyra i Prudenci Bertrana (pàg. xi), però es plany del fet que «manquen estudis i vocabularis dialectals», així com «estudis seriosos de geografia lingüística». Efectivament, fins al 1921, no apareix el primer volum de l'*ALC* de Griera, i les monografies dialectals, tret de la de Milà i Fontanals sobre el barceloní (1875), eren obra de diletants.

Veiem, doncs, un home interessat per les variants dialectals: ja les havia tingut en compte en el *Vocabulari ortogràfic* i ara ho fa igualment en el *Diccionari*. Intentaré mostrar en quin nombre es fan aquestes incorporacions diatòpiques, quina és llur procedència dialectal, en quines fonts beu i quina és la seva contribució personal. La procedència

tarragonina de l'autor podria manifestar-se en algunes de les unitats dialectals introduïdes.

La marca *loc.* que figura entre les abreviatures («Término local o dialectal») ens dibuixa un camí per seguir. He recorregut la lletra *a* del *Diccionari* i hi he detectat dinou entrades seguides d'aquesta marca. Així com en el *Vocabulari ortogràfic* es veia la influència especial de Bulbena –que citava– quant a mots vulgars, etc., pel que fa als materials diatòpics, per contra, Rovira i Virgili es va emmirallar en una obra lexicogràfica un xic anterior, el *Diccionari de la llengua catalana*, de l'Editorial Salvat (1912, cf. Cels Gomis a Salvat 1930), que n'és la font cabdal, tot i que no hi fa mai referència.²⁶

La crítica posterior ha estat dura amb aquesta obra, apareguda en ortografia prefabriana –encara no havien sortit les *Normes* o van sortir al curs d'edició de l'obra–, però que es feia ressò de les discussions tingudes en les sessions del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906). Especialment, Coromines s'hi ha mostrat càustic: «Recopilació de ben poc valor» (*DECat*, s.v. *aixena*); «un afegit [a propòsit de *fer pons...a pons*] dels que hi feren els bastaixos mal pagats per Salvat en l'edició posterior, tots ells mal entesos, inventats o adaptacions abusives de mots no catalans» (*DECat*, s.v. *ponderar*).

Tot i que compartim el fons d'aquesta apreciació, s'ha de matisar, almenys pel que fa a la introducció de dialectalismes, car els materials generalment procedeixen de monografies i notes dialectals publicades anteriorment, fetes sovint per aficionats –la dialectologia no havia assolit encara categoria científica– i, a més, són un testimoni del demble obert, participatiu amb relació a la llengua.

Així doncs, Rovira i Virgili traspasa la marca *Ter.* («Territorial o terme o frase propis d'alguna encontrada») del Salvat 1912 a *loc.* (= local) i introdueix el mot amb la traducció castellana i sense cap tipus

²⁶ Igualment, Fabra en el seu *Ensayo* (1891), que descriu el català de Barcelona, no cita el seu predecessor Milà i Fontanals (1875).

d'elaboració personal (vegeu «Apèndix 1»). Entre els aspectes criticables, tant del *Diccionari* de Rovira i Virgili com de la seva font, destaquem:

- a) *adaigar* 'adaiguar, regar' no és un mot dialectal sinó antic (*DCVB*);
- b) *auran* i *auraner* 'avellaner' no són mots catalans sinó del gascò, de l'aranès concretament –cf. Coromines 1990, s.v. *aueran*–, com també *ardony*, que és traduït per Salvat com 'rull' (és a dir 'tronc tallat', «tros de biga de cosa d'un metre de llarg per fer-ne rulls o buscalles» –Coromines, *ibidem*, s.v. *ardonyà* (pàg. 280)–, però que Rovira i Virgili trellada malament a una altra accepció de *rull* 'floc de cabells caragolats, cast. *buche*, *sortija*'; un cas d'extensió sinonímica realitzat no per via popular sinó pseudocientífica. I aplica el criteri administratiu (pertinença de la Vall d'Aran a Catalunya, a la província de Lleida) per a considerar catalans mots que, en realitat, pertanyen a una altra llengua (cas paral·lel al del *Diccionario aragonés*, d'Andolz); recordem que la classificació dialectal de Barnils de 1919 inclou l'aranès dins els dialectes occidentals del català;
- c) si bé la remissió d'una variant a una altra, considerada millor, és un bon sistema de prioritzar (*animurar* ---> *enamorar*, *arrebexinar* ---> *revenxinar*), en alguns casos no s'actua així (*astolsí/astalsí*);
- d) s'esmuny algun error de lectura, com *auger*, que ha de ser *auguer* (o, millor, *euguer*), derivat d'*euga* (cf. mall. *oguer*);
- e) trobem els casos críptics de *atojat* «atontado» (< *atotxat*?) i de *aubardís* 'esbarzer' (derivat de *bardissa*), que no trobo enlloc.

Com es pot veure a l'«Apèndix 1», els mots adduïts es troben a Salvat 1912 i, especialment, al seu suplement o «Apèndix (Addicions, esmenes i aclariments)», que ocupa 263 pàgines (de la pàg. 249 a la 512) del volum tercer. Recordem que barreja la marca *Ter.* amb referències geogràfiques concretes (Balears, Eivissa, Priorat, Ribera d'Ebre, Aragó catalanòfon,

Urgell, Bages [Moià], etc.). Les fonts del Salvat 1912 són monografies anteriors; la localització d'aquelles seria una tasca detectivesca apassionant.²⁷

Ara bé, cal remarcar que un bon nombre de mots de Salvat 1912, precedits de la marca *Ter.*, en passar a Rovira i Virgili, perden la marca *loc.(al)* que li correspondria si seguís el mateix criteri. La font, tanmateix, continua essent Salvat 1912, tot i que igualment no l'esmenta. A l'«Apèndix 2», en teniu una vintena de la lletra *a*; però és que la introducció de mots dialectals, sobretot no centrals, de procedència vària, imputables igualment a Salvat 1912 però sense marca, es pot ampliar *ad libitum*: hi trobem vocables occidentals, com *abadejo* 'bacallà'; del català central, com *aixonar* [*eixonar*] «despampanar, deshojar; ordeñar las aceitunas en el olivo» o *aurions* 'orellons de l'arada'; del català nord-occidental, com *trevol* 'trespol'; del català septentrional de transició, com *espàrgols* 'espàrrecs' (mal traduït «lúpulo»); del rossellonès, com *auserda* 'alfals' o mots específics de certs oficis, com l'*asseiadora* [*seiedora*] 'banc dels teixidors'. La major part d'aquests mots han entrat al *DG* o al *DIEC*.

3.4 Rovira i Virgili i el parlar de Tarragona

Essent Rovira i Virgili de Tarragona i atesa la seva sensibilitat per la llengua i el seu interès pels mots de tot el domini, sembla que algun de la seva terra s'hi havia d'esmunyir.

En la meua recerca, constato que alguns vocables de l'àrea tarragonina entren a partir de Salvat 1912; tenen aquesta condició *aix* 'bua', «daño, dolor; es palabra que emplean los niños», ja present en Labèrnia i el Quintilingüe, que s'ha recollit a Valls (*DCVB*) i a la Torre de Fontaubella

²⁷ És evident la influència del diccionari de Labèrnia, així com la d'autors de reculls dialectals del segle XIX, com Ramon Arabia (1850-1902), Josep Cortils (1839-1898), entre altres, que penso estudiar en una altra ocasió.

(*ALDC*: 28); *gotxa* «loc. Guarra, puerca» (Salvat 1912: «Truja o porch femella»), *gotja* «gordinflona» (Salvat 1912: «Dona molt grossa»), *guino* «Pillete, granuja» (Salvat 1912: «Pillo, pillet»).

Ara bé, l'aportació personal no hi manca, bé que sigui minsa:

a) A propòsit dels castellers, a l'entrada *aixecador*, especifica: «En les torres de los Xiquets de Valls es el muchacho sobre el cual pasa el *xaneta*», vocable que no acull al seu lloc alfabètic, potser a causa del seu localisme o perquè constitueix un xenisme de traducció difícil; es tracta probablement del primer diccionari que inclou aquests dos termes de la terminologia castellera;

b) l'altre cas és el mot *golarany* [*golerany*] 'remolí', del qual Rovira i Virgili és l'únic a donar-ne testimoni (ni figura al *DCVB*). Aquest mot em va servir de base per a desllatigar –que diria Mn. Alcover– l'etimologia de *bolerany*, mot propi de la costa del Garraf, que he explicat com a resultat d'una equivalència acústica G=B (del tipus *golilla* = *bolilla*, *borilla* o *cogombre* = *cobrombo*), que ha fet passar *golerany* a *bolerany*; cal pensar que, a final del segle XIX, era forma viva a la costa tarragonina i que, aviat, rebé la competència dels sinònims *remolí* i *remugall*, que el van desplaçar, mentre que, cap al Garraf, s'ha mantingut modificat en *bolerany* per l'acció de l'equivalència acústica (cf. Veny 1989, 2001b: 94-113).

4 Conclusions

Pel que fa a les variants diatòpiques, Bofarull teixeix una distinció entre llengua escrita i llengua parlada, amb tendència a reduir les varietats d'aquesta, tret del lèxic. De fet, però, al llarg de la *Gramática* es fan referències diatòpiques, força correctes per l'època i limitades a la Catalunya estricta, que es poden interpretar com un registre de formes opcionals però que, en alguns casos, són objecte precis de benedició

(*meua*) o de rebuig (*em*, *ens*). Cal valorar la riquesa del cabal fraseològic compilat.

Rovira i Virgili es mostra de vegades discrepant de Fabra en qüestions ortogràfiques, que tenen incidències fonètiques i lèxiques, i es manifesta propens, tant en gramàtica com en lèxic, al polimorfisme, amb acceptació de formes col·loquials (*alfàbrega/aufàbrega*). Respecte al lèxic, recull un nombre remarcable de dialectalismes de tot el domini, amb marca geogràfica o sense, pouats en el *Diccionari* Salvat de 1912. Malgrat l'afusellament lèxic practicat –només dos mots de l'àrea tarragonina són la seva aportació personal–, constitueix un exemple eloqüent de la seva concepció participativa de la llengua, que té precedents en Labèrnia, continua en Fabra i té la seva eclosió en els recents treballs de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans.

Referències bibliogràfiques

- ALCOVER, Antoni Maria; BORJA MOLL, Francesc de (1929-1932): «La flexió verbal en els dialectes catalans». A: *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura* 2 (1929), pàg. 73-184; 3 (1930), pàg. 73-168; 4 (1931), pàg. 9-104; 5 (1932), pàg. 9-72 (veg. Perea 1999a).
- ALDC = VENY, Joan; PONS, Lúdia (2001-2003): *Atles Lingüístic del Domini Català*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. vol. I i II.
- ANDOLZ, RAFAEL (1992): *Diccionario aragonés*. Zaragoza: Editorial Mira.
- BARNILS, Pere (1919): «Dialectes catalans». *Butlletí de Dialectologia Catalana* 7: pàg. 1-10.
- BOFARULL, Antoni de (1858): *Los trovadòrs nous. Col·lecció de poesías catalanas escullidas de autòrs contemporáneos*. Barcelona: S. Manèro.
- BOFARULL, Antoni de (1862): *L'orfaneta de Menargues*. Barcelona: Estampa d'en Lluís Tasso.
- BOFARULL, Antoni de (1878): «La unitat de la llengua catalana en Catalunya, Mallorca y Valencia». A: GINEBRA, J. (ed.) (1987): *Escrits lingüístics*. Barcelona: Altafulla. pàg. 325-334.
- BOFARULL, Antoni de (1880): «El proyecto de ortografía catalana, por la Real Academia de Buenas Letras». A: GINEBRA, J. (ed.) (1987): *Escrits lingüístics*. Barcelona: Altafulla. pàg. 349-382.
- BOFARULL, Antoni de; BLANCH, Adolf (1867): *Gramática de la lengua catalana*. Barcelona: Espasa Hermanos Editores.
- COROMINES, Joan (1990): *El parlar de la Vall d'Aran. Gramàtica, diccionari i estudis lexicals sobre el gascó*. Barcelona: Curial.
- COSTA DE VALL, Jaime (1830): *Nuevo método de Gramática Castellana, seguida de un prontuario de las voces más usadas en catalán y castellano*. Barcelona: Roca.

- DCVB = ALCOVER, Antoni Maria; BORJA MOLL, Francesc de (1930-1962): *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Editorial Moll.
- DECat = COROMINES, Joan (1980-2001): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial; «La Caixa».
- DG = FABRA, Pompeu (1932): *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia.
- DIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1995): *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona; Palma; València: Edicions 3 i 4; Edicions 62; Editorial Moll; Enciclopèdia Catalana; Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Escrits lingüístics* = GINEBRA, Jordi (ed.) (1987): *Escrits lingüístics d'Antoni de Bofarull*. Barcelona: Altafulla.
- ESTEVE *et al.* = ESTEVE, Joaquín; BELVITGES, Joseph; JUGLÀ, A. (1803): *Diccionario catalán-castellano-latino*. Barcelona: Tecla Pla Viuda.
- FABRA, Pompeu (1891): *Ensayo de gramática de catalán moderno*. Barcelona: Est. y Llib. Tipografía L'Avenç; Massó & C^a.
- FABRA, Pompeu (1898): *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Tipografia L'Avenç.
- FABRA, Pompeu (1912): *Gramática de la lengua catalana*. Barcelona: Tipografia L'Avenç; Massó & C^a.
- FABRA, Pompeu (1932): *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia.
- GINEBRA, Jordi (ed.) (1987): *Escrits lingüístics d'Antoni de Bofarull*. Barcelona: Altafulla.
- GINEBRA, Jordi (1988): *Antoni de Bofarull i la Renaixença*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.
- IEC 1996 = Institut d'Estudis Catalans. Secció Filològica: *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana I. Fonètica*. Barcelona: IEC.
- LABÈRNIA, Pere (1839-1840): *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondencia castellana y llatina*. Barcelona: Hereus de la V. Pla.

- MANUNTA, Francesc (1988): *Cançons i líriques religioses de l'Alguer catalana*. L'Alguer: La Celere. vol. I.
- MARQUET, Lluís (2002): *Fabra abans de Fabra. Correspondència amb Joaquim Casas Carbó*. Vic; Girona: Eumo; Universitat de Girona.
- MILÀ i FONTANALS, Manuel (1875): *Estudios de lengua catalana*. A: *Obras Completas del Dr. D. Manuel Milà y Fontanals*. Barcelona: Librería de Álvaro Verdaguer. vol. III.
- PEREA, Maria Pilar (1999a): *Compleció i ordenació de La flexió verbal en els dialectes catalans d'A. M. Alcover i F. de B. Moll*. Barcelona: IEC.
- PEREA, Maria Pilar (1999b): *Complements a la Flexió verbal en els dialectes catalans. Dotze quaderns de camp d'Antoni M. Alcover*. Barcelona: Curial; Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PEREA, Maria Pilar (2001): «*La flexió verbal en els dialectes catalans, d'A. M. Alcover i F. de B. Moll*». *Les dades i els mapes*. Conselleria d'Educació i Cultura. Govern de les Illes Balears.
- ROS, Carles (1764): *Diccionario valenciano-castellano*. València: Librerías París-Valencia.
- ROSSICH, Albert (1999): «El nom de les lletres». *Caplletra* 27. pàg. 65-86.
- ROVIRA i VIRGILI, Antoni (1913): *Novíssima ortografia catalana. Vocabulari ortogràfic*. Barcelona: Antoni López.
- ROVIRA i VIRGILI, Antoni (1913-1914): *Diccionari català-castellà i castellà-català*. Barcelona: Antoni López.
- ROVIRA i VIRGILI, Antoni (1916): *Gramàtica elemental de la llengua catalana*. Barcelona: Antoni López.
- ROVIRA i VIRGILI, Antoni (1922): *Història nacional de Catalunya*. Barcelona: Pàtria. vol. I.
- Salvat 1912 = *Diccionari enciclopèdic de la llengua catalana*. Barcelona: Salvat.

- Salvat 1934 = *Diccionari enciclopèdic de la llengua catalana*. Barcelona: Salvat.
- Seco *et al.* = SECO, Manuel; ANDRÉS, Olimpia; RAMOS, Gabino (1999): *Diccionario del español actual*. Madrid: Aguilar.
- SG = BOFARULL, Antoni de (1864): *Estudios, sistema gramatical y crestomatía de la lengua catalana*. Barcelona: Librería de El Plus Ultra. [Reproduït a Ginebra (ed.) (1987): *Escrips lingüístics d'Antoni de Bofarull*, pàg. 75-203.]
- VENY, Joan (1989): «L'equivalència acústica B=G en català: els casos de *boleryany* 'remolí' i *boixac* 'galdiró'». *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes* XVIII. pàg. 101-127.
- VENY, Joan (1993a): «Fortuna del fonema /x/ en català: visió històrica de la *queada*». A: *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Alacant-Elx 1991)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. vol. II. pàg. 405-436.
- VENY, Joan (1993b): «El valencià en la proposta del català estàndard». A: *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Castelló (16 i 17 d'octubre de 1992)*. Barcelona; Castelló: IEC; Universitat Jaume I. pàg. 47-56.
- VENY, Joan (1994): «La importación del fonema /x/ en catalán». *Revista Española de Lingüística* 24/1. pàg. 1-19.
- VENY, Joan ([1978] 1998): *Els parlars catalans (Síntesi de dialectologia)*. Palma: Editorial Moll.
- VENY, Joan (1999): «La centralització de [o] àtona en català: del *clotell* al *clatell*». *Catalan Review (Homage volume for Professor Joseph Gulsoy)* XIII/1-2. pàg. 225-253.
- VENY, Joan (2001a): *Llengua i entorn natural*. Barcelona: Edicions 62.
- VENY, Joan (2001b): *Llengua històrica i llengua estàndard*. València: Universitat de València.
- VENY, Joan (2002): «El valencià en l'*Atlas Lingüístic del Domini Català*». A: CASANOVA, E.; MARTÍ, J.; SARAGOSSÀ, A. (ed.): *Estudis*

del valencià d'ara. Actes del IV Congrés de Filologia Valenciana del 20 al 22 de maig de 2000 en homenatge al doctor Joan Veny. València: Denes. pàg. 641-657.

VENY, Joan (2003): «Antoni M. Alcover i la dialectologia catalana». Conferència inaugural del Congrés Internacional Antoni M. Alcover. Palma, 2001.

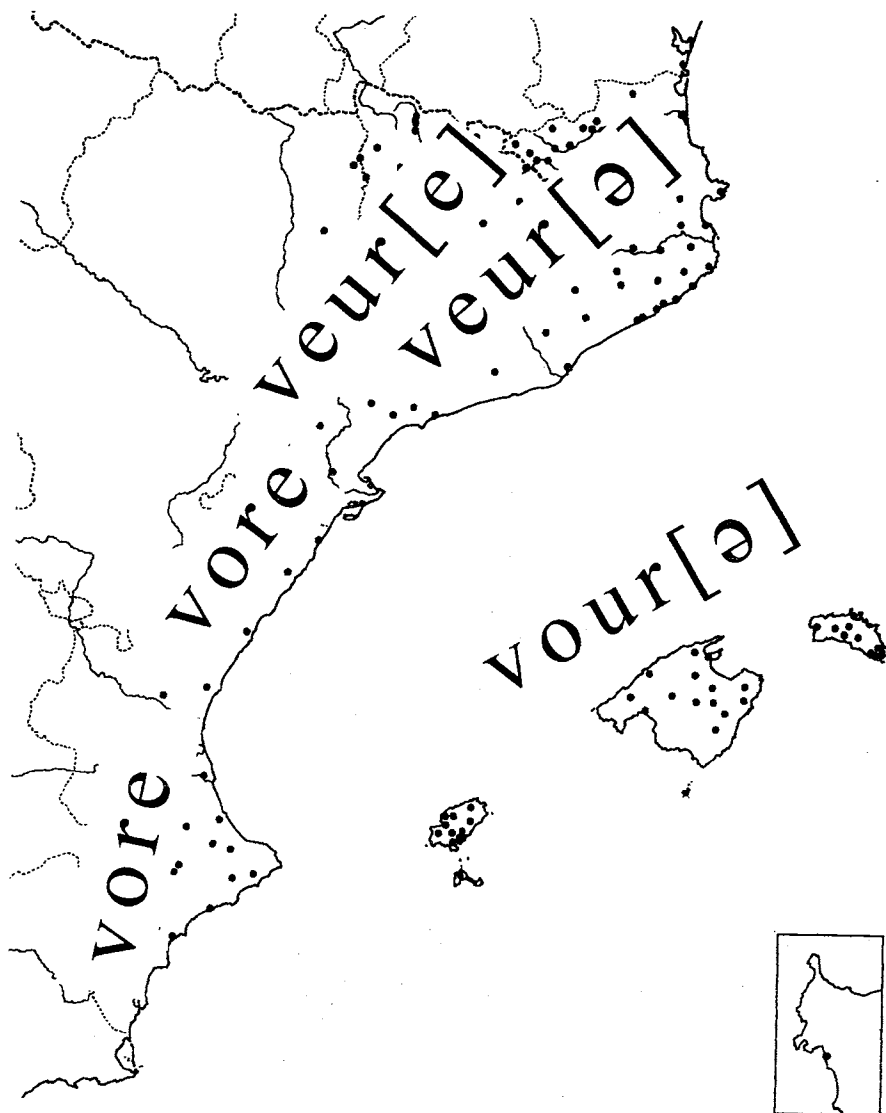
Comparació de Salvat 1912 (adaptat) i Rovira i Virgili 1914 (adaptat)***Apèndix 1***

SALVAT 1912 <i>Ter.</i>	ROVIRA I VIRGILI 1914 <i>loc.</i>	ÀREA
adaiguar <i>Ter.</i> regar Supl.	adaigar <i>loc.</i> regar	
adesá <i>Ter.</i> <i>ibissench</i> desar. Supl.	adesar <i>loc.</i> v. desar	Balears, Tortosa, Gandesa
	adondar-se <i>loc.</i> acostumbrarse, acomodarse	Barcelona, l'Empordà, Serrallonga, Vimbodí
animorar <i>Ter.</i> enamorar. Supl.	animorar <i>loc.</i> v. enamorar	cat. or., Menorca, Andorra
apitjá <i>Ter.</i> <i>ibicenç</i> pitjar, apretar. Supl.	apitjar <i>loc.</i> pitjar	Calaceit, València, Eivissa
apitoná <i>Ter.</i> <i>ibicenç</i> Agafar pel pit. Sujetar por el pecho. Supl.	apitonar <i>loc.</i> Coger por el pecho	València, Eivissa
ardony <i>Ter.</i> rull. Supl.	ardony <i>loc.</i> buche, sortija	
arrebeixinar <i>Ter.</i> revenxinar arrebeixinat <i>Ter.</i> ravenxinat <i>Ter.</i> Supl.	arrebenxinar <i>loc.</i> v. revenxinar	
aspenall <i>Ter.</i> Al Priorat, cinglera o timba. Despeñadero	aspenall <i>loc.</i> despeñadero	Poboleda
aspenar <i>Ter.</i> estimbar	aspenar <i>loc.</i> despeñar	el Priorat
aspenarse <i>Ter.</i> Caurer d'una penya o cingle. Molt comú al Priorat, a la Ribera d'Ebre y a la part catalana del Baix Aragó		el Priorat
assoll <i>Ter.</i> cort de porchs. Pocilga.	assoll <i>loc.</i> pocilga	cat. or., occ., el Vendrell
astalsí <i>Ter.</i> Urgell. sutge de la xemeneia. Supl.	astalsí <i>loc.</i> hollín	cat. nord-occ., el Camp de Tarragona
astolsí <i>Ter.</i> sutge.	astolsí <i>loc.</i> hollín	Massalcoreig, Vall d'Àger
atlot <i>Ter.</i> Balear. Noi, xicot. Niño, muchacho. Supl.	atlot <i>loc.</i> muchacho, niño	Balears
atojat <i>Ter.</i> atontit. Supl.	atojat <i>loc.</i> atontado	
aubardís Bot. <i>Ter.</i> esbarser	aubardís <i>loc.</i> v. esbarzer	
auger <i>Ter.</i> Moyá. L'home que mena els animals que baten a l'era. Supl.	auger <i>loc.</i> Campesino que lleva las caballerías en la trilla	[euguer] Barcelona
aurán Bot. avellaner	auran Bot. <i>loc.</i>	

Apèndix 2

SALVAT 1912 <i>Ter.</i>	ROVIRA I VIRGILI Ø	ÀREA
abantes <i>Ter.</i> abans	abantes v. abans	el Rosselló, Bages, Mallorca, Eivissa
abrigossat <i>Ter.</i> abrigat	abrigossat; abrigado, arropado abrigossar(-se), abrigar(se), arropar(se)	<i>abrigossar</i> : l'Empordà
abuixir <i>Ter.</i> i els seus derivats abornar, atiar'ls gossos contra algú. Azuzar	abuixir, azuzar	Lleida
acaminar <i>Ant. Ter.</i> caminar	acaminar v. caminar	València, Alcoi, Tortosa
àdena <i>Ter.</i> ànech	àdena v. ànec	Tortosa, Gandesà, Eivissa
àdruls <i>Ter.</i> gaons	adruls v. gaons	Vall de Ribes, Vall d'Aran
afatxar <i>Ter.</i> molestar, aburrir. abrumar, fastidiar, moler, marear	afatxar, fastidiar, molestar, abrumar, moler	Ribera del Flamisell, el Pla d'Urgell, Llessui
aixarpar <i>Ter.</i> agafar	aixarpar, agarrar, coger	Puigcerdà, Llofriu, Vic, Penedès
aló-alet <i>Ter.</i> Poch a poquet. Despacio	aló-alet; despacio	Ø
antosta <i>Ter.</i> escudeller (Escudeller Lloch de la cuina ony s'hi posen les escudelles, plats, gots, etc. Vasar, vasera, poyata, andén)	antosta v. escudella (sic) (Escudeller Vasera. poyata)	el Pallars, Puigcerdà, Ripollès, la Pobla de Llilet, Lluçanès, la Plana de Vic, Vilafranca del Penedès
arer <i>Ter.</i> I arera Garbell més gran que'l regular, que serveix per a porgar el blat a l'era. Arel	arer i arera arel. v. porgador. aré Agr. arel. v. garbell	Pron. <i>are(r)</i> : la Seu d'Urgell, Organyà, el Pla d'Urgell, Gandesà, Vinaròs, Lluçena, Castelló, Sort, Esterri d'Àneu, València, Sueca, Xàtiva, Alcoi
arnella <i>Ter.</i> anella	arnella v. Anella.	Lleida, Ponts, el Pla d'Urgell, el Priorat, el Camp de Tarragona, Gandesà, Tortosa
arregussar <i>Ter.</i> y'ls seus derivats arremangar	arregussar v. arregossar arregossar(-se) remangarse, arremangarse	Ribagorça, Olot, Girona, l'Empordà, Mallorca
arrussó <i>Ter.</i> farinetes	arrussó v. farinetes	Ø
assemellar(se) <i>Ter.</i> semblarse. Parecerse, asemejar-se	assemellar-se, asemejar-se, parecerse	Ø

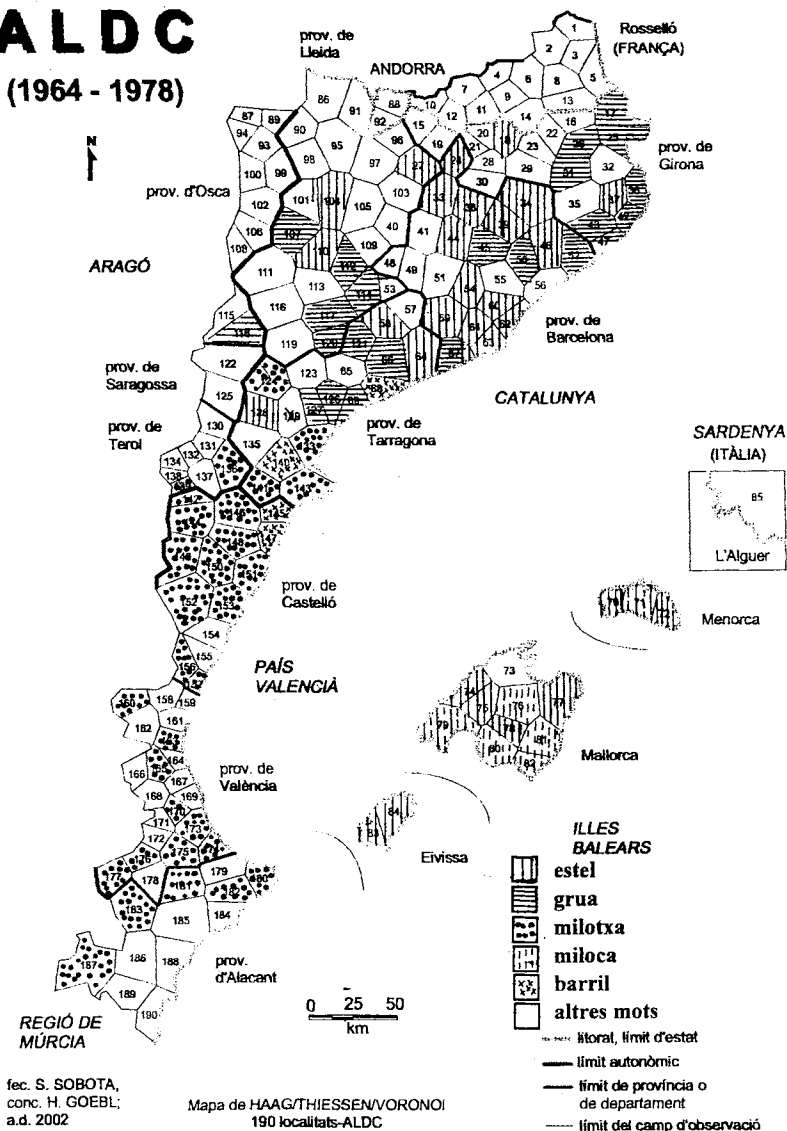
auga Bot. <i>Ter.</i> alba, arbre blanch, a tota la prov. de Tarragona	auga: álamo	<i>auge</i> : Tarragona, Montblanc, Valls, Solsona, Lleida, l'Urgell, la Ribera d'Ebre
aubat <i>Ter.</i> albat	aubat v. albat	Olot, Valls, el Vendrell, el Camp de Tarragona, Lleida, Balaguer, Orlana, el Pla d'Urgell, Falset, el Priorat, Balears
auberge <i>Ter.</i> préssech	auberge Bot. melocotón	Falset, Tortosa
aubricoch <i>Ter.</i> abercoch	aubricoc v. albercoc	<i>aubricoc</i> : Torre de Capdella; <i>bricoc</i> , <i>-t</i> : Arles, Cadaqués, Darnius, Figueres, Formiguera, Serrallonga
aulina <i>Ter.</i> alsina	aulina Bot. encina	Banyoles, Besalú, Malgrat, Mieres, Olot, Rocabruna
aulet <i>Ter.</i> alsinar	aulet encinar	Arbúcies, Cassà de la Selva, Malgrat, Osor, Rupit, St. Joan de Fàbregues, St. Feliu de Pallarols
aumosta: La porció de cosa forta y engrunada que cap a les dues mans juntes posades en forma cóncava/ <i>Ter.</i> Grapat	aumosta almuerza. // Puñado	Sta. Coloma de Queralt, les Borges Blanques, Lleida, Gandesa

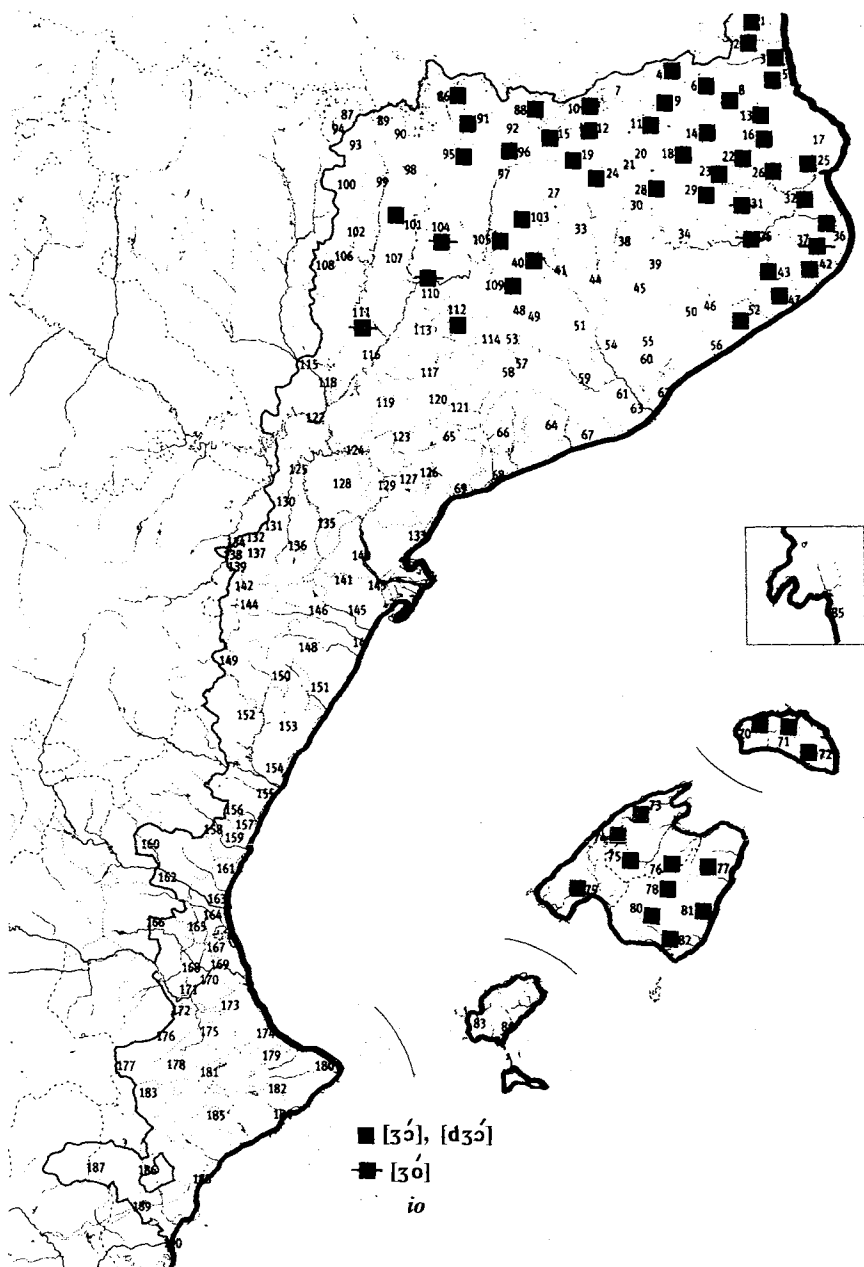
MAPA 1: La flexió de *veure*. [Adaptat de Maria Pilar PEREA (2001): «La flexió verbal en els dialectes catalans» d'A. M. Alcover i F. de B. Moll. *Les dades i els mapes*. Conselleria d'Educació i Cultura. Govern de les Illes Balears.]

ALDC

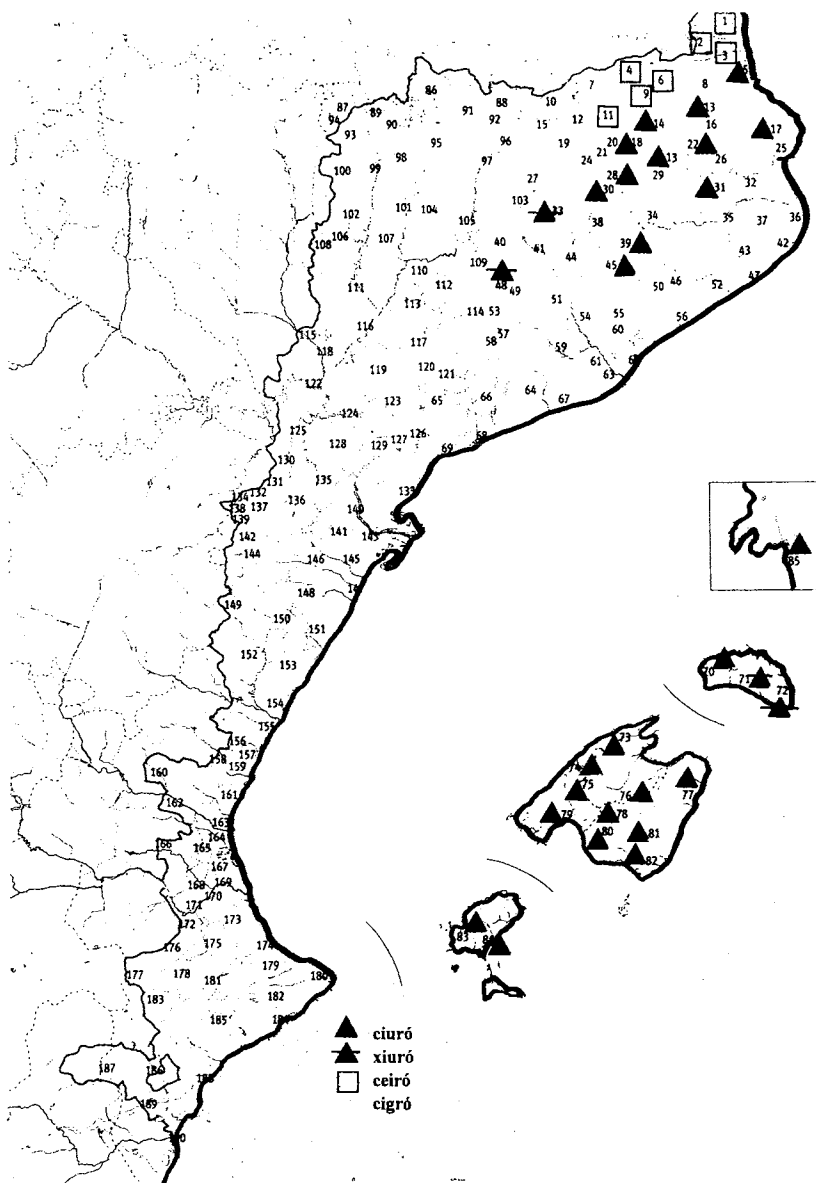
(1964 - 1978)

MAPA 2: Els noms de l'estel. ALDC (Q. 640)

MAPA 3: Variants del pronom personal *jo*. ALDC (Q. 2112)

MAPA 4: Els noms del cigró. ALDC (Q. 933)

Contribució de la sociolingüística a la gramàtica

Amadeu Viana

(Universitat de Lleida)

1 L'argumentació

Cap a mitjan segle XX, la sociolingüística apareix com una disciplina positiva i vinculada a l'ús lingüístic dels grups humans, destinada a modificar sensiblement tant els hàbits en l'ensenyament dels idiomes com les idees gramaticals de l'època, centrades principalment en les descobertes estructurals i en la descripció del «sistema». Hi ha altres factors, tanmateix, que condicionen aquesta irrupció de l'ús i els parlants entre les metodologies científiques: l'expansió secular del coneixement escrit, la implantació gradual dels mitjans de comunicació de massa –escrits i orals, primerament–, que contribueixen a alterar els patrons de correcció i de percepció de les llengües entre les comunitats humanes, i, indiscutiblement, la situació política de postguerra mundial, que també produeix canvis en la percepció de les pròpies comunitats, així com l'aparició i l'estabilització del concepte de minoria lingüística, una de les pedres angulars de l'expansió de la sociolingüística.

En tant que disciplina naixent, la sociolingüística pretenia posar ordre a un conjunt de recerques multifactorials en què els mateixos conceptes entraven en crisi: la noció de «parlant», la qüestió de la norma escrita, la història interna i externa de les llengües. Ajudada per l'embranchida de la sociologia, reconeixent-se'n deutora i fidel practicant, adoptava l'eficàcia d'un mètode positiu de descoberta i d'anàlisi de la realitat, en el context de la qual calia situar els «fets lingüístics». La mateixa sociologia –no està malament recordar-ho– s'havia desenvolupat com un mètode completament innovador, davant d'un pretès esgotament de la investigació filosòfica, girada sobre si mateixa, incapaç de respondre als

reptes històrics i de conjuminar els contingents d'un coneixement que era cada vegada més complex.

El treball pioner de Weinreich ([1953] 1996) és altament significatiu respecte d'aquests contrastos que acabo d'assenyalar. Abordava un tema per definició inabordable amb els esquemes disponibles a l'època: les parles mixtes o barrejades que no disposaven d'un suport escrit estable –en un racó d'Europa que, per a més paradoxa, havia de ser centre de l'exploració dialectal i oral, precisament per la confluència d'idiomes. Però el resultat d'aquesta confluència, el producte singular, no havia estat explorat, potser també perquè requeria explicacions sobre la marxa i argumentacions sobre situacions bilingües que encara no havien estat desenvolupades. La convergència d'una metodologia estructural madura amb les noves exigències que he assenyalat va produir *Llengües en contacte*, una tesi dirigida per Martinet d'un alumne que, anys després, a l'altra banda de l'Atlàntic, seria mestre de William Labov. Aquesta filiació em sembla important, perquè també ajuda a desfer els malentesos sobre la vinculació relativa entre estructuralisme i sociolingüística. Tot i les diferències entre aquests dos investigadors –Weinreich treballava a les muntanyes de Suïssa, Labov als grans magatzems de Nova York; Weinreich s'interessava pel producte del contacte lingüístic, Labov per l'escala regular de variacions–, hem d'adonar-nos de la continuïtat: el que no havia arribat a assolir la primera disciplina –sistemàtica i teòrica– acabava d'acomplir-ho la segona –observacional, empírica i positiva.

El següent plet important que plantejava la naixent sociolingüística era la impugnació del formalisme, el qual anava estenent-se i millorant com a conseqüència de les descobertes racionals i empíriques en lingüística. En tant que disciplina social –i en molts graus, també política–, la sociolingüística es presentava com una alternativa al coneixement formal, representat perfectament per l'autonomia dels estudis gramaticals i les seues descripcions autosuficients. El coneixement sociolingüístic –en sentit ampli, també incloent el que avui coneixem com a pragmàtica, pel

que té d'anàlisi de l'ús— donava suport i fonament a la possibilitat d'un ensenyament diferent, en què els idiomes s'abordessin informalment en funció de les necessitats dels parlants, en què l'oralitat passés per davant de les necessitats escrites, en què la gramàtica quedés subordinada al diàleg a classe i als laboratoris simulats de la conversa ordinària.

Inicialment, aquest ensenyament semblava «no reglat» —en el sentit de no sotmès a regles— i subordinat als usos pràctics, però, a poc a poc, anà mostrant l'eficàcia d'un mètode, i encara més la capacitat creativa de l'ús lingüístic.

Per un altre costat, l'explicació sociolingüística es desenvolupava com a explicació alternativa, sovint més poderosa, dels fenòmens lingüístics: pensem en algunes implicacions del variacionisme, que donaven suport a idees que havien aparegut informalment en la tradició gramatical, i que ara trobaven una demostració en temps real, o en explicacions sobre història de la llengua en termes de contacte que qüestionaven l'autonomia dels fenòmens sintàctics. En bona part de la sociolingüística americana —i, evidentment, en la moderna pragmàtica— es percep aquest toc antiformalista en les explicacions i en l'argumentació. És cert que aquesta tensió entre autonomia de l'explicació lingüística i sistematització del coneixement social tenia també el seu ressò en polèmiques i contrastos en altres èpoques —en la filologia clàssica, entre analogistes i nominalistes; durant el barroc, entre empiristes i racionalistes—, però caldria que apreciéssim el valor distintiu de l'emergència de nous mètodes, els quals produeixen noves dades i la reorganització del panorama de la disciplina, al costat de la trama de coneixements assentats que fan possible, en tant que continuïtats, l'orientació lingüística alternativa.

2 Nota sobre el variacionisme

Probablement, les aportacions del variacionisme són les que han estat més ben integrades en el conjunt del coneixement gramatical modern: en

certa manera, perquè es conceben simplement com a gramàtica, en tot cas com a gramàtica en les seues dimensions correctes. La important multiplicació d'estudis sobre la variació en diferents famílies lingüístiques i en diferents comunitats humanes ha anat acompanyada d'una homogeneïtat metodològica significativa, que fa justícia tant al sistema gramatical com a la distribució social (López Morales 1989; Turell 1995). Tot plegat em fa pensar, encara, en una possible «gramàtica (catalana) de la variació» que fos el correlat fluid i descriptiu de les gramàtiques sobre el sistema a què estem acostumats, que contemplés els fenòmens lingüístics en funció de la seua extensió i acumulació temporal, donant compte dels marges de variació pertinents. Aquesta hipotètica gramàtica recolliria el millor de la tradició sistemàtica –tenim un bon exemple recent d'aquesta tradició en la *Gramàtica del català contemporani*, l'aparició de la qual cal celebrar com un important esdeveniment. La hipotètica gramàtica de la variació recolliria també el millor de la recerca en curs, tot explicant, en diferents dimensions quantitatives i qualitatives, el canvi històric i social. Un projecte així sobre una llengua particular és tan utòpic com pugui ser-ho un de gramàtica generativa aplicada: tanmateix, comptem, en cada cas, amb el treball de Gimeno & Montoya (1989) i amb el de Bonet & Solà (1986), respectivament, per a cadascuna d'aquestes empreses. Tot plegat dóna una idea del que podria ser aquesta contribució final de la sociolingüística a la gramàtica.

Assenyalo la complementarietat amb un projecte generativista aplicat no pas de manera gratuïta, sinó en la mesura que el variacionisme no ha renunciat mai a alguna mena d'articulació teòrica i ha aprofitat, en certa manera, i amb algunes limitacions, les recerques sistemàtiques del formalisme. A propòsit de les limitacions, penso en les discussions sobre l'ús correcte de les variables sintàctiques, que han plantejat problemes metodològics i han posat en evidència una certa preferència o decantació pels nivells morfofonològics en la recerca variacionista (veg., tanmateix,

Silva-Corvalán 1989). Però l'interès per construir uns models generals de variació hi és, i les investigacions en variació sintàctica –sobretot en contextos bilingües– han produït, aquests darrers anys, estudis importants.

Tanmateix, la complementarietat conté una certa desigualtat en la perspectiva. Inversament, i d'acord amb l'autonomia postulada per la mateixa lingüística, la gramàtica teòrica s'ha preocupat relativament poc per la dimensió social o l'estratificació dels fenòmens que estudia, moguda també, possiblement, per l'avenç i l'aval que impliquen les seues pròpies descobertes. Però és veritat, també, que aquestes descobertes han dut a incorporar, en els darrers anys, dades importants del que coneixem com a «variació estructural» –la variació dialectal típica– en tant que informació nova sobre la forma lingüística; dades que han estat tingudes en compte, tot conformant un panorama teòric més ric i flexible (Benincà 1989).

En tot cas, el variacionisme presenta, amb dret propi, una interessant llista d'aportacions a la gramàtica descriptiva i històrica. Entre nosaltres encara era absent, com a metodologia, en el primer estudi sociolingüístic de Vallverdú (1973), mentre que ja va constituir el gruix de la contribució de Gimeno & Montoya (1989), i ha estat d'alguna manera integrat i assumit –sense que hi rebés un tractament específic– entre les pàgines del manual universitari de Boix & Vila (1998). Concebut tal vegada a partir d'aportacions de detall, moltes de les qüestions que planteja el variacionisme poden convertir-se, perfectament, en explicacions generals de fenòmens lingüístics: pensem, sense anar més lluny, en la manera com abordem o podríem abordar, en les gramàtiques, la concordança del participi –desconegut en uns llocs, en recessió en altres–, les formes unificades del subjuntiu –pendent d'adopció encara per bona part de la comunitat lingüística nord-occidental–, o el perfet simple en valencià central –un cas canònic d'estratificació morfològica.

3 L'aportació de les funcions

Podem partir de l'obra de Halliday (1978) per inspirar-nos en les aportacions del funcionalisme sociolingüístic (i també pragmàtic) al coneixement gramatical. Probablement, es tracta de l'obra més significativa –amb repercussions en la recerca a casa nostra– d'un lingüista que no ha renunciat a la dimensió social del llenguatge. En primer lloc, representa bé la línia d'oposició i contrast al formalisme, amb una línia teòrica alternativa. En segon lloc, ha treballat en gramàtica des del punt de vista descriptiu i observacional, recuperant i refent el sentit «funcional» de categories descriptives, preocupant-se tant per la dimensió interpersonal com per la classificació cognitiva.

És perfectament oportú recordar els seus estudis pioners sobre la passiva i els tipus de subjecte (lògic, gramatical i textual), que contrastaven, precisament, amb l'explicació formalista en termes de «moviment», també amb ressonàncies clàssiques (Halliday 1982). O la seua presentació de l'adquisició de la gramàtica a partir de tres funcions metalingüístiques (o semiòtiques), que més tard serien famoses (camp, tenor i mode), fonamentades, respectivament, en la classificació cognitiva, la interacció interpersonal i la retòrica textual (Halliday 1978). Insisteixo en la seua filiació sociolingüística –o sociològica–, perquè Halliday concebia les funcions com a part del procés d'adquisició del llenguatge i perquè l'interessava la continuïtat d'aquestes funcions a través del llenguatge escolar –recordem ací les similituds amb les recerques de Bernstein, en el mateix context del funcionalisme britànic.

No cal que m'estengui gaire en la recepció europea d'aquestes investigacions, i la seua aplicació a camps d'estudi diversos; crec que avui els que, en algun moment, practiquem alguna mena de comentari lingüístic de textos solem recórrer a anàlisis d'aquest estil (*à la Halliday*) per explorar diferents nivells de subjectes discursius, la cohesió lèxica de locucions, com ara les que serveixen per deixar coses al rerefons (com *de tant en tant*), o la hiponímia com a sistema implícit de classificació. Per

descomptat –com advertia el mateix Halliday–, aquesta era una gramàtica que començava pel text i anava cap a les frases, que descendia, en comptes d'ascendir –com fan sovint, en l'arbre del coneixement, les nostres gramàtiques (Halliday & Hasan 1976). Crec que ací hi ha, efectivament, una organització alternativa que no sé fins a quin punt ha permeabilitzat el nostre cos de coneixements. Es pot argüir que Halliday i la seua escola difusa pensava més en l'anàlisi del discurs que en l'estructura gramatical de tall clàssic, o, més ben dit, que el primer assumpte –una anàlisi gramatical del discurs– pressuposava l'existència del segon –la gramàtica. Però tot això ens duu cap a una altra qüestió més ontogènica o filosòfica: l'origen formal o funcional de les categories gramaticals. Més endavant, em referiré a aquesta qüestió, que té implicacions en les gramàtiques que construïm.

4 La sociologia de la llengua

L'expansió de la sociologia de la llengua, amb Fishman al capdavant, presentava les «qüestions sobre la llengua» d'una manera nova, que incloïa, sobretot en els estadis inicials, tant la dimensió històrica com la dimensió ideològica. Estic pensant, principalment, en les anàlisis de Fishman sobre els fenòmens nacionalistes, i les seues repercussions en la lleialtat lingüística, i, alhora, en la connexió d'aquests fenòmens amb la trajectòria interdependent de les llengües europees –una aportació que avui, val a dir, continua sent pertinent en marcs no europeus de recuperació lingüística o de redreçament lingüístic, en què tant les consideracions històriques com les ideològiques (actituds, poder polític, economia) són pertinents (Fishman 2001).

La pregunta és: ¿Què té a veure tota aquesta dimensió amb la construcció de gramàtiques? M'agradaria intentar delimitar algunes línies interessants d'aquesta aportació. D'entrada, hi ha la qüestió genèrica de la llengua escrita, entesa com a programa interdisciplinari d'investigació. Com a pertinència prèvia, la sociologia de la llengua planteja la difusió

del coneixement escrit com a motiu de canvi social –un canvi que abraçava tant l’elaboració i la fixació de codis escrits com el tema de les poblacions alfabetitzades, i que incidia especialment, en tant que dinàmica a llarg termini, en les institucions encarregades de mantenir i fomentar els usos de l’escriptura i l’educació dels ciutadans. Evidentment, les gramàtiques, des de la seua primera vocació etimològicament gràfica, vinculada a la pràctica de l’escriptura, fins a la seua recent desvinculació relativa d’aquesta única pràctica, per la irrupció de l’oralitat en els sistemes de representació social, estan implicades, en tant que part, en aquest gran procés de consciència lingüística que els historiadors i els sociòlegs ja han pres en consideració. Per tant, totes les referències gramaticals a la llengua escrita, als problemes d’escriptura –o de transcripció–, als canvis que comporten l’alfabetització o, avui, els mitjans de comunicació, han de ser contemplades des d’aquesta perspectiva (Fishman 1982). Podem pensar en les crides d’aquesta mena que inclouen les nostres gramàtiques. Almenys n’esmentaré una en un lloc destacat: la remarca de Brauli Montoya, en la seua introducció a la *Gramàtica del català contemporani* (Montoya 2002), a propòsit del fet que la presència dels mitjans de comunicació valencians ha fet «retrocedir», en termes de qüestions normatives, la pràctica escrita valenciana fins a un model semblant al postulat pels acords de Castelló, desenvolupats i consolidats gramaticalment en la gramàtica de Sanchis Guarner en plena postguerra, la qual, evidentment, no estava pensada per bregar amb problemes de difusió de la llengua en mitjans de comunicació de masses (Sanchis Guarner 1950). Aquest és un exemple contemporani i interessant d’interacció en la direcció que buscàvem.

Evidentment, en abordar aquest problema, topem amb una altra dificultat epistemològicament i sociolingüísticament més substancial: la dels criteris de correcció gramatical. La primera impressió és que la difusió de la sociolingüística hauria de desencadenar, *tout court*, una liberalització de les normatives i la reforma de les gramàtiques

prescriptives, en la mesura que el coneixement heretat es concebés com a anquilosat, formal o mancat de fonament. Aquest és el plet tradicional de la renovació de l'ús contra el ritual establert, i de l'anàlisi i l'explicació racional contra la pauta heretada. Però seria massa simple suposar que una disciplina que enarborava un mètode nou propugnés la generalització de les reformes sense més anàlisi. Sabem, a partir dels treballs de Lamuela (1994) –i Lamuela & Murgades (1984)–, que l'anàlisi i la reflexió sociolingüístiques han contribuït a examinar, amb detall, la constitució de tradicions normatives i a adequar i flexibilitzar la seua relació amb el cos social. En general, els paràmetres han prestat una major atenció a les dinàmiques de l'oralitat i l'escriptura, a l'avaluació de la tradició literària, al grau d'adequació lògica de l'argumentació prescriptiva i, en certa manera, a una crítica de les fórmules petrificades de correcció i puresa. Es tracta, en tot cas, d'un còctel complicat, el qual requeriria un examen sociològic sever (veg. Viana 2000), al costat de l'anàlisi i la reforma de les pràctiques. No se m'escapen tampoc les implicacions del tema a propòsit de l'educació lingüística.

La darrera qüestió que voldria delimitar, en el marc de la sociologia de la llengua, és el pes històric dels «conceptes lingüístics». En tant que tradició de recerca, ací caldria que ens giréssim cap al vessant historiogràfic europeu, més acostumat a l'anàlisi de la descripció i la terminologia gramaticals, per descobrir-hi filiacions i canvis de sentit. La investigació positiva dels conceptes lingüístics projecta alguna llum sobre els usos terminològics habituals de les gramàtiques, les definicions i l'argumentació subjacent. Esmento aquesta qüestió perquè dimensiona sociològicament la pregunta sobre l'origen «funcional» o «formal» de les categories gramaticals a què em referia abans; i, també, perquè desplega de manera interessant el problema –o més ben dit, una resolució del problema– de la famosa pregunta sapirianowhorfiana –represa per Fishman a la seua *Sociology of Language* (1982)– sobre si l'ús permeabilitza el coneixement gramatical; si la llengua, tot funcionant en

context, conforma alguna mena de categories mentals o de pensament. Com que la base de la qüestió continua sent la controvèrsia entre formalistes i antiformalistes, voldria comentar un moment quina seria la resposta sociològica, en la mesura que té implicacions en la construcció de gramàtiques. La idea fishmaniana és que el factor que condiciona les formes de pensament és més aviat l'ús que no pas l'estructura gramatical, com pretenia la hipòtesi whorfiana estricta. Fishman argumentava això a partir del problema de la difusió de l'escriptura i a partir, també, del coneixement i l'ús del lèxic.

El funcionalisme lingüístic va assumir, d'alguna manera, aquesta posició o tesi, sense arribar necessàriament a un acord sobre el seu abast (Halliday 1978). Ara bé: la historiografia lingüística pot proporcionar una resposta més completa. L'origen històric de les categories gramaticals revela unes necessitats funcionals —de classificació i d'anàlisi del mateix discurs— que van sorgint a mesura que es desenvolupa el coneixement escrit. Però, evidentment, també estan presentant distincions formals, útils per copsar la qualitat d'aquest pensament que s'estructura a través del mots. Aquesta doble filiació explica la coexistència —i sovint la polèmica— de les dues tradicions. Des del punt de vista que adopten el sociòleg i l'historiador, les formes són explorades en el marc de les funcions, s'especula sobre distincions gramaticals en el context de l'adaptació del discurs als continguts i les necessitats. El recent i espectacular abandó de les funcions, durant el segle XX, en favor de l'autonomia de les formes, ha contribuït a l'avenç de la teoria lingüística i del coneixement gramatical de manera indiscutible. Però la sociologia de la llengua té l'obligació d'advertir de la presència continuada de les implicacions funcionals en l'anàlisi gramatical —i de l'origen històric de les mateixes denominacions gramaticals, en tant que denominacions funcionals i/o discursives. Igualment, també tindria l'obligació de prendre amb cautela la difusió generalitzada del formalisme, en la mesura que podria esgotar els objectius de la disciplina, i, indiscutiblement, estendre

hàbits de pensament poc adequats fora de l'àmbit per al qual han estat concebuts. Recuperar aquest discurs de les funcions i la motivació lingüística és part de la tasca de la sociologia de la llengua, en la mesura que s'ocupi de l'ús de les categories gramaticals com a modes d'organització tant socials com mentals (Viana 1997).

Si una determinada comunitat de parla desapareix o si els seus hàbits fonològics s'alteren com a producte del contacte, el nivell descriptiu haurà de canviar, amb innegables repercussions teòriques; si una comunitat cultural no ha creat vocabulari descriptiu per abordar un determinat fenomen gramatical, el més corrent és que manllevi aquest nivell d'anàlisi de la comunitat pròxima. Les gramàtiques, com les tradicions historiogràfiques i les comunitats lingüístiques, també són productes històrics, i, per tant, són susceptibles d'examen en aquests termes. Certament, hi ha qüestions funcionals al mateix cor de la gramàtica, que no poden ser tractades només formalment. Estic pensant en els pronoms de persona, sense anar més lluny, i en la seua classificació implícita en termes de distància social i de representació mental de possibilitats perceptives i d'acció. Però no totes les classificacions són implícites. El millor exemple de classificació explícita, i d'articulació funcional explícita en un context gramatical considerat com a central pels lingüistes, seria, al meu entendre, el dels pronoms de tractament. ¿Com s'expliquen els pronoms de tractament en les nostres gramàtiques? Som ací davant d'una qüestió històrica incrustada al bell mig del sistema lingüístic. Els pronoms de tractament plantegen diferents menes de problemes funcionals i de concordança entre la teoria gramatical i les exigències de la comunicació. Se salten la regla pragmàtica de la referència, amb el plural majestàtic. Podem trobar un pronom de tercera persona concordant amb un verb en tercera persona emprat semànticament amb valor de segona, i un femení adreçant-se a un masculí. O la utilització sistemàtica d'un plural per referir-nos inequívocament a una sola persona. En el mateix vocabulari que hem

generat per parlar d'aquesta qüestió, hi ha la sensació que ací alguna cosa s'escapa de la simple gramàtica –de manera que la representació de la distància social té una traducció lingüística pròpia. Si concebéssim els tractaments com un dels temes possibles, la gramàtica contindria un capítol en què aquestes opcions sintàctiques i lèxiques trobarien el seu desenvolupament sistemàtic. Seria la gramàtica funcional moltes vegades imaginada i poques vegades duta a terme per la seua diferent concepció del material tradicional. En aquest capítol que esmento ens referiríem als nostres articles personals, a les distincions entre articles personals i articles comuns en baleàric, a determinades tries lèxiques en funció del gènere, i a les varietats de tractaments formals. ¿Com i on s'aborden aquestes qüestions en les gramàtiques comunes? ¿Quines omissions (perverses) de fenòmens hi detectem i quines descripcions inusuals o interessants? Assenyalo només el camí i el sentit d'una historiografia possible, i un tema marcadament significatiu en les relacions entre gramàtica i societat.

5 Distincions teòriques

Una conclusió provisional seria que les teories que emprem modifiquen més o menys conscientment la feina que emprenem. L'argumentació sociolingüística, paral·lela a l'argumentació estrictament lingüística, s'ha anat obrint pas en la tasca del gramàtic; hauria d'anar desembarassant-la de la seua pròpia autonomia formal i enfocant les dependències, els modes deductius i les implicacions del vocabulari utilitzat. Assenyalaré algunes d'aquestes petjades argumentatives especialment estimables en la línia que indico:

a) L'argumentació sociolingüística ha contribuït a aclarir polèmiques històriques, com ara la subagrupació del català, establint-hi una perspectiva i distingint l'argumentació correcta de la incorrecta; ha col·laborat a eliminar l'ús de les famoses «metàfores vitalistes» en la

descripció gramatical i ha redefinit fenòmens coneguts en termes de metàfores geològiques, com ara la noció de «substrat» (Calaforra 1999).

b) L'argumentació sociolingüística ha separat –en la línia de l'objectivitat– el vocabulari «ètic» i l'«èmic», el que produeixen els propis parlants i el que produeix l'analista en descriure els fenòmens; gràcies a aquesta distinció, ens hem fixat en allò que és part de l'estigma, i, al contrari, en el que és prestigi per la comunitat de parla –i això ha contribuït a millorar-ne les descripcions i les prescripcions. Tot i així, hi ha grans problemes pendents: ¿Com tractem l'apitxat, per exemple? ¿Ens hem deslliurat de prejudicis naturalistes en aquest punt? ¿Com podem avançar en la línia de l'objectivitat?

c) L'argumentació sociolingüística ha intentat rebutjar –no sempre amb el mateix èxit– la idea que la seua manera d'acostar-se als fenòmens era simplement una varietat descriptiva més, una forma equivalent a les altres de tractar la gramàtica; no es tractaria només d'una qüestió d'afaiçonament de fenòmens ja coneguts, sinó d'uns altres estàndards d'objectivitat, que serien capaços d'il·luminar qüestions noves (veg. el § 6).

d) L'argumentació sociolingüística ha aclarit, també, el problema de la «realitat lingüística», en tant que consens sobre els nivells pertinents per analitzar i descriure, introduint-hi valoracions sobre l'ús (= existència), criteris per explorar la seua variació regular, per definir els àmbits, desembocant en una definició estudiable empíricament –i no només utilitzable simbòlicament– de «llengua estàndard»; i evidentment –no n'havia dit jo ací encara ni una paraula–, ha estat el fonament argumentatiu, més o menys latent, de qualsevol discussió o aproximació moderna –en realitat, vull dir contemporània– a la noció d'«unitat lingüística». Tractant-se d'una qüestió significativa per a la gramàtica catalana, i amb possibilitats que ho continuï sent en el futur, els criteris emprats en la discussió –que evoluciona– sobre la unitat de la llengua es

converteixen en un autèntic examen de consciència (científic) de la mateixa sociologia de la llengua.

6 El terreny de la descripció

Totes aquestes qüestions es troben i emergeixen, de manera més o menys clara, en el terreny de la descripció. És aleshores que aquesta circulació de conceptes cobra força pràctica. Estic suposant que la prescripció és la part més visible d'això, la punta de l'iceberg, però aquest és un punt que requeriria més anàlisi –com ara, en quines circumstàncies, i fins quan, la prescripció ha pogut suplantar la descripció. En tot cas, m'agradaria –i crec que seria possible– resumir la contribució de la sociolingüística a la construcció de gramàtiques amb un mot gairebé de valor màgic, però que probablement ha calat en la consciència dels gramàtics de la meitat del segle XX: la construcció de dimensions per al problema estilístic que necessàriament han d'abordar les gramàtiques. Durant la primera part del segle XX, l'«estilística» era una disciplina principalment aplicada i literària. Avui sabem que la gramàtica s'ha d'enfrontar a tot un conjunt de problemes d'ús, i convé que ho faci emprant les dimensions adequades (Turner 1973). El fet que considerem una forma correcta o no, o bé més o menys correcta depèn d'una colla de criteris complexos d'acceptació que involucren diferents nivells d'institucions socials. Ja no podem prescindir olímpicament d'una forma marginal simplement pel fet que sigui usada tan sols per una minoria de parlants de la comunitat. Aquests processos paral·lels ens interessen. Sabem, també, que el comportament bilingüe posa en perill sistemes seriosos de genuïtat lingüística, potencialment creatius i sobtadament col·lapsats. Comencem a ser conscients dels paranys i de les mancances del nostre propi vocabulari descriptiu. Les necessitats d'una formació lingüística complexa i alhora adaptable al context ens obliguen a tenir a mà la noció de «registre» i a consultar i a seguir el diccionari o la gramàtica en situacions estrictes, rigorosament controlades. En alguns casos, hem de sobreviure amb dos estàndards. En

tot això, l'estilística, entesa com les dimensions adequades de l'adaptació de la gramàtica a l'ús, reunint ací necessàriament, amb les distincions pertinents, la correcció gramatical i el funcionament correcte, pot definir amb precisió categories com «estandardització», «normativa», «incorrecció», «variació», «forma alternativa», «dialecte», i altres. Voldria creure que aquesta mena de coneixement ha impregnat suficientment l'argumentació gramatical, i ha estat prou fecund en descobertes aplicables. En tot cas, la descripció ha d'haver-se-les regularment amb qüestions d'aquest caire, i val més que ací s'adquireixi un elevat grau de consciència lingüística que introdueixi raonament i objectivitat on potser abans hi havia simplement tradició i rutina.

7 L'aportació de la conversa ordinària

Voldria acabar esmentant, no pas com a argument menor, l'aportació dels estudis sobre «conversació», també perquè es tracta d'una contribució molt recent, i de conseqüències encara inexplorades. La conversació permet, per dir-ho a la manera de Halliday, examinar el text i anar a poc a poc cap a les frases; però, també, permet recollir fragments i dades que no havien estat descrits pels gramàtics tradicionals, i incorporar-los com a elements del conjunt. Això, fins a un cert punt, seria una cosa sabuda o assumida. Però podríem anar una mica més enllà i pensar en el coneixement específic que pot aportar la conversació a la teoria lingüística. ¿Com contribueix la conversació a l'actualització dels significats, o a l'activació del principi de pertinència? ¿Com la mateixa estructura de la conversa, el que coneixem com a «parells adjacents», o la mena de rèpliques, condiciona unes interpretacions i en rebutja d'altres? ¿Com interfereix la conversació en l'aparició de les modalitats en el discurs o com estructura la temporalitat? Aquestes són preguntes per a una gramàtica –preguntes sociolingüístiques. La idea d'una (sub)disciplina nova que reforma el coneixement de la disciplina tradicional ens és familiar. Comptar amb procediments i sistemes estables

d'enregistrament i de transcripció és important per obtenir dades diferents que puguem contrastar amb les classificacions ordinàries. En un altre nivell, pensant en la dimensió aplicada, l'anàlisi de la conversació pot revertir en profit de l'ensenyament, si sabíem emprar-la en tant que material oral espontani, per enriquir la pràctica de la llengua, per modificar estils o per detectar recurrències semàntiques o sintàctiques. No veig que aquest sigui un tema només per a l'analista especialitzat: és una part important del programa de fiabilitat de les dades que ha imposat la sociolingüística a tot arreu (Boix & Vila 1998). Si es donés realment aquesta mena d'aprofitaments i d'interseccions mútues, seria més fàcil imaginar categories i dades conversacionals integrades al nostre coneixement tradicional. En bona mesura, la conversació materialitza —disposant en un altre format, construint un altre tipus de «text»— molts dels requeriments estàndards de la recerca sociolingüística: acostament a les dades objectives, respecte per les variacions reals, manifestació del contacte lingüístic, la relativa autonomia de la sintaxi davant els contextos d'ús.

No veig per què la sociolingüística o la pragmàtica haurien de desenvolupar models agressius contra la lingüística teòrica —malgrat el seu origen com a diferència i contrast. Tant interessant és l'autonomia de la sintaxi com la seua vinculació als contextos concrets que en determinen les variacions, la possible complexitat o els sentits figurats. La conversació presenta, de forma autònoma, aquestes dimensions, examina *in vivo* les capacitats i la comprensió dels parlants. Els romanents històrics en el lèxic, les readaptacions sintàctiques que són de l'interès de la gramàtica cognitiva, conformen el teixit —i el flux de pressuposicions— de les estratègies conversacionals (Cuenca & Hilferty 1999). Evidentment, en tot això, les repeticions no són redundants, sinó constitutives d'una estructura de significats implícits: serveixen per establir correlacions, per seleccionar temes o per classificar categories.

Caldria integrar ací, també, les relacions entre memòria i conversa,

que són importants en les repeses d'enunciats i de lèxic, en diverses espècies de citacions o en recurrències de referències a persones (Norrick 2000). Tot això obre un conjunt de perspectives per a l'aprofitament gramatical encara per explorar.

8 Cloenda

Voldria cloure l'article referint-me a un treball que aprecio particularment: *From Grammar to Politics*, d'Alessandro Duranti (1994). Es tracta d'un estudi etnogràfic, però podria ser també un estudi de detall de qualsevol microcomunitat de parla nostra. Ací l'etnografia de la parla col·labora amb la gramàtica per a la descripció i la classificació. L'eix i l'objectiu de l'analista són les funcions socials del discurs i es recorre a les particularitats gramaticals per descriure les operacions comunicatives; el seu interès principal són unes manifestacions especials de gènere deliberatiu oral desenvolupat col·lectivament. Segurament ací ens situem en un dels extrems del que seria desitjable, en descriure les relacions entre sociolingüística i gramàtica –segurament ens situaríem, també, en un altre extrem, pel cantó de les formes, si examinàvem polèmiques enceses sobre la correcció de tal o tal altra estructura gramatical, o d'una altra de les opcions possibles. No està malament recordar que, durant els setanta del segle passat, el que anomenàvem «gramàtica del discurs» va contribuir notablement a eixamplar la recerca gramatical estricta, potser massa tancada per les pressions de l'escriptura i la correcció: van aparèixer noves qüestions, per exemple, sobre l'anàfora i la referència, en el context de diferents crisis i replantejaments de la teoria lingüística (Rigau 1981). El coneixement sociolingüístic i pragmàtic avui pot contribuir tant a millorar les descripcions i a depurar l'argumentació, com a proporcionar dades noves i categories diferents –com fa segurament, d'una manera extrema però correcta, l'estudi de Duranti. Seria un exemple per seguir, en la línia d'obertura i d'interrelació de disciplines.

Referències bibliogràfiques

- BENINCÀ, Paola (ed.) (1989): *Dialect Variation*. Dordrecht: Foris.
- BOIX, Emili; VILA, Francesc Xavier (1998): *Sociolingüística de la llengua catalana*. Barcelona: Ariel.
- BONET, Sebastià; SOLÀ, Joan (1986): *Sintaxi generativa catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- CALAFORRA, Guillem (1999): *Paraules, idees i accions. Reflexions «sociològiques» per a lingüistes*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- CUENCA, Maria Josep; HILFERTY, Joseph (1999): *Introducción a la lingüística cognitiva*. Barcelona: Ariel.
- DURANTI, Alessandro (1994): *From Grammar to Politics*. Berkeley: University of California.
- FISHMAN, Joshua (1982): *Sociología del lenguaje*. Madrid: Cátedra.
- FISHMAN, Joshua (2001): *Llengua i identitat*. Bromera: Alzira.
- GIMENO, Francesc; MONTOYA, Brauli (1989): *Sociolingüística*. València: Universitat de València.
- HALLIDAY, Mark A. K. (1978): *El lenguaje como semiótica social*. Mèxic: FCE.
- HALLIDAY, Mark A. K. (1982): *Exploraciones sobre las funciones del lenguaje*. Barcelona: Editorial Médica y Técnica.
- HALLIDAY, Mark A. K.; HASAN, Ruqaiya (1976): *Cohesion in English*. London: Longman.
- LAMUELA, Xavier (1994): *Estandardització i establiment de les llengües*. Barcelona: Edicions 62.
- LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep (1984): *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema.
- LÓPEZ MORALES, Humberto (1989): *Sociolingüística*. Madrid: Gredos.

- MONTOYA, Brauli (2002): «La llengua catalana: presentació general». A: SOLÀ, J.; LLORET, M.-R.; MASCARÓ, J.; PÉREZ SALDANYA, M. (dir.): *Gramàtica del català contemporani*. vol. I. pàg. 4-33.
- NORRICK, Neal R. (2000): *Conversational Narrative*. Amsterdam: John Benjamins.
- RIGAU, Gemma (1981): *Gramàtica del discurs*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1950): *Gramàtica valenciana*. València: Torre.
- SILVA-CORVALÁN, Carmen (1989): *Sociolingüística*. Madrid: Alhambra.
- SOLÀ, Joan; LLORET, Maria-Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.) (2002): *Gramàtica del català contemporani*. 3 volums. Barcelona: Empúries.
- TURELL, Maria Teresa (ed.) (1995): *La sociolingüística de la variació*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- TURNER, G. W. (1973): *Stylistics*. Harmondsworth: Penguin.
- VALLVERDÚ, Francesc (1973): *El fet lingüístic com a fet social*. Barcelona: Edicions 62.
- VIANA, Amadeu (1997): «Crear i creure». A: *Raons relatives*. Lleida: Universitat de Lleida. pàg. 131-170.
- VIANA, Amadeu (2000): «*La persiana és verda*: idees de correcció i estils intel·lectuals». *Caplletra* 29. pàg. 121-138.
- WEINREICH, Uriel ([1953] 1996): *Llengües en contacte*. Alzira: Bromera. [*Languages in contact. Findings and Problems*. The Hague: Mouton.]

TAULA RODONA

Tradició lingüística i gramàtiques descriptives. Tres gramàtiques romàniques recents

LORENZO RENZI (Università degli Studi di Padova)
Codirector de la *Grande grammatica italiana di consultazione*

VIOLETA DEMONTE (Universidad Autónoma de Madrid)
Codirectora de la *Gramática Descriptiva de la Lengua Española*

JOAN SOLÀ (Universitat de Barcelona)
Codirector de la *Gramàtica del català contemporani*

SEBASTIÀ BONET (Universitat de Barcelona)
Moderador

SEBASTIÀ BONET

És per a mi un gran honor i un especialíssim plaer que se m'hagi encomanat de fer de coordinador d'aquesta taula rodona, i crec que tots els membres del Departament de Filologia Catalana comparteixen amb mi aquest honor i aquest plaer. El tema de la taula rodona, com sabeu, és la tradició lingüística i les gramàtiques descriptives. De fet, més concretament, es tracta de parlar de les tres grans gramàtiques de tipus descriptiu que, en pocs anys, han aparegut en tres llengües romàniques: en italià, en espanyol i en català. Per parlar-ne, tenim, entre nosaltres, el doctor Lorenzo Renzi, que és professor de Filologia Romànica a la Università degli Studi di Padova, i que és el que va tenir, juntament amb Francesco Antinucci, la idea crucial, la idea genial de convertir en una gramàtica descriptiva, feta per un conjunt nombrós d'autors, els resultats de molts anys de recerca lingüística i, concretament, almenys en un principi, dins de l'àmbit del generativisme. L'obra a la qual em refereixo, suposo que és coneguda per molts de vosaltres, és la *Grande grammatica*

italiana di consultazione, de la qual van sortir progressivament tres volums: el primer, el 1988; el segon, el 1991; i el tercer, el 1995.¹ També ens acompanya la doctora Violeta Demonte, catedràtica de Llengua Espanyola a la Universidad Autónoma de Madrid, la qual ha estat autora de moltes publicacions –també suposo que conegudes–, les quals no esmentaré ara, però sí que voldria fer referència a la seva condició de codirectora, juntament amb Ignacio Bosque, de la *Gramática Descriptiva de la Lengua Española*, que va aparèixer molt recentment, l'any 1999.² Finalment, també és entre nosaltres Joan Solà, que, encara més, suposo que tots coneixeu, i que és aquí, particularment, com a director o codirector de la *Gramàtica del català contemporani*, apareguda, com tots sabeu, aquest any, el 2002.³ Les tres gramàtiques de les quals es parlarà tenen molts punts en comú. D'entrada, una aparença física o un volum comparables: són tres volums cadascuna que, en conjunt, sumen de l'ordre de més de tres mil pàgines. I totes elles resulten d'aquesta idea de Renzi i d'Antinucci, adaptada a les condicions de cadascuna de les tres llengües, de fer servir els resultats d'una recerca que estava orientada cap a la teoria per a una descripció profunda, una descripció àmplia, una descripció exigent de les tres llengües romàniques. Com a coordinador, he proposat als tres ponents una mena de guia o de proposta de funcionament, que consisteix a fer tres intervencions relativament breus, en què se succeiran els tres ponents: a) la primera intervenció versarà sobre els precedents de les tres gramàtiques; b) la segona, sobre les idees base, les idees directives que n'han guiat l'elaboració; i c) la tercera intervenció, sobre la gestació concreta dels projectes i la mena de problemes que es van plantejar i que es van haver de resoldre, així com

¹ RENZI, Lorenzo; SALVI, Giampaolo; CARDINALETTI, Anna (dir.) (1988-1995): *Grande grammatica italiana di consultazione*. 3 volums. Bologna: Il Mulino.

² BOSQUE, Ignacio; DEMONTE, Violeta (dir.) (1999): *Gramática Descriptiva de la Lengua Española*. 3 volums. Madrid: Espasa Calpe.

³ SOLÀ, Joan; LLORET, Maria-Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.) (2002): *Gramàtica del català contemporani*. 3 volums. Barcelona: Empúries.

sobre el tipus de llengua objecte de les respectives descripcions i els problemes de delimitació de la llengua escrita. En principi, està previst que aquestes tres intervencions durin, en conjunt, de l'ordre d'una hora i mitja, i tenim previst de dedicar una part final, d'una mitja hora, a preguntes i respostes en què pugui intervenir el públic. Per tant, doncs, comencem: dono la paraula al professor Renzi per al primer *intervento*.

Primera intervenció. Precedents de les tres gramàtiques

LORENZO RENZI

El president, el professor Bonet, ha recordat que la primera de les grans gramàtiques que avui presentem va ser, a l'inici, una idea original meua i de Francesco Antinucci per tal de donar, a la gramàtica generativa, la forma d'una gramàtica tradicional.

En primer lloc, cal dir que Francesco Antinucci no fou, al capdavant, un gramàtic generatiu ortodox. Tant és així, que poc temps després va abandonar aquesta empresa per dedicar-se a l'estudi del llenguatge dels simis i, avui dia, la seva recerca se centra en la dimensió cognitiva del llenguatge en relació amb l'ús de les noves tecnologies. Constatem, per tant, que la línia investigadora de Francesco Antinucci ha anat cap a una altra direcció.

En segon lloc, jo tampoc he estat un gramàtic generatiu ortodox, sinó que m'hi he convertit al llarg del temps. Per aquests dos motius, la idea de treballar en una gramàtica generativa podia semblar, en principi, una mica estranya. Tot i amb això, naixia de l'observació que, en aquell moment, als inicis de la dècada dels setanta, a Itàlia la lingüística moderna era entesa en el sentit més ampli possible. Recordem que hi havia arribat catapultada des d'Amèrica, també, en part, des de França i d'algun llibre espanyol. Va revolucionar completament les opinions, els costums generals en el camp de la lingüística general i de la glotologia històrica. En aquesta successió ràpida de nous moviments, de novetats

fresques que continuaven apareixent en la gramàtica generativa, la intuïció que nosaltres dos havíem tingut era que aquesta gramàtica havia de ser més propera a la gramàtica tradicional que no pas als altres moviments, especialment l'estructuralisme europeu, que treballava amb una terminologia complexa i exòtica, semblant a la del distribucionalisme nord-americà, un model que ens semblava molt allunyat de la gramàtica tradicional.

La idea que havíem tingut, en canvi, era que la gramàtica generativa, amb totes les seves novetats revolucionàries, havia de ser, en un cert sentit, propera, si més no en el terreny de la terminologia. Bàsicament partíem de dues constatacions. En primer lloc, ens havíem adonat que en les discussions els lingüistes utilitzaven, normalment, una terminologia gramatical molt tradicional. En segon lloc, crèiem que era bo reunir un bon nombre de persones per crear un equip. La idea de treballar en equip, o en col·lectiu –com es deia abans en termes socialistes–, va ser força usual després de l'any 1968 i actualment ha adquirit una gran importància.

En aquell moment i pel que fa a la gramàtica, hi havia, d'una banda, una mena de gènesi d'esquerra i, d'una altra, la voluntat de reunir tots els lingüistes que en aquell moment eren joves –tot i que jo ja era una mica més gran que la resta dels col·laboradors.

Els col·laboradors es trobaven, es reunien i llegien encisats els capítols. Aquest sistema, però, no era el camí correcte, perquè s'hauria tornat etern. D'altra banda, la gestió d'aquesta *Grammatica* ha estat sempre molt informal, i, per exemple, privava de contractes als col·laboradors; un camí que, personalment, no aconsello a ningú de seguir i que veig que els col·legues catalans i espanyols han evitat de fer.

Per a nosaltres, el camí ha estat molt desordenat i fins i tot anàrquic; un camí que partia de la idea de treballar segons l'esquema proposat des de la gramàtica generativa. Aquest esquema implicava començar la *Grammatica* des de dalt, amb el tractament de l'estructura de la frase, un

aspecte que en les gramàtiques més antigues apareixia en l'últim capítol –el de l'ordre de les paraules–, el qual pertanyia més a l'estilística i a la retòrica que no pas a la gramàtica pròpiament dita. A continuació, calia incloure l'estudi dels constituents, dels sintagmes i tot un seguit de novetats que havien de donar a aquesta *Grammatica*, aparentment tradicional, el contingut d'una gramàtica moderna. Entre aquestes novetats, destaca la inclusió de la pragmàtica, que no s'havia tingut en compte en la tradició generativista. Aquest element apareix plenament en el tercer i darrer volum, el qual es va publicar set anys després que el primer –el primer volum es va publicar el 1988 i el tercer, el 1995.

M'han preguntat moltes vegades si considero aquesta gramàtica generativa o eclèctica. Jo intento evitar respondre aquesta pregunta, perquè, en el fons, una obra acabada ha de ser jutjada pels altres.

En el moment de la planificació de l'obra i durant el seu desenvolupament, hi ha hagut un cert component de casualitat, com ja deveu haver notat. Per exemple, nosaltres preteníem dedicar un capítol a l'entonació, ja que ens semblava una part molt important. En canvi, no es va poder dur a terme, perquè, entre altres motius, els col·laboradors escollits no el van escriure. Es tractava, però, d'un aspecte que es podia obviar. En canvi, no hi hauria pogut faltar mai un apartat que tractés el sintagma nominal o un altre que estudiés el verb. També vam pensar d'incloure-hi un capítol dedicat a la fonologia. Encara era més incert fer alguna cosa sobre la morfologia, perquè el temps de què disposàvem no ens permetia desenvolupar-ne una presentació madura i de conjunt. De fet, fa poc temps que podem afrontar una descripció de la morfologia que no sigui banal. En tot cas, si ens movem entre aquests dos pols, el de la casualitat i el de la necessitat, la *Grammatica* s'ha vist limitada a una sintaxi i ens trobem, per tant, davant d'una opció restrictiva. No obstant això, el resultat ha estat aquests tres grans volums de gramàtica, no tan extensos com els de la *Gramática* espanyola, de Violeta Demonte i

Ignacio Bosque i, encara menys, que els de la *Gramàtica* catalana dels membres aquí presents.

VIOLETA DEMONTE

Bona tarda. Ante todo, muchísimas gracias por permitirme este regreso a Cataluña y también por traerme en tan buena compañía. Para seguir el guión que nos ha sugerido el doctor Bonet, hablaré en esta primera intervención de los precedentes. Lo cierto es que podría concluir ya mismo diciendo simplemente: «Hicimos la gramática del español porque la habían hecho Renzi y Salvi para el italiano y el resultado nos había parecido fascinante.» Con algo más de hipérbole, intentaré situar el proyecto en lo que teníamos y en una saga. Para esta tarea me resulta grato retomar lo que muy bien ha señalado el profesor Renzi: las gramáticas que aquí nos convocan surgen todas ellas de la confluencia entre la tradición, la teoría lingüística y su importante desarrollo en la segunda mitad del siglo XX, y, por supuesto, de las circunstancias específicas en que nos encontrábamos los que planeamos esto.

En cuanto a la tradición, como resumía esta mañana con precisión José M. Brucart, podemos decir que la historia del análisis gramatical del español tiene algunos ejes fáciles de enunciar, aunque quizá no tan fáciles de caracterizar. Uno de ellos es la persistencia durante un largo período de la idea, presente incluso en algunos elementos del *Esbozo* de la Real Academia de 1973, de que hay un paralelismo entre las categorías de la lógica tradicional y las categorías gramaticales o clases de palabras. Otro elemento esencial de las gramáticas del español es que, en general, se fundan –como afirmamos Ignacio Bosque y yo en el prólogo de la *Gramática*– en una concepción poco restringida de los límites que median entre la estructura formal de las oraciones y las intenciones y valoraciones de los hablantes. Un tercer elemento de esta tradición es la casi ausencia de la sintaxis, es decir, la falta de una teoría de la estructura

de los sintagmas, excepción hecha de algunos intentos que podemos encontrar en trabajos de corte estructuralista.

Con todo, esta tradición, similar a la que podemos encontrar en otros países, tiene también elementos distintivos. Podemos hablar sí de un pertinaz logicismo, pero también de la aparición, a lo largo de los siglos XIX y XX, de gramáticas que pueden considerarse influidas por la filosofía idealista, o por la teoría de la enunciación, es decir, por visiones del lenguaje emanadas de la filosofía que, si hubieran podido extenderse de la manera debida, hubieran dado acaso con una manera nueva de caracterizar los fenómenos gramaticales. Asimismo, en estos mismos siglos aparecen lo que hemos dado en llamar las primeras gramáticas empíricas ambiciosas, gramáticas como las de Bello, Salvá o, más recientemente, la de Fernández Ramírez. En todas ellas, con diferencias que no vienen al caso, el logicismo coexiste con las ricas descripciones y con una muy cuidadosa ejemplificación que considera, cierto es, la lengua de las obras literarias como la que ha de ilustrar la forma y el uso de las construcciones.

Esta tradición de las gramáticas orientadas por la relación entre las unidades de la lógica y las clases de palabras, y la de las gramáticas empíricas, se rompe, en alguna medida, con el estructuralismo, con ventajas y desventajas consustanciales con esa ruptura. El estructuralismo supone sacar a la luz, en el seno de las comunidades de filólogos y lingüistas, la idea de que el lenguaje es un sistema inmanente. Es decir, se expresa, al menos programáticamente, la idea de que podemos analizar las lenguas mediante principios que son estrictamente lingüísticos, lo cual, desde luego, es muy importante para lo que va a pasar después, a saber, para el desarrollo de modelos formales mucho más elaborados y explícitos, como puede ser el de la gramática generativa. A la vez el estructuralismo trae consigo una restricción importante en lo que se entiende como fenómeno lingüístico y, por lo tanto, en el alcance de las descripciones. Más explícitamente, en el mundo hispano hay dos grandes

grupos –no sé si llamarlos escuelas, aunque de este modo se han llamado a sí mismas–: la línea argentina, más influida por Bloomfield y por el distribucionalismo norteamericano, aunque también por la glosemática, y la línea española del profesor Alarcos –que ustedes conocen muy bien. Al instaurarse el dogma de que es el procedimiento de descubrimiento y no la propiedad del fenómeno lo que interesa, al eliminarse el significado del análisis gramatical, y al restringirse, en el caso de la escuela española por ejemplo, el análisis de las estructuras al análisis de las funciones, quedan fuera muchas cuestiones. Entre ellas están, sin ir más lejos, la correlación forma-significado o el análisis de la estructura interna de los sintagmas y, por lo tanto, de la estructura de la cláusula. Esta concepción del análisis lingüístico, hay que decirlo, aporta por otra parte buenas costumbres metodológicas: la idea de que analizar no es especular sino demostrar.

La aparición de la gramática generativa, como es bien sabido, trae consigo la concepción de la gramática como un modelo del estado inicial de la facultad del lenguaje y el énfasis en el peso de la teoría con todos sus elementos: la trabada conceptualización y el centramiento en el examen de las operaciones y los procesos que expresan las propiedades constitutivas de esa facultad del lenguaje. La gramática generativa entra en España en pocos sitios (Barcelona, Madrid y, posteriormente, el País Vasco). En el momento en que decidimos hacer la *Gramática Descriptiva de la Lengua Española (GDLE)*, la coexistencia, por así decir, de los generativistas con los gramáticos estructuralistas y tradicionales es pacífica y susceptible de convertirse en complementaria. Por ello, cuando Bosque y yo decidimos emprender esta empresa, aparte de sentirnos autorizados para ello por razones de edad, pensamos que teníamos masa crítica suficiente: bastantes especialistas, una tradición y una considerable cantidad de trabajos descriptivos y teóricos –más descriptivos quizá que teóricos. También contábamos con los varios investigadores que habían trabajado sobre el español en las universidades norteamericanas y europeas, fundamentalmente generativistas, pero también cognitivistas y

funcionalistas. Así pues, y resumiendo mucho, nuestra *Gramática* se asienta sobre el peso teórico y empírico de la gramática generativa pero no desdeña otros enfoques y se funda también en el deseo de rescatar la tradición de las gramáticas con muchos datos, por así decir. Estábamos ya casi a finales del siglo XX, por otro lado, y el paradigma generativista se había vuelto más integracionista, había desarrollado, por ejemplo, una teoría sobre las relaciones entre el léxico y la sintaxis. A la par, los semánticos formales y los sintactistas trabajaban en sus mundos, pero se relacionaban y se reconocían los unos a los otros; la pragmática había desarrollado hipótesis como la de la «relevancia» que podían incidir en una interesante extensión del análisis gramatical hacia la interfaz conceptual intencional... En fin, que parecía llegado el momento de poner en común conocimientos y recursos humanos e intelectuales. Por ello, nos lanzamos a la empresa.

JOAN SOLÀ

Aquesta primera tanda d'intervencions tracta de precedents, del marc ideològic que hi havia quan vam començar aquesta empresa i de la manera com hi vam incorporar les diferents teories i metodologies del segle XX, etc.

L'inici de tot això va ser la petició que em va fer Xavier Folch, director de l'Editorial Empúries –que aleshores encara no formava part del Grup 62–, d'una gramàtica catalana moderna. Com que, malgrat la seva opinió, jo veia la petició absolutament allunyada de les meves possibilitats, vam passar uns quants mesos d'estira-i-arronsa. Jo vaig consultar la qüestió amb unes quantes persones i un dia –va ser una simple casualitat– vaig veure a la llibreria Alibri –que aleshores encara es devia dir Herder– la magna, impressionant gramàtica de Renzi i me la vaig endur immediatament. Canviava radicalment la situació: el projecte es podia fer en equip. Més endavant, i gràcies a les consultes al·ludides, vaig saber que Bosque i Demonte dirigien a Madrid un projecte semblant

al de Renzi. Em vaig fer una llista de qüestions i vaig anar a trobar aquests col·legues, que em van acollir amb una generositat com jo no he conegut mai en el nostre terreny. Ja els he expressat agraïment moltes vegades i ara ho torno a fer des d'aquí a Violeta Demonte.

Anant als precedents, el que aleshores hi havia en català era una certa tradició de gramàtiques normatives i una tradició molt pobra i irregular –per no dir pràcticament nul·la– de gramàtiques descriptives. Això era degut al fet que la nostra cultura havia estat durant molts segles sense escola i sense investigació universitària. Per tant, el que hi havia eren uns manuals de suport i d'urgència que responien a la voluntat d'ensenyar la llengua sobretot a persones grans –car no era possible de fer-ho als nens i als nois amb edat escolar. Per la finalitat que tenen, d'ensinistrament elemental a públics de no especialistes, aquests manuals són dràsticament selectius: només tracten de les qüestions que sembla que poden interessar a aquest tipus de lector general; se centren, per tant, en quatre coses, en general detalls distorsionats o influïts per les llengües de contacte, en el nostre cas molt especialment pel castellà. I aquí s'acaba tot. Moltes vegades, també, se simplifiquen tant les formulacions, arriben a ser tan primes, que fins i tot en pot patir l'exactitud o la veracitat dels fenòmens tractats. Bé, això és el que hi havia.

Pel que fa a preparació teòrica, afortunadament ens trobàvem una mica en la línia en què es trobaven els altres projectes: hi havia un conjunt de professors universitaris que sí que estaven preparats, que tenien una bona coneixença de les teories i de les metodologies desenvolupades durant el segle XX. Concretament, al País Valencià s'havia treballat amb molta competència la teoria liminar, fundada precisament per un dels futurs col·laboradors de la nostra gramàtica, Àngel López, i practicada per altres futurs col·laboradors. El cognitivisme és una teoria també molt ben coneguda al País Valencià i arreu del domini lingüístic. La gramàtica generativa ha estat intensament practicada a la Universitat Autònoma de Barcelona però també en aquesta

universitat nostra, la Universitat de Barcelona. Altres col·laboradors de la *Gramàtica* són bons coneixedors de la pragmàtica. No cito noms perquè em desbordaria el temps i perquè perillaria de deixar-me'n molts.

Per tant, teníem, d'una banda, un conjunt de manuals molt condicionats per unes necessitats força reduïdes; d'una altra banda, un conjunt de persones preparades per emprendre una obra més sòlida i ambiciosa: no teníem tantes persones com en italià o en castellà, però deuníem. Només calia que algú projectés i engegés l'operació.

Pel que fa a gramàtiques completes, realment hi havia molt poca cosa. L'única gramàtica completa, com sabeu, era la de Badia, que s'havia inspirat molt de prop, pel que fa a la sintaxi, en la sintaxi de Gili Gaya, que era del 1943, i per tant aquella es basava en una teoria molt clàssica. A part d'això, hi havia la gramàtica d'Hualde (1992), feta ara fa deu anys amb uns altres interessos.⁴ L'obra d'Hualde és, aquesta sí, descriptiva, però té la finalitat de servir perquè els especialistes puguin fer comparances entre llengües, i per tant queia molt lluny de les necessitats del nostre públic. És una gramàtica reduïda, d'unes quatre-centes cinquanta pàgines, però és completa, potser la més completa fins al moment, amb fonologia, morfologia, sintaxi i lèxic. Després, durant el procés de redacció de la nostra gramàtica, va aparèixer l'excel·lent manual de Wheeler, Yates i Dols, a Anglaterra, a la mateixa editorial de l'obra anterior.⁵ Aquesta altra gramàtica anava adreçada fonamentalment a lectors anglòfons, de manera que tampoc no s'ajustava del tot a les necessitats que nosaltres volíem cobrir; i també era relativament breu: unes sis-centes cinquanta pàgines; només estudiava la morfologia i la sintaxi, però estava molt ben feta, com dic. Fora d'això, hi havia unes quantes bones monografies de parts de la gramàtica. Per exemple, de dos futurs col·laboradors de la *Gramàtica*: Wheeler havia escrit un bon manual de fonologia; i Mascaró, que seria alhora un dels quatre directors,

⁴ HUALDE, José-Ignacio (1992): *Catalan*. London; New York: Routledge.

⁵ WHEELER, Max W.; YATES, Alan; DOLS, Nicolau (1999): *Catalan: A Comprehensive Grammar*. London; New York: Routledge.

havia fet un excel·lent tractat de morfologia. I d'articles, n'hi havia molts. Novament, no intentaré pas aquí de fer enumeracions. El que calia, doncs, era, en tot cas, fer una descripció molt més àmplia de la llengua, integrar-hi tot això, posar-ho al dia i oferir-ho de forma unificada. No era poca feina. El nostre projecte també podia tenir en compte les necessitats de l'ensenyament, secundari o superior. En tot cas, no es tractava pas de proporcionar als professors orientacions clares sobre les teories més conegudes, com ara el generativisme, per ajudar-los a evitar atzagaiades com les que s'han viscut durant els anys d'aprenentatge d'aquestes teories entre nosaltres; però sí que vèiem la possibilitat de començar a posar ordre en l'ensenyament del català, sobretot en aspectes metodològics i terminològics. Aquests eren els nostres antecedents.

Segona intervenció. Idees directives de les gramàtiques

LORENZO RENZI

Per reprendre la paraula, aprofitaré algunes de les observacions que han fet els meus col·legues: la nostra *Grammatica* va néixer, i això pot arribar a meravellar algú, sobre un terreny més aviat poc treballat. La tradició gramatical italiana havia estat molt gloriosa durant el Renaixement, però durant els segles següents i sobretot al segle XX va ser, en canvi, extremament pobre. Al segle XVI hi havia aproximadament una vintena de gramàtiques italianes, cosa que cap altra llengua del món tenia, tot i que —com ja sabem— la primera gramàtica escrita, de veritat, en una llengua romànica va ser la de Nebrija.

En aquesta obra, la nostra intenció no ha estat, com ha dit Violeta Demonte per al cas de l'espanyol, aprofitar una tradició nacional de gramàtiques molt riques en dades, sinó que hem volgut, d'alguna manera, compensar una pubertat originària.

Cal dir que aquesta obra ha resultat veïtosa per dos motius: en primer lloc, pel fet que, per argumentar determinades qüestions, no

disposàvem d'estudis previs, estudis de base; per tant, hem hagut d'innovar en la mateixa *Grammatica*. En segon lloc, perquè la seva acollida ha estat, a Itàlia, més aviat prudent, per no dir escèptica. Amb això vull dir que no hi ha tingut el mateix èxit que a la península Ibèrica ni pel que fa a les vendes ni pel que fa al públic. Això no reflectia res més que la situació del país: Itàlia no sentia la necessitat de tenir aquesta *Grande grammatica* i, fins i tot, avui dia sembla que faci nosa. Els estudiosos en fan un ús sobri, moderat i molts lingüistes l'observen, encara, amb força recel. Nosaltres en tenim una mica de culpa, perquè potser hem arribat abans que es necessités, abans que el temps la demanés. Quan l'obra es va acabar l'any 1995 no hi va haver cap recensió. Tot i això, n'estic molt content i, a més, els meus companys catalans i espanyols em recolzen.

Comentaré a continuació alguns punts indicats pel nostre president, com ara la relació entre la direcció de l'obra i els col·laboradors, que han estat més de trenta. Es pressuposava que seria una obra ben coordinada i que hi hauria una supervisió completa dels diferents treballs. Aquesta supervisió ha estat destacable, sobretot, en el segon i el tercer volum, i això ha estat, en gran part, gràcies a Giampaolo Salvi. Molts de vosaltres us preguntareu per què és més conegut Renzi que Salvi. Senzillament, perquè Salvi és un suís italià que es va instal·lar a Budapest i, si no es viatja a la seva terra, és més difícil veure'l; més que no pas a mi, que em trobo al mig d'Europa. Salvi ha estat l'home que, veritablement, tenia al cap tota la *Grammatica* i que, alhora, ha estat capaç d'omplir els espais en blanc i d'eliminar les contradiccions d'aquesta obra col·lectiva que, com a tal, presenta ja d'entrada molts problemes de coordinació.

En aquesta *Grammatica* s'han introduït o bé exemples extrets de la realitat lingüística o bé exemples citats per altres autors, per exemplificar de manera precisa algun registre especial. Hem cregut que era millor fer una gramàtica de l'italià a partir d'algunes varietats, ja fossin estilístiques

o dialectals, que no pas fer una gramàtica del parlant ideal. D'aquesta manera, ens distanciem de la tradició generativa clàssica.

Hi ha una lingüística variacionista que, segons el meu parer, s'oblida de veure que la llengua té un nucli que és comú en totes les varietats. En realitat, he fet aquesta *Grammatica* mentre m'encarregava, també, de dir als autors que tinguessin cura d'altres construccions o d'altres varietats locals o de registres. D'aquesta manera, s'ha observat que el nucli era més ampli del que semblava i la varietat, molt més limitada. El cas més macroscòpic de varietat és l'exclamació: en toscà hi ha l'expressió del tipus *come bello*;⁶ en la zona septentrional, *che bello*;⁷ i en la zona meridional, *quanto bello*.⁸ És curiós, però, el fet que aquest exemple gairebé mai és esmentat i que fins i tot els variacionistes el defugen.

VIOLETA DEMONTE

Nuestro presidente nos pide que expliquemos el porqué de esta denominación de «gramática descriptiva». Recordaréis que la gramática italiana se llama *Grande grammatica italiana di consultazione*. Nosotros, en cambio, escogimos el título de *Gramática Descriptiva de la Lengua Española*. El nombre no fue caprichoso o no meditado, pero necesita justificación, porque podría muy bien decirse que es engañoso, o simplemente incorrecto, en tanto en cuanto la descripción nunca es inocente y, en todo caso, si lo es, puede que sea peor ya que puede presuponer una teoría no claramente formulada, implícita, no elaborada. Cuando hay una teoría, la taxonomía como fin en sí mismo pierde sentido, pues lo que ha de buscarse no es la catalogación sino la contrastación de hipótesis y la construcción de un modelo. Pues bien, pese a estar de acuerdo con lo que acabo de señalar, escogimos este título con deliberada intención. Como escribimos en el «Prólogo» de la

⁶ La traducció literal seria 'com (de) maco'.

⁷ La traducció literal seria 'que maco'.

⁸ La traducció literal seria 'quant (de) maco'.

Gramática, mediante esta denominación de «gramática descriptiva» aludíamos al hecho de que nos interesaba presentar las propiedades y razonarlas antes que justificar un modelo. Enmarcada la tarea de este modo, nos pareció relativamente legítimo hablar de gramática descriptiva, además del orgullo de rescatar un término tradicional que define una manera de hacer gramática. Esto es, con el adjetivo «descriptivo», también queríamos referirnos –y en esto enlazábamos con la tradición de Fernández Ramírez, Bello, Salvá, Gili Gaya, el propio *Esbozo* de la Academia– a la riqueza de los datos que contiene la *Gramática* y al intento –un intento quizá excesivamente ambicioso– de ser exhaustivos. La *Gramática*, pues, tenía por objetivo presentar propiedades antes que justificar un modelo, ser muy detallada incluso debilitando posibles generalizaciones. No obstante, tenía que ser también una gramática razonada en el sentido clásico de intentar encontrar los fundamentos, pero también en el sentido metodológico de dar argumentos y razones de por qué ésta era la generalización óptima y no otra que pudiera concebirse.

Una noción de la gramática de Renzi, Salvi y Cardinaletti fue muy iluminadora para nosotros: la de que es posible una gramática orientada por la teoría pero posterior a ella, es decir, una gramática descriptiva post-teórica. Orientada por la teoría significa, en nuestro caso, orientada por la teoría que más ha trabajado las propiedades formales de las lenguas –esto es, la gramática generativa–, pero intentando a su vez integrar los resultados obtenidos en otros marcos: funcionalistas, cognitivistas, lexicistas, pragmáticos. Ahora bien, ¿realmente hemos conseguido integrar estos marcos? Sería pretencioso afirmar que perspectivas con aspectos en ocasiones contradictorios entre sí pueden integrarse en una unidad superior. También es cierto que la descripción permite sortear ciertos escollos que la explicación no puede evitar. Nuestro trabajo de dirección y coordinación, además de muchísimas otras cosas, intentó también encontrar un eje conceptual común, y recurrió a la traducción

cuando había vocabulario o alguna manera de ver propios de otro paradigma, para intentar aproximar al menos los ejes básicos y las nociones de fondo.

Con el adjetivo «descriptivo» también queríamos aludir a una gramática de referencia, es decir, una gramática de consulta, de examen, de información y de posibles aplicaciones. Entonces, ¿se trata de una obra de divulgación de la teoría lingüística? Pues sí, en alguna medida sí lo es, y ello no tiene nada de malo, al contrario. Una de las más visibles aspiraciones de los científicos de todas las áreas –lo que algunos han llamado la meta de la tercera cultura– es la de intentar que los resultados que salen de las teorías lleguen a la enseñanza, lleguen a la escuela media, lleguen a la universidad de modo tal que puedan estar disponibles en los cursos básicos. Para conseguir esto, desde luego, en nuestro caso, había que hacer la traducción a la que antes aludía: la presentación, en un formato descriptivo, de las reglas, las propiedades, las hipótesis que se articulan y cotejan en las revistas científicas que naturalmente nadie tiene por qué estar leyendo todos los días.

Finalmente, la gramática es descriptiva por analogía externa con las obras descriptivas tradicionales, y porque articula todos estos conocimientos nuevos en un índice tradicional en algunos aspectos. Si se la examina atentamente, en efecto, se advertirá que la *Gramática Descriptiva de la Lengua Española* es –entre las gramáticas que aquí comentamos– la que tiene el índice en apariencia más anticuado, en el sentido de que se presenta a sí misma como un estudio de las clases de palabras. En definitiva, es una rica (léxico)sintaxis de las clases de palabras, muy dividida, muy detallada. Comparado con el de la italiana y la catalana, este índice se parece bastante a los índices de las gramáticas clásicas, al del *Esbozo* de la Real Academia, por ejemplo. Este índice es, por otra parte, el resultado de la voluntad de exhaustividad, pero eso es otra historia.

JOAN SOLÀ

Aquest segon torn d'intervencions tracta de la relació entre la teoria –o les teories– i la descripció, i sobre el caràcter aparentment tradicional dels índexs de les gramàtiques.

Per començar, el títol de la nostra obra no té la paraula *grande* que té la gramàtica italiana (*Grande grammatica italiana di consultazione*), perquè vam creure que era millor posar-hi un títol més descriptiu i fins i tot més humil. Tampoc no hi vam posar la paraula *descriptiva*, com en la gramàtica del castellà (*Gramática Descriptiva de la Lengua Española*), perquè vam creure que no valia la pena: només de veure-la, ja t'adones que la *Gramàtica del català contemporani* no deu ser pas una gramàtica de tipus tradicional, normativa; i com que no calia, ens ho vam estalviar. Després va resultar que aquest títol va anar molt bé per al disseny exterior: l'obra es pot citar amb tres inicials, *Gcc*, cosa que els directors no havíem pas ni previst ni pretès, però sí que la van veure els dissenyadors. I algú ens va dir: «Una gramàtica que es pugui citar per sigles ja té una mica l'èxit assegurat.» Va ser una simple casualitat. Benvinguda.

Quan s'obre la *Gcc*, pot semblar que els títols dels cinquanta-dos capítols són de tall tradicional. Però la consulta dels sumaris fa desaparèixer aviat aquesta impressió. En principi no preteníem pas de trencar motllos, perquè volíem que l'obra fos útil i assequible a un públic molt ampli, de formació diversa, inclòs el de formació clàssica o tradicional. Crec que en aquest aspecte les tres gramàtiques s'assemblen: no volem desorientar el lector d'entrada. Amb tot, als sumaris, ja s'hi detecten clarament les novetats, que poden ser absolutes o notables. Però hi ha unes altres novetats no visibles en els sumaris: les teories i les interpretacions, implícites o explícites. Crec que en aquest aspecte el lector rebrà un impacte en general molt positiu. I confiem que podrà valorar l'esforç que hem fet per aconseguir que tot el rerefons teòric quedés simplificat, assequible, al servei de la finalitat descriptiva d'una

llengua concreta i per a uns lectors concrets, que no tenien forçosament coneixements especialitzats.

Aquest rerefons teòric potser és més visible en uns capítols que en uns altres o en una part de l'obra que en una altra. Aquí hi va haver força llibertat, tot i que els directors vigilàvem molt la coherència interna de cada capítol i l'aspecte general de tota l'obra. En sintaxi, per exemple, la interpretació de les estructures és sovint essencial, a diferència de les altres parts de l'obra: i interpretar vol dir classificar segons una teoria determinada. Com ha dit Brucart en l'última conferència d'aquest matí, sense una teoria molt clara al darrere no pots ni començar a parlar de cap fet sintàctic. Per tant, hi pot haver diferències, certament. Però en morfologia, posem per cas, si llegiu el capítol dels verbs irregulars, de seguida us adonareu que es qüestiona la noció d'«irregularitat»: ¿què vol dir «verb irregular»?; i a partir d'aquí, l'autor ja ens presenta el capítol d'una manera ben original, distinta de la manera tradicional, encara que els directors hi vam intervenir perquè també un lector tradicional hi trobés els fets exposats de manera assequible per a ell: hi ha una llista final de formes. Va ser una intervenció urgent, deixeu-me dir emocionant i tot, feta molt pocs dies abans d'imprimir l'obra. O, per exemple, el tractament dels clítics, que també forma part de la morfologia, es presenta de forma molt diferent de la que figura en manuals d'ús. Però, en definitiva, com us dic, l'aspecte teòric sempre es troba al servei de la descripció, no pren mai un paper prominent: i això en totes tres obres, per ordre explícita dels respectius directors.

Deixeu-me parlar d'uns quants detalls de sintaxi. En aquesta part de l'obra trobareu, per exemple, un tractament molt ric dels fenòmens d'el·lipsi, que eren un aspecte molt poc tractat en les nostres obres tradicionals. Això mateix s'esdevé amb el complex fenomen de l'ordre de mots: en aquest capítol, molt curt però un dels millors, hi trobareu novetats importants. Al capítol dels pronoms hi trobareu discutides les condicions de pronominalització, aspecte absolutament absent en treballs

anterior, tot i que és essencial si es pretén de dir alguna cosa d'útil sobre la pronominalització i sobre les anàfores en general. Un altre tractament nou el trobareu a les oracions condicionals, en què es desenvolupa una aproximació complexa semàntico-pragmàtico-sintàctica del fenomen. També hi ha novetats en les construccions clivellades, que darrerament ja comptaven amb estudis excel·lents. I, en general, en tots els capítols: per exemple, en el tractament de les relacions de temps i d'aspecte, en l'estudi dels modes verbals i en el tractament dels connectors –que apareixen per primera vegada integrats en un tractat gramatical sobre el català. O en els fenòmens de passivització, relacionats ara àmpliament; o en els diferents tipus de complements: vegeu l'excel·lent capítol de Gemma Rigau sobre aquesta qüestió. Per tornar a la relació entre teoria i descripció, aquí ja es dona per fet que l'infinitiu és una oració: ja sabeu que tradicionalment no es considerava així; i ara el que es fa, simplement, és donar compte de les condicions del subjecte d'aquesta oració. També el fenomen de la inacusativitat –en què Fabra va ser un espectacular capdavanter– rep ara un desplegament important, en diversos capítols, especialment al capítol de Joana Rosselló.

Però la formalització s'ha donat amb molta mesura, com us dic: s'ha intentat que cada autor expliqui els fenòmens de manera que el lector pugui entendre'ls. Un lector culte de tipus mitjà. Això és el que es pretén. En cap de les tres gramàtiques no hi ha, per exemple, cap arbre: molts estudiants de lingüística s'havien arribat a creure que els arbres eren un signe específic de la teoria generativa o que no es podia fer lingüística teòrica ni descriptiva sense arbres. Després ja us diré més coses, com, per exemple, la diferència que hi ha entre el procediment d'aquesta gramàtica i l'anglesa de Huddleston i Pullum. Això serà al tercer torn.

Deixeu-m'hi afegir una nota sobre una qüestió de la qual també s'ha parlat aquest matí. La gramàtica tradicional moltes vegades no tocava certs aspectes o fenòmens perquè la teoria en què es basava, que era molt més simple que les teories actuals, no podia analitzar-los. No els tocava o,

pitjor encara, els menystenia o els condemnava. El gramàtic andalús Eduardo Benot, home altrament de prou de mèrit, anomenava «aberraciones» construccions com *Ja veig amb l'amic que has sortit*, en què *amb l'amic que has sortit* és complement de *veig*; a ell li devia semblar que el veritable complement d'aquest verb havia de ser un nom i que, per tant, l'estructura «lògica» havia de ser *Ja veig l'amic amb qui has sortit*. Doncs no: en aquesta estructura el complement de *veig* no és pas *l'amic* sinó el que he dit, perquè aquesta oració significa 'Ja veig (ja comprenc o m'adono) amb quin amic has sortit' (veg. *Gcc*: 2536).

Tercera intervenció. Gestació de les gramàtiques i tipus de llengua

LORENZO RENZI

Els dialectes de l'italià són varietats que presenten moltes diferències, que, segons l'ortodòxia històrica, corresponen a evolucions independents a partir del llatí. Per aquesta raó, no hauria estat possible tractar, des del punt de vista sincrònic, l'italià ni tampoc cap dels dotze grans dialectes que té aquesta llengua i que mereixerien una descripció independent.

El que hem pretès de descriure en aquesta *Grammatica* ha estat l'organisme italià amb els seus registres, en una escala de dalt a baix, i algun aspecte del llenguatge específic, com ara el periodístic o el tècnic.

En italià –i amb això es diferencia d'altres llengües– les formes antigues no s'eliminen del tot i poden retornar a l'ús escrit. Per això, llegir prosa italiana és difícil d'interpretar, fins i tot, pels mateixos italians, perquè hi ha expressions que, en la parla espontània i quotidiana, ja no s'usen, com ara la del gerundi seguit d'un subjecte pronominal (*avendo egli stabilito che...*) o nominal (*avendo il ministero stavilito*). Una forma com *stile ministeriale*, que podem trobar en els nostres grans escriptors del segle XIII al XVI, correspon a un estil modern, ¿o no?

Podríem discutir sobre aquesta qüestió durant hores, de manera que val més que ho deixem aquí.

VIOLETA DEMONTE

Nos pregunta nuestro coordinador por la necesidad de la redacción plural. Podría eludir la dificultad del asunto indicando simplemente la conveniencia práctica: seguramente la múltiple autoría es la única manera posible de llegar a la meta en este tipo de obras, dada la riqueza de la información de que se dispone y la especialización que requieren los temas.

Pero una pregunta importante que surge de inmediato cuando se habla de obra colectiva es cuánto sufre la coherencia cuando se adopta el esquema de trabajo colectivo. Bueno, es indudable que se ve afectada. Precisamente por ello es importantísimo ejercer una dirección desde muy cerca y con mucha voluntad de poner en común, de otro modo cada capítulo será lo que a cada autor le venga en gana. La dirección por otra parte ha de tener la firme voluntad de eliminar por lo menos las contradicciones, de unificar el vocabulario y de evitar las reiteraciones. En nuestro caso, nos tomamos muy en serio la labor de seguimiento. No obstante, en algunos lugares de la *Gramática*, hay análisis que, aún sin ser alternativos, no son completamente iguales. Este aspecto lo hemos señalado mediante notas específicas. Por ejemplo, Mendikoetxea y Otero no tienen la misma posición respecto a la naturaleza de las construcciones del tipo *lavarse/peinarse*, lo cual está indicado. Se esbozan dos análisis: uno más sesgado a la interpretación de esas construcciones verbales como reflexivas y otro que las considera inacusativas. Decidimos mantener esa aparente discrepancia porque nos parecía que, en efecto, se trata de una cuestión no zanjada, y la visión hasta cierto punto opuesta enriquecía y no empobrecía la *Gramática*, si bien ya iba hacia un tipo de lector más especializado. La expresión «Acuerdo de mínimos», que saben ustedes que es habitual en el lenguaje de la política, la usamos Ignacio y yo en el

«Prólogo» para indicar ese deseo y manifestar, a la vez, que en algunos casos iban a quedar restos de obstinaciones escolásticas o adhesiones incondicionales a ciertos vocablos especializados, pero que se podía entender que la obra en su conjunto y en sus aspectos fundamentales era el resultado de un consenso.

En cuanto a otros aspectos que definen el tipo de obra, antes decía –un poco flagelantemente– que era una obra con un índice tradicional; digo ahora que también es un índice donde las cuestiones están muy divididas por pormenorizadas: hay un capítulo sobre el sintagma nominal, pero también hay otro sobre nombres propios, sobre nombres comunes y sobre sintaxis de las nominalizaciones; es decir, en la división está la riqueza de la información y de los análisis. Esta división está fundada esencialmente en la necesidad de presentar las cuestiones desde los ángulos que las enfocan mejor. Puede darse el caso de que sea más necesario apelar a la semántica de la referencia en el caso de los nombres propios y a la teoría argumental en el caso de las nominalizaciones; o a la pura sintaxis cuando hablamos de la estructura del SN con los determinantes y los complementos, etc.

En lo que respecta a contenidos y actualización de los contenidos de la gramática del español, hay ciertamente en la *GDLE* muchos temas nuevos que naturalmente son similares a los que señalaba Solà a propósito de la gramática catalana: la inacusatividad, la elipsis, las funciones informativas, los actos de habla, las oraciones adverbiales, etc. También cabe destacar la manera de presentar las llamadas «adverbiales impropias» como parte de las relaciones entre la oración y el discurso, o el hecho de dedicar un capítulo entero a la expresión y omisión del pronombre personal, del sujeto, lo que supone caracterizar el español como una lengua de sujeto nulo, con todo lo que eso lleva consigo. En fin, todo esto en cuanto a la estructura y a la organización de la obra.

Aunque en este momento no existe un debate sobre el español estándar, a diferencia de lo que sucede en el ámbito de otras lenguas

peninsulares, en la obra subyace la cada vez más asentada concepción de que el estándar implícito es en efecto un panespañol y no la imposición de un dialecto sobre los otros. En cuanto a la inclusión de aspectos diacrónicos, en las instrucciones que hicimos llegar a los autores antes de empezar la redacción, les recomendábamos que tuvieran en cuenta, en la medida de lo posible, información que viniera de estudios que pusieran de manifiesto la presencia de la historia de la lengua. En este sentido, se pueden mencionar capítulos como el del laísmo, leísmo y loísmo, que además está redactado por una persona que se dedica a la dialectología histórica y que considera estos fenómenos como fruto de la relación entre diacronía y sincronía; o el capítulo de las nominalizaciones, que también está redactado por expertos en las nominalizaciones de acción que son también especialistas en gramática histórica. En estos capítulos se muestra que en ocasiones es imprescindible recurrir a la historia de la lengua para entender los fenómenos sincrónicamente, sobre todo en muchos asuntos de la morfología. Por otro lado, la *Gramática* también incluye bastantes referencias a las variaciones geográficas del español –lamentablemente no existe una obra amplia sobre la variación en nuestra lengua, aunque sí haya estudios específicos sobre temas específicos. Si ustedes miran el índice de la *Gramática*, encontrarán una entrada para «Español de América» –que es una manera de nombrar, aunque quizá no la más feliz– que contiene cuatro columnas, es decir, abarca dos páginas enteras y que contiene incluso una clasificación de los temas según los países en que está documentado. Por ejemplo, se habla de la omisión del objeto directo tanto en el español del País Vasco como en Paraguay, por influencia del guaraní, o en el Ecuador, como un rasgo del español andino. Quien haya visto la gramática sabrá que también hay capítulos específicos sobre fenómenos de variación gramatical: aparte del que trata sobre el leísmo, laísmo y loísmo, hay un capítulo sobre el fenómeno tan conocido del dequeísmo y otro sobre formas de tratamiento, que, inevitablemente –como decía muy bien Viana esta mañana–, es un

capítulo sociolingüístico y, a la vez, histórico. Por lo tanto, está presente la variación sintáctica y morfológica, puesto que, como saben ustedes, la *Gramática* no tiene fonología.

Por último, en cuanto a la construcción de los ejemplos, cabe decir que las fuentes de datos son múltiples, y si ustedes los analizan con atención verán que hay ejemplos tomados de corpus, hay ejemplos de la prensa, de la lengua literaria, y hay también muchos ejemplos creados y mucho asterisco, a saber, se presentan tanto ejemplos positivos como negativos, como es ya consustancial al análisis gramatical tal y como se lleva a cabo en este momento. En todo caso, si les pedimos a los autores que no abusaran de los grados de gramaticalidad, es decir, que no se usaran los signos de una interrogación, dos interrogaciones y tres interrogaciones, las escalas de gramaticalidad presentes en los trabajos teóricos. En los trabajos teóricos, estos datos intermedios pueden servir para mantener en pie un análisis sólido, pero esos datos carecen de sentido, e inducen a confusión, en una obra descriptiva. Dijimos rotundamente pues que no era deseable incluir más que casos contrastados de gramaticalidad/agramaticalidad; si no lo sabían o si tenían dudas, y si había hablantes que decían una cosa y otros que no la aceptaban era preferible suprimir los ejemplos intermedios o dudosos. Finalmente, y a diferencia de la gramática italiana, hay en nuestra obra poca referencia a la variación estilística, seguramente debido a la inexistencia de trabajos sólidos sobre registros.

JOAN SOLÀ

Acabaré de dir les quatre coses que queden i, potser, en reprendré alguna que me n'havia deixat sobre idees bàsiques i sobre el procés de confecció de la *Gcc*. En el nostre projecte teníem la fortuna que partíem –i una vegada més ho hem d'agrair– del treball capdavanter dels italians. El director, Lorenzo Renzi, ha explicat una mica els detalls de rerefons del projecte i les dificultats que hi van tenir. Nosaltres havíem de mirar de

conjurar una mica les dificultats. Ha dit el senyor Renzi que ells no van fer un projecte gaire explícit. Nosaltres sí que vam fer un projecte explícit, diria que molt explícit, i sort en vam tenir; perquè, si no, després, durant l'elaboració de l'obra, surten tantes dificultats que no es podrien controlar. Així i tot, ja vam haver d'atendre moltes dificultats, moltes més de les que ara us podria dir, i de tot tipus: de contingut (aspectes o fenòmens que ens hi faltaven o que s'hi repetien massa) o de forma (teníem un llibre d'estil llarg i minuciós en el qual detallàvem, entre moltes altres coses, quin tipus de llengua vehicular volíem, etc.), per no parlar de la dificultat dels dos índexs (saber què calia indexar exactament i com s'havia de fer: quantes divisions hi podia haver dins una entrada, etc.). L'única manera de controlar una obra d'aquesta naturalesa i no exposar-se a múltiples deficiències i fins a un fracàs és partint d'un projecte molt precís i estant-hi a sobre continuament, cada dia, tots els anys que duri. Això que he dit dels índexs, per exemple, no estava pas previst per endavant: ens hi vam enfrontar en el moment d'engegar l'operació d'indexació.

¿Com es fa una obra com aquesta? Hi ha diferents possibilitats. La redacció a càrrec d'una sola persona (que és el que s'havia imaginat Xavier Folch), avui s'ha de descartar. Ningú no té prou competència sobre tota la matèria de la *Gcc* per redactar una obra així tot sol i, a més a més, de manera relativament ràpida.

Una segona possibilitat era fer-ho amb un equip reduït, com han fet els anglesos en dues ocasions. L'any 1985 va aparèixer una gramàtica anglesa excepcionalment ben feta: *A Comprehensive Grammar of the English Language* (London: Longman), de quatre autors, Quirk, Greenbaum, Leech i Svartvik. Aquesta obra era reelaboració i ampliació d'una altra de 1972. La redacció d'aquesta obra és sempre anònima: se suposa que l'assumeixen tots quatre autors. I n'acaba de sortir una altra de no menys extraordinàriament ben elaborada, que potser encara supera l'anterior: *The Cambridge Grammar of the English Language*

(Cambridge: Cambridge University Press, 2002), dirigida per Huddleston i Pullum. Aquesta no és anònima: cada capítol va signat per un dels dos directors o per tots dos, i hi ha 11 col·laboradors més (a la portada se n'esmenten 13) que figuren com a coautors en diferents capítols. Sempre hi ha, doncs, com a responsables, almenys un dels dos directors, amb la qual cosa s'aconsegueix un grau d'homogeneïtat i de coherència absolutament impossible en cap altra obra. Més endavant, em tornaré a referir a aquesta segona gramàtica anglesa.

Aquest procediment d'un equip reduït no era tan aconsellable en el nostre cas, perquè en català encara no teníem una descripció àmplia de molts aspectes de la llengua. A un equip petit se li hauria fet difícil de controlar tot el que hi havia i el que no hi havia, de posar-ho al dia, d'ampliar-ho, d'investigar allà on hi hagués poca informació o gens i d'adaptar-ho tot a les necessitats actuals del país. Era una feina que ens hauria costat massa anys, si és que l'haguéssim pogut acabar, i al cap d'aquests hipotètics anys se'ns hauria fet vella. Aquest és un dels grans perills: l'envelliment de la informació. En lingüística, avui, tot es torna vell molt de pressa. Però hi havia també el problema ja esmentat de la competència que calia tenir sobre cada aspecte.

No hi havia més remei, per tant, que afrontar l'empresa amb un equip nombrós. El nostre és un equip intermedi entre l'italià, que tenia 37 autors, i el de Madrid, que en tenia 73 —la xifra inversa—: nosaltres en tenim 58. Un nombre tan gran de persones són molt difícils de controlar. Per això nosaltres vam ser quatre directors. Per això i sobretot perquè nosaltres vam pretendre fer una obra més completa, més *comprehensive*, que en diuen els anglesos. (No deixa de ser significatiu, però, que l'obra italiana va començar amb un director, Renzi; va continuar amb dos, amb Salvi, i va acabar amb tres, amb Cardinaletti.) La volíem fer més completa perquè una llengua com el català no es pot permetre el luxe de repetir gaires vegades operacions d'aquesta envergadura. Per tant, ens vam proposar que hi hagués no només una sintaxi, que era la part

probablement més necessitada d'actualització i compleció, sinó també una bona morfologia, i una bona fonètica i fonologia. La gramàtica italiana només estudia la sintaxi, per bé que s'hi inclou un capítol de morfologia derivativa, que és la part més sintàctica de la morfologia; i la de Madrid no inclou la fonètica i la fonologia, tot i que hi ha un capítol que tracta de fenòmens morfofonològics. Nosaltres vam decidir incloure, encara, al projecte un capítol introductori de presentació general de la llengua, amb un esquema dels dialectes i els mapes. Aquest esquema i els mapes serveixen perquè qualsevol lector de les altres parts de l'obra pugui situar els fenòmens dialectals que s'esmenten. Gràcies als antecedents i gràcies al fet que Violeta Demonte i Ignacio Bosque ens van obrir els braços des del primer moment, nosaltres teníem, podríem dir, l'esforç més ben encaminat, i per això vam poder avançar més de pressa i vam poder *no morir en el intento*, que és el que em va dir Ignacio Bosque que els havia passat a Violeta i a ell: «Casi morimos en el intento.»

Deia que la gramàtica de Huddleston i Pullum aconsegueix un grau d'homogeneïtat i de coherència absolutament impossible en cap altre tipus d'obres col·lectives. Les gramàtiques que avui ens ocupen en aquesta taula rodona, per descomptat, no tenen aquest grau de perfecció.

Però aquesta gramàtica anglesa és admirable també en altres aspectes. Per exemple, perquè integra d'una manera molt eficaç la teoria i la descripció, dos aspectes pràcticament inseparables, com deia Brucart; però ho fa jugant fort precisament en teoria, cosa que no fan les nostres. Aquesta gramàtica, per exemple, trenca una tradició secular en diversos punts, com diuen de tant en tant els directors. És un cas espectacular d'aquest trencament, l'establiment de la línia divisòria entre les categories de preposició i d'adverbi: aquí veureu classificades com a preposicions una bona quantitat de paraules que figuraven amb altres etiquetes en altres obres. No menys espectacular és la posició que prenen sobre el temps verbal anomenat «futur»: en aquesta gramàtica es nega

que l'anglès tingui un futur morfològic; té perífrasis que donen la idea de futur, però el futur no existeix com a tal forma. Un altre exemple és el tractament que fan del fenomen de l'el·lipsi. Un altre aspecte interessant que es troba de llarg a llarg de l'obra és la idea de centralitat, que –sense dir-ho explícitament– prenen de la gramàtica cognitiva: hi ha fenòmens centrals i fenòmens més dispersos; és a dir, no tot és A o B, hi ha fenòmens que són intermedis. Dins aquesta mateixa línia, utilitzen la idea d'estructures bàsiques (*canonical*) i estructures no bàsiques (*non canonical*), no perquè les primeres siguin metafísicament més bàsiques que les segones, sinó perquè metodològicament ells les donen com a primàries per poder descriure millor la llengua. En resum, és una gramàtica meravellosa, amb una coherència total i envejable. És la gramàtica més bona que jo conec en aquest moment. Però han estat deu anys fent-la, ¡alerta!, i hi ha dos grans lingüistes al davant, i 11 «col·laboradors» més. Vull dir amb això que no hi ha res gratuït. Nosaltres hem fet l'obra en cinc anys, un temps rècord, més curt que el de Madrid i quatre vegades més curt que el de l'obra italiana.

La direcció de la *Gcc* va pretendre, sobretot, garantir la qualitat del producte i l'harmonia del conjunt; és a dir, evitar que els capítols fossin juxtaposicions de treballs encomanats a persones diferents que treballessin des de punts de vista no relacionats. Vam treballar molt en els aspectes de terminologia i de conceptes. Vam elaborar un document inicial on es precisava quins termes no es farien servir i quines alternatives hi havia. D'aquesta manera, els col·laboradors disposaven, d'entrada, d'una guia terminològica que els orientava. Aquesta operació va ser determinant també a l'hora de fer els índexs (en la confecció dels índexs fàcilment et pots perdre o embullar si no controles aspectes com aquest). Una altra feina que va assumir la direcció quan l'obra ja s'havia pràcticament acabat va ser fer referències internes. La gramàtica de Madrid també inclou referències internes: els directors em van dir que n'hi havia unes 6.000 i que aquesta feina va ser de les més esgotadores de

tot el procés; però un dels nostres directors em va dir que havia fet un recompte a ull en la nostra i que n'hi havia més. Puc dir que, amb un altre càlcul superficial, cada referència interna (feta sobre els fulls de proves, no pas quan l'obra ja està enquadernada) costa entre cinc i deu minuts de feina de mitjana. Multipliqueu-ho per sis o set mil i sabreu una de tantes coses que va fer la direcció perquè l'obra no fos una juxtaposició d'informació.

Afegim-hi una altra de les feines bàsiques. Tots els capítols van ser llegits independentment per dos membres de la direcció; cada un en va fer un informe d'acord amb una guia de vuit punts; cada un dels dos informants va passar el seu informe a l'altre col·lega, i, finalment, es va fer un sol informe dels dos anteriors: aquest informe va passar a l'autor. Tothom va fer una segona redacció del seu capítol. I una tercera part del material va ser objecte d'un segon informe escrit i d'una tercera redacció. Com he deixat entreveure amb algun exemple, durant el procés d'edició es van fer encara retocs nombrosos i, en diversos casos, importants en algun capítol, fins pràcticament un mes abans de la impressió de l'obra. Així és com intentàvem que tot quedés cada vegada més ben integrat, que fos una obra de conjunt, que no hi hagués contradiccions —excepte les involuntàries— ni llacunes ni gaires repeticions innecessàries; que fos coherent en el maneig dels conceptes i en la terminologia. Alerta sobre això de les contradiccions: la direcció no ha pas impedit que dos o més autors opinin de manera divergent de tal o tal detall o fenomen, però si ho ha detectat ha fet remissions de l'un a l'altre o fins i tot ho ha advertit als autors per si volien retocar-ho. Aquesta feina de les remissions va venir a sumar-se, com és evident, a la feina paral·lela d'indexació.

La bibliografia és un altre aspecte important. Les gramàtiques angleses esmentades no tenen necessitat de citar bibliografia a l'interior de l'obra i la llista bibliogràfica final és dràsticament selectiva en totes dues obres; perquè la tradició anglesa és tan rica i s'ha estudiat tant cada cosa i la bibliografia bàsica és tan coneguda que el lector ja s'ha de fiar

que els autors d'aquestes gramàtiques li donaran tot això ben assimilat i ben resumit, que no s'inventaran ni li distorsionaran res. La nostra llengua i els nostres especialistes no s'ho poden permetre, això: en el nostre cas és important l'origen i altres circumstàncies de la informació. Calia, doncs, comprovar d'on surt cada notícia i qui la dona. Vam intentar que la informació que figura a cada capítol fos sempre contrastada i fiable. La gramàtica italiana tampoc no fa citacions dins el cos de l'obra i dona llistes bibliogràfiques al final. Són maneres de fer. Nosaltres i els de Madrid citem a dins del text, de vegades molt, de vegades no tant, al gust de cada autor. I a més a més, en aquestes dues gramàtiques hi ha notes: a la italiana, no. De manera que el text queda jerarquitzat en tres categories visualitzades amb el cos normal de lletra, un altre cos més petit i un altre de notes.

Els graus de gramaticalitat és un altre dels aspectes que vull esmentar. Vam donar sobre aquesta qüestió unes orientacions inicials que després vam modificar una mica. Utilitzem quatre signes, elevats abans dels exemples: l'asterisc (*), que indica agramaticalitat; la creueta (†), que indica que una forma no és acceptada per la normativa; el signe d'exclamació (!), que indica anomalia de tipus sintàctic o pragmàtic, i l'interrogant (?), que expressa dubte pel que fa a gramaticalitat o acceptabilitat. En principi ens semblava que aquests signes no s'havien d'usar més que una sola vegada en cada cas; però l'experiència en molts capítols ens va fer acceptar que els dos últims signes es poguessin duplicar (i potser triplicar i tot, ara no ho recordo) per expressar una gradació en el dubte. El judici de gramaticalitat és de l'autor del capítol. En fonètica i fonologia i en morfologia, se suposa que el criteri descansa en les dades dels diferents parlars. En sintaxi, es basa en la intuïció de l'autor del capítol i/o en la documentació adduïda: en general ambdues coses coincideixen. Aquí la direcció no va imposar cap procediment: hi ha capítols sense ni un exemple textual i n'hi ha amb nombrosos exemples documentals (en algun cas, procedents del corpus de l'IEC).

Finalment, em referiré al tipus de llengua descrita en la *Gcc*. Nosaltres ens vam proposar descriure la llengua culta actual, que, en gran part, correspon al que anomenem llengua «estàndard», és a dir, la varietat que s'ha anat consolidant i actualitzant al llarg del segle XX en els mitjans de comunicació, en l'administració i en la producció escrita en general. Si no haguéssim fixat aquest ideal, ens hauríem perdut. Socialment, la llengua catalana avui es troba en un estat d'ebullició que fa que sigui impossible fer una obra descriptiva sense precisar quin tipus de llengua descrius. Però, a mesura que anàvem treballant, vam anar veient que, ja que fèiem una obra de tanta pretensió, potser valia la pena d'anar donant llibertat als autors –als que vèiem que en sabien més, o que ho podien fer millor, o que s'esqueia més que ho fessin– perquè donessin també informació dialectal important. Aquesta informació es trobarà més sistemàticament, com és previsible, a la fonètica i fonologia i a la morfologia (aquí, molt especialment a la morfologia verbal). Però també en sintaxi hi ha molta informació d'aquest tipus. Potser el lector observarà algun desequilibri en aquest terreny: no tots els autors tenien la mateixa coneixença dialectal ni tots els fenòmens estan igualment descrits en la bibliografia. Pel que fa als registres, vam veure que en català de moment era perillós de posar-s'hi, perquè l'interès pels registres és molt recent i encara no en tenim informació detallada i fiable. La informació dialectal, per contra, sí que és més segura, més empírica, i s'hi ha treballat més.

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Secció de Lingüística Catalana
Departament de Filologia Catalana

COL·LECCIÓ
LINGÜÍSTICA 8
CATALANA